

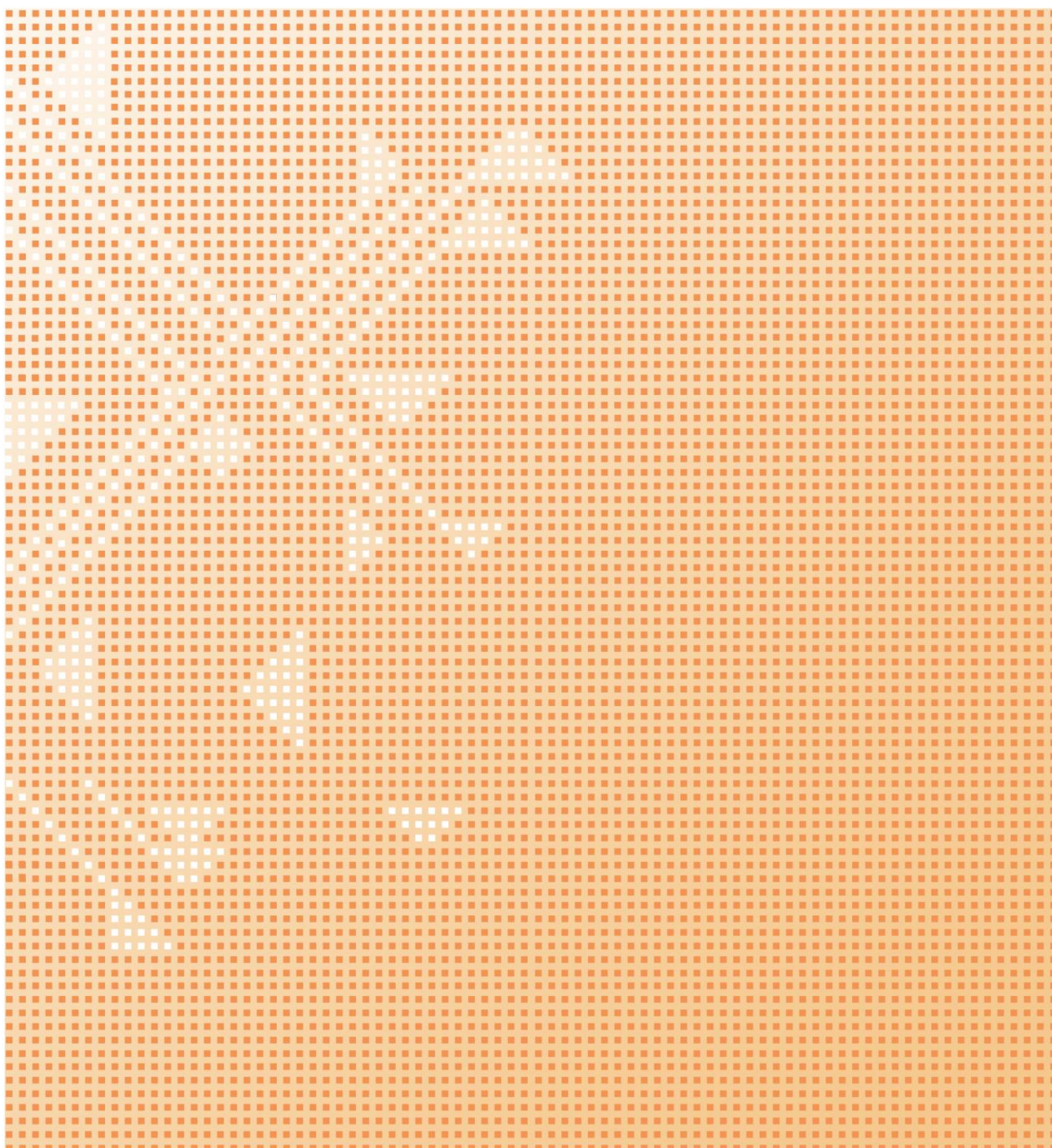
Boazosáгат skuvlašiljus

Sámegeiela oahpaheapmi gárdebáikkis

Máret Ingá Länsman ja Risten Rávna Länsman

Sámegeiela didaktihka másterbargu, 2021

Čoahkkáigeassu

Go oahpahus viiddiduvvo luohkkálanja olggobeallái, de oahppanbirasin sáhhtá leat vaikko gárdebáiki guovdu duoddara. Dutkanmateriála lea čohkkejuvvon golbma beavvi gárdebáikkis, gos čadahuvvojit jahkásaččat boazoealáhusa deháleamos doaimmat, mearkun ja njuovvan. Guovddáš teorehtalaš rámmat leat kultuvrii ja gillii heivvolaš oahppobiras (Alisaari ja earát 2020), máhttofievrrideapmi (Joks 2007), ássanbáikeperspektiiva (Ingold 2011), sámi mánáid bajásgeassin (Balto 1997) ja searvelatnja (Sara 2003). Dutkamuš lea skuvlaetnográfalaš dutkan, mii lea čadahuvvon kvalitatiivvalaš dutkanvugiin gárdebáikkis. Dutkanmateriála lea buvttaduvvon oassálastiáicamiin ja jearahallamiiguin. Dutkamuš buktá ovdan maid oahpaheaddjiid ja oahppiid vánhemiid jiena. Dutkangažaldagain guorahallojuvvui, mo sáme giela oahpahusa sáhhtá lágidit gárdebáikkis ja makkár áššit dasa váikkuhit. Materiálaid dievasmahttet govat, dutkanbeaivegirjjit, jearahallanbáttit ja jearahallamiin buhtisin čállojuvvon teavsttat. Dutkamii serve vihtta sámeoahpaheaddji ja golbma oahppi vánhema.

Dutkamuš ovdanbuktá gárdebáikái heivvolaš oahpahusvugiid. Analysa vuodđun lea heivehuvvon fáddávuđot mearkunvuohki, mas dutkamuša materiálas badjánan fáttáin ohccojuvvo vuodđu teorijjas. Seammás dutkamušas badjánit mánggat veahádatgillii gullelaš bealit nugo ovddidit oahpaheami, mii heive sáme giela oahpahusdillái. Oahpahusvuohkin lea beaivegirječállin, man bokte oahppit čilgejit, maid leat ovddit beavvi oaidnán ja vásihan gárdebáikkis. Bohtosat čájehit, ahte gárdebáikki sáme giela oahpahusa vuodđun leat boazoealáhusa doaimmat, main oahppit buvttadit boazoságaid. Boazosáгат leat guovddáš gulahallan-, ságastallan- ja diehtujuohkinvuogit boazodoalus. Beavegirječállin lokte oidnosii boazoealáhusa árvvuid ja fágagiela sáme giel oahpahusas. Oahpahus ovdánahtta oahppiid doabaáddejumi, mii fas čatná sin buoret gárdebáikki sosiála birrasii ja veahkeha sin gulahallat boazoságain. Gárdebáikkis leat golbmalogi jagi oahpahan sáme giela gárdeskuvllas.

Čoavddasánit: gárdeskuvla, oahppanbiras, sáme giela oahpahus, boazodoallu, báiki, skuvlaetnografija, searvelatnja.

Tiivistelmä

Porouutisia koulun pihalla – saamenkielen opettaminen poroerotusaidalla

Kun opetusta laajennetaan luokkahuoneen ulkopuolelle, voi oppimisympäristönä olla vaikka keskellä tunturia oleva poroerotuspaikka. Aineistoa on kerätty kolme päivää erotuspaikalla, jossa tapahtuvat vuosittaiset poroelinkeinon tärkeimmät toimet, kuten merkintä ja teurastus. Keskeiset teoreettiset kehykset ovat kulttuuriin ja kieleen sopiva oppimisympäristö (Alisaari et al. 2020), taitojensiirto (Joks 2007), asuinpaikkanäkökulma (Ingold 2011), saamelaislasten kasvatus (Balto 1997) ja yhteistilan käsite (Sara 2003). Tämä on kouluetnograafinen tutkimus, joka on toteutettu kvalitatiivisin tutkimustavoin erotuspaikalla. Tutkimusmateriaali on tuotettu osallistuvalla havainnoinnilla ja haastatteluilla. Tutkimus nostaa esiin myös opettajien ja vanhempien äänen. Tutkimuskysymyksillä selvitettiin, miten saamenkielen opetusta voidaan järjestää erotuspaikalla, ja millaiset asiat siihen vaikuttavat. Aineistoja täydentävät kuvat, tutkimuspäiväkirjat, haastatteluäänitteet ja haastattelujen puhtaaksikirjoitetut tekstit. Tutkimukseen osallistui viisi saamelaisopettajaa ja kolme oppilaiden vanhempaa.

Tutkimuksessa tarkastellaan erotuspaikalle sopivia opetustapoja. Jäsentelyn perustaksi on sovellettu teemaperustaista merkitsemistapaa, jossa tutkimuksen materiaalista nousseilla asioille etsitään teoreettinen pohja. Tutkimuksessa nousee esiin monia vähemmistökielille tyypillisiä asioita, kuten saamenkielen opetusoloihin sopivan opetuksen edistäminen. Opetustapana on päiväkirjan kirjoittaminen, jonka avulla oppilaat selittävät, mitä ovat edellisenä päivänä nähneet ja kokeneet erotuspaikalla. Tulokset osoittavat, että saamenopetus erotuspaikalla perustuu poroelinkeinon toimiin, joista oppilaat tuottavat porouutisia. Porouutiset ovat poroelinkeinossa keskeinen tapa keskustella, tarinoida ja jakaa tietoa. Kun päiväkirjassa kirjoitetaan porouutisista, tuo se esiin poroelinkeinon arvoja ja ammattikieltä. Opetus edistää oppilaiden käsitteiden ymmärtämistä, mikä sitoo heidät paremmin erotuspaikan sosiaaliseen ympäristöön ja auttaa heitä kommunikoimaan porouutisista. Erotuspaikalla on opetettu kolmekymmentä vuotta erotuskoululla.

Avainssanat: erotuskoulu, oppimisympäristö, saamen opetus, porotalous, paikka, kouluetnografia, yhteistila-käsite

Abstract

Reindeer News In The Schoolyard – Sámi Language Education At The Reindeer Fence

When expanding teaching outside the classroom, the learning environment can even be a reindeer fence in middle of the fells. Over three days, the research material was collected at the reindeer fence, where reindeer husbandry's most essential tasks (e.g., marking and slaughtering) are carried out annually. The central theoretical framework is centred around the suitability of the learning environment for culture and language (Alisaari et al. 2020), knowledge dissemination (Joks 2007), dwelling perspective (Ingold 2011), the upbringing of Sámi children (Balto 1997) and the common arena (Sara 2003). The study draws upon school-based ethnographic research, which was carried out using qualitative methods at the reindeer fence. The material is produced through participation observation and interviews, with a focus on both teacher and parent views. With the help of the research questions, the researchers set out to investigate how to facilitate Sámi language teaching at the reindeer fence and seek to assess which factors influence this language teaching. The research material is complemented by pictures, research journals, interview recordings and written texts from the interviews. Five Sámi language teachers and three parents participated in the research.

According to the research findings, the research presents suitable forms of teaching at the reindeer fence. Drawing on a content analysis method, the authors of the study have categorized the topics that appear in the research material according to the overarching theoretical framework. At the same time, the research shows many aspects of minority languages such as developing a training that addresses the specific needs of the Sámi language teaching situation. The central teaching method is diary writing, where students explain what they have observed and experienced the day before at the fence. The results show that reindeer husbandry-related duties form the basis for Sámi language teaching at the reindeer fence, with the pupils directly contributing to reindeer husbandry benefits. Reindeer husbandry news is a central method of communication, conversation and information dissemination in reindeer husbandry. Writing a diary serves to highlight the values and academic language of reindeer husbandry as part of the Sámi language teaching. The teaching develops the pupils' conceptual

understanding, which in turn connects them more closely to the social environment at the reindeer fence and helps them communicate about reindeer husbandry news. For thirty years Sámi teachers has been carried out at the reindeer fence.

Keywords: reindeer husbandry school, learning environment, Sami didactics, reindeer husbandry, place, school ethnography, common arena

Ovdasátni

Badjebearrašiid mánát hárvánit gullat boazoságaid mánnávuoda rájes, nu moaige. Munno Áslat Ánde-eahkerohkki lávii riŋget dakkár jándora áigge, go áhččáme lei jo oadđimin. Son ii duhtan dasa, ahte vástideimme “áhčči lea jo oadđimin”, muhto jearahii dego livččiime leamaš iežage boazomeahcis ja galgan diehtit ja máhttit moaige muitalit beaivvi boazoságaid. Maiddái dan, maid eatnamiin áhčči lei johtán ja maid lei oaidnán jođedettiin. Hárváneimme dasto guldalit ruovttu boazoságaid dainna beljiin, ahte máhtiime muitalit eahká ja eará siidaguimmiide, geat daid jearahedje. Barggu namman gártaige Boazosáгат skuvlašiljus - sámegeiela ovddideapmi gárdebáikkis, go barggu čađahettiin fuomášeimme guovdilastit mánáid boazoságaid oahpahas ja skuvllas.

Fuolkkit, siidaguomit ja gárdebáikki servodat leat leamaš ja leat ain munno lagašbiras. Danin leige miellagiddevaš máhccat gárdebáikái oahpaheaddjeoahpu mástergrádabarggu olis, oahpahalli dutkin geahččat, mii doppe dáhpáhuvvá sámegeiela oahppama dáfus. Golbma beaivvi vásiheimme dutkin, ja áicamiid birra áigo čáli čilget. Munnos lea boazodoallogáš dutkanguovllus ja letne maid guhká bargan oahpaheaddjin. Munno duogáš sáhtta váikkuhit dasa, maid letne sáhtán ja nagodan áicat.

Giite álggos munno diehtoaddiid ja ovttasbargoguimmiid. Giitu oahpaheaddjit ja vanhemat. Din haga eai justa dát sáгат livčče báhpárii darvánan. Giite váimmusteame buot sáгатallanskihpáriid buriid, ovddideaddji ja miellagiddevaš sáгатallamiid ovddas dán dutkanmannolaga áigge buohkain. Giitu Sámi allaskuvlii, go lea badjel 30 jagi skuvlen ja láidestan sámi oahpuid ja lámčán midjiide bargoeallimis leahkki olbmuid maid vejolašvuoda čađahit ja olahit másterdási oahpu. Letne olu buriid oahpuid čađahan jagiid mielde, ja dat leamaš hui fámuidahti. Giitu juohke oktii gii lea bargan Sámi allaskuvllas. Giite munno dálá bargoaddiid Norgga Sámedikki ja Romssa joatkkaskuvlla, ja ovddit bargoaddiid Sámi allaskuvlla ja Deanu sámeskuvlla geabbilvuodas go leat dorjon gelbbolašvuodaloktema.

Váimmolaš giitu bagadalli guoktái, álggos Pigga Keskitaloi, gii oaččui dutkosa nu njuovžilit johtui. Giitu Pigga, go leat nu čeahppi movttiidahttit ja gávnnat čovdosiid dallege go dat eai oro gávdnomin. Giitu Ylva Jannok Nutti, gii jotket bagadallama das,

gosa Pigga bázi. Ylva, dus leat beaktilis čalmmit áicat dan dehálepmosa ja oaidnit oppalašvuoda. Giitu munno váhnenguoktái Ingerii ja Penttii, go leahppi álo veahkehan hábmet cealkagiid ja sániid ja dorjon munno skuvlavázzima. Giitu Astrid go bessen čállit eahkediid ja Raisa go bohtet vahkkoloahpaid veahkkin. Giitu gierdevaš mánáide Anne Mággálenii, Áslat Perii, Ánte John Máhttii ja Áile Ristenii ja diedusge munno guimmiide, geat leaba gierdan dán jođáhaga. Čálus ii livčče gárvánan dán hápmái giellabagadalliid áššedovdirávvagiid haga. Skeañkaristeadni, Tarja Länsman (ped mag), du doarjja leamaš divrasatgo golli! Maaren Palismaa ja Pekka Sammallahti, giitu go letne beassan dudno vuorjat giellagažaldagain.

Dál ožžo rádjat girjjiid ja guođđit noađi barggus, mii lea deaddán nu guhká. Sávve, ahte dát dutkkus veahkeha ja movttiidahtta oahpaheaddjiid viiddidit sámegeala giellaoahpahusa oahppanbirrasiid. Go oahppit besset vásihit ja čállit dan birra, mii sidjiide lea oahpis ja dehálaš, addá dat ilu ja movtta oahppamii.

Láides oahppi oahppama illui!

Boratbokcás, juovlamánu 29. beaivve, 2021

Máret Ingá Länsman

Risten Länsman

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu	1
Tiivistelmä	2
Abstract	3
Ovdasátni	5
Sisdoallu	8
1 Álggahus ja láidesteapmi	11
1.1 Dutkančuolmmat	13
1.2 Dutkamuša doahpagat	13
2 Gárdebáikki oahpahuscakkit	15
2.1 Sámi skuvladutkan dálá dilis	15
2.2 Oahppoplána	17
2.3 Boazosáгат	19
2.4 Gárdeskuvla	21
2.5 Searvelatnja	23
3 Oahpaheapmi gárdebáikkis	24
3.1 Oahppanbiras, báiki ja latnja guovddážis oahpahas	24
3.2 Ássanbáikeperspektiiva oahpahasvuohkin	26
3.3 Sámi bajásgeassin	31
3.4 Searválasoahpahas	33
3.5 Giella- kulturdiđolaš skuvla	34
3.5.1 Árbevirolaš ealáhusaid máhttofiervrideapmi	37
3.5.2 Sáme giella ja oahpahanohppa	39
4 Dutkanvuohki	43
4.1 Geahččanguovlu ja kvalitatiivvalaš dutkanvuohki	43
4.2 Dutkanvuohkin etnografii ja gárdebáikkis	44
4.3 Etnográfalaš skuvladutkan	47
4.4 Ehtalaš árvoštallamat	52

4.5	“De lea fas dutki boahtán” - dutki sajádat	53
4.6	Dutkanmateriála kvalitatiivvalaš analysa	56
4.7	Dutkamuša luottehahttivuohta	58
5	Gárdebáikki oahpahusa mearkun	60
5.1	Gárdebáiki oahppanbirasin	60
5.2	Gárdeskuvlavuogádat	69
5.3	Searvelatnja	75
6	Bohtosiid digaštallan	79
6.1	Dutkanmetoda árvoštallan	79
6.2	Oahpahusdoaimmat gárdeskuvllas	80
6.3	Sámegiela oahpahus	83
6.4	Searvelanja nannen	85
7	Loahpahus	89
	Gáldut	92
	Mildosat	98
	Miiddus 1: Jearaldat searvat jearahallamii, dutkanlohpi	98
	Miiddus 2: Govat gielladuovdagiin	101
	Miiddus 3: Oahpaheaddjiid jearahallan gažaldagat	104
	Miiddus 4: Vánhemiid jearahallan gažaldagat	104

1 Álggahus ja láidesteapmi

Go leimme vuolleskuvllalaččat 1980-logu loahpas, de čavčča somámus dáhpáhus lei vuolgit gárdebáikái skuvlamátkái. Tákse vuojihii min ruovttubáikki skuvllas gárdebáikái. Asfalterejuvnon váldoluottas biila jorggihii sáttogeainnu mielde duoddarii. Loahppamátkki vurdiimet dihto luonddumearkkaid, maid vuodul didiimet, ahte gárdebáiki lahkona farga. Luonddumearkkat sáhtte lean dihto mohkki, nammaduvvon dan mielde, gii das lei badjel luotta vuodján dahje erenomáš galbmageađgi, man bokte áibmu čoaskkui vuolábealde geađggi.

Ovddabealde lea munno iežame skuvlamátki gárdebáikái go leimme mánát. Govvideami sáhtta čatnat Solveig Joks (2008: 15, 33) cealkámuššii, mo sámi mánáid dilli lea rievdan, go mánát eai šat bajásšatta oppalaš boazodoallobirrasis, go dán áiggi mánát leat čadnojuvvon čoahkkebáikkiide, gos sii vázzet skuvlla. Mis ledje sámegiel hálli táksevuoddjit, ja dat geat dovde báikkálaš luonddumearkkaid lávejedje čujuhit daid ja mitalit midjiide daid birra. Min juohkebeaivválaš skuvlla oahpaheaddji bođii maid gárdebáikái, ja oahpahii min doppe. Geabbilis skuvlavázzinvuogi letne ieža vázzán ja vásihan. Go šattaime ollesolmmožin ja oahpaheaddjin, de áiccaime, ahte seamma oahpahandoaimmat gárdebáikkis leat ain jođus, muhto ean šat diehtán, maid doppe dál oahpahit. Go gazzagođiime sámegiela oahpahanvugiid másteroahpu, de čielgagođii, maid dutkagohte. Professor Kamil Øzerka logaldallan rabai munno čalmmiid áddet, man dehálaš sátneriggodat ja doabamáhttu lea buotlágan oahppamis. Letne fuomášán, ahte boazodoalu sánit geavahuvvojit unnit ah` unnit. Dat sánit maid vuorrasit olbmot geavahit, eai dán áigge šat geavahuvvo nu viidát.

Letne Suoma Sámis boazodoallobearrašis bajásšaddan oappážagat. Studeriime ovttas sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu Sámi allaskuvllas Guovdageainnus 2000-jagi álggus ja letne dan maŋŋá guhká bargan oahpaheaddjin Sámis. Dál letne joatkán 5.- 10. dási vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu ja čađaheamen mástera sámegiela didaktihkas. Sámegiella ja dan boahtteáigi lea munnuide dehálaš ja váldege oahpu Sámi allaskuvllas, gos leamašan sámi oahpáhus ja -dutkan sihke vuodđun ja eaktun alitoahppoásahusa doibmii álggu rájes. Sámi allaskuvlla bokte letne duogŋan daid osiid, maid iežame

skuvlavázzimis ean oahppan sámi servodagas ja kultuvrras, ja dat leamaš fámuidahtti mannolat munnuide.

Dutkamuš čadahuvvo gárdebáikkis Suoma beale Sámis. Gárdebáiki lea bálgoša váldogárddástallanbáiki. Dat lea ođđa áiggi gárdebáiki, ii nu guhkin eret váldogeainnus go ovddit gárdebáikkis, mat ledje guhkin duoddaris. Ođđa áiggi gárdebáikkis merkot, rátkkašit ja vuvdet golggotmánu-njukčamánu gaskka. Mañimuš geassemearkumat ledje jagis 1986. Bálggus mearridii heaittihit daid go fuobmášedje, ahte bohccot gillájedje. Olu miesit duolmmahalle jámas mearkumiin. Maiddái guohtoneatnamiid hálidedje seastit, dasgo čohkkemis geavahuvvon mohtorsihkkelat guorbadedje davviguovllu rašes eatnamiid. Mánja sohka buolvva leat guođohan guovllus, gos dál lea gárdebáiki. Miehta leat olu mearkkat vássánaiggis. Dološ mearkun- ja čuoččuhangárdi, geađgeborra ja dološ goahteduovdagat leat oaidnimis. Dán gárdebáikkis leat jođus maid skuvllendoaimmat, maid dát čálus gieđahallá.

Solveig Joks (2007: 33) čállá, ahte mánat leat boazodoalu boahteáigi ja govvida, mo lei ovdalašáiggi, go mánat bajásgešsojuvvojedje lunddolaččat boazodollui, ja ledje doppe gos váhnemat ja sohka. Beroštupmi dasa, mo boazodoalu máhtolašvuohta ja giella galgá seailut, jus dasa eai láchčojuvvo buorit dilálašvuođat, vuojehii munno dán másterbarggu bálgái. Servodatrievdan nuppástuhtá eallima vugiid, máhtolašvuohta rievdá ja bohtet ođđa máhtut sadjái. Boazoealáhusa ja oahppama oktavuoha geasuhii eiddo dán fáddái. Beroštetne ohecat vástádusaid dasa, mo ealáhusgiela oahppan sáhtta leat nannejuvvot oahpahasas. Iešvásáhusoahppan lea guovddážiis Sámi árbevierus (Balto 2008: 14). Sáme giela ovddidanvásáhusaid bokte, iske boktit beroštumi mánggabealat eamiálbmot oahppobirrasiidna, maid vuodđun livčče árbevirolaš bajásgeassin ja árvvut (Keskitalo 2017: 61).

Dán másterbarggu letne välljen juohkit čieža váldokapihttalii. Álggahus- ja láidestatoasis čilgejetne barggu álggu ja dasto láidestetne barggu huksehussii. Nuppi oasis leat dán dutkosa oahpahasakkit. Goalmmát oasis lea dutkosa teoriijaoassi, mas bukte ovdan dán barggu teorehtalaš vuoddu, mas báikkis lea guovddáš doaibma. Njealját oasis čilgejetne barggu dutkanmetoda, mii geavahuvvo skuvladutkamis ja seammás heive boazodoallokultuvrra guorahallamii. Metoda kapihttala siskkobeaide leat vuogit, mo dutkanmateriála lea buvttaduvvon, ehtalaš bealit ja dutkosa luottehahttivuohta.

Vidát oasis ovdanbukte barggu bohtosiid, guđát oasis digaštalle bohtosiid teoriijaid vuodul ja lakte iežame oaiviliid. Čihččet oasis loahpahetne, čoahkkáigesse dutkama deháleamos bohtosiid ja suokkardalle ovddidan- ja joatkkadutkandárbbuid.

1.1 Dutkančuolmmat

Dán másterbarggu fáddá lea guorahallat sámegeiela oahpahusa lágideami gárdebáikkis, ja barggu válđočuolbma lea digaštallat makkár oahpahuš sáhtta láchččojuvvot gárdebáikái. Veahkkin guorahallamii leat čuovvovaš dutkančuolmmat:

1. Mo oahpahuš lea lágiduvvon gárdebáikkis?
2. Makkár áššit váikkuhit sámegeiela oahpahušii?

Dutkamuš čađahuvvo Suomas. Dutkamuš lea áigequovdil, dasgo Suomas leamaš jođus varas oahppoplánaodastus 2014`s ja dan vuodul báikkálaš oahppoplánaid lea galgan dárkkálmahttit. Ođđa oahppoplánat ođasmahttet oahpahusa vuodđojurdagiid. Dan vuodul leage fas áigequovdil jearrat, sáhttago sámi oahpahusa bokte juksat oahpahusa vuodđojurdagiid? (Keskitalo 2003: 25). Sámegeiela dili rievdan servodagas gáibida maiddái dieđuid dan birra, mo oahppanbirrasis sáhttit váldit vuhtii ja doarjut oahppiid giellaovdáneami iešguđetge giellaoahppama muttus. Lea maid dehálaš suokkardallat, mo árbevirolaš máhtu ja ealáhusaid giela sáhtta skuvllavázzima oktavuodas doallat oahpahusa dehálaš vuolggasadjin.

1.2 Dutkamuša doahpagat

Geavahetne čállošis *gárddástallan* ja *gárdebáiki* -tearpmaid. Konrad Nielsen (1979b: 48) jorgala *gárde* sáni eangasgillii *ring, fence*. Dáru - sámi -sátnegirjjis (2009: 468) jorgaluvvo *reingjerdested* gárdesadjin. Moai geavahetne *sadji* sáni synonyma *báiki*, *gárdebáiki*. Vaikko Suoma beale Sámis lea cieggan geavahušii bigáluš, bigálušat ja bigálušbáiki, de välljejetne garvit daid sániid geavaheami dainnago dat leat bohtán suomagiela sánis *pykällys*, mii oaivvilda go merke bohcco ja niibbiin čuohppá sáni. Nilsen (1:1932-1962. 2:1979) čilge, ahte *sátni* mearkuma oktavuodas oaivvilda ovttá dahje mánga bihtá, mat leat vaddjojuvvon bohcco bealljái mearkan. (iežame jorgalus)

Gárdeskuvlan gohčodetne dan báikki, gos oahpahus gárdebáikkis čađahuvvo. Fertiime hutkat doahpaga, mainna gohčodetne dan skuvlla, gos oahppit beaivválaččat vázzet skuvlla go eai leat gárdebáikkis. *Eamiskuvlan* oaiivildetne oahppiid ruovttuskuvlla, gosa oahppit muđui gullet. Eami- oaiivilda álgoálgosaš, suomagillii *alkuperäinen* (satni.org). Dárogillii eami lea medfødt dahje ur (Kåven ja earát 2002: 158). *Oahppoboddun* gohčodetne fas oahppotiimmuid. Dutkamušas gohčodetne oahpaheaddjin buot bargiid, mánáidgárddis gitta skuvlla rádjái. Dán dutkamušas *guovlu* lea seamma go omráde, region (Kåven ja earát 2002: 236). Báikki synonyman lea duovdda, mii lea fas davvisámegiela oarjjabeale suomansátni, mii oaiivilda omráde for reinbeite (Kåven ja earát 2002: 153). *Boazosáгат* oaiivildit boazodoalu gulahallan- ja ságastallanvuogi. *Searválasoahpahus*-doahpaga letne váldán atnui govvidit, oahpahaslágideami, mas guokte oahpaheaddji oahpaheaba ovttas. Čálle davvisámegiela nuorttabeale suomaniin, muhto fálle ruođuid siste oarjjabeale suomansániid go vuosttas geardde namuhetne daid.

2 Gárdebáikki oahpahuscakkit

Moai letne “guhton” dutkandieđu gárdebáikkis, guovllus gos leamaš eallin áiggiid čada. Dán báikái leat mañit áigge ceggen gárdebáikki, gos čadahuvvojit jahkásaččat seamma áigodagas boazoealáhusa deháleamos doaimmat sihke mearkun ja njuovvan. Dán kapihttalis čálle sámi skuvladutkama birra, oahppoplána gáibádusaid oanehaččat, boazoságaid, gárdebáikki skuvlla ja searvelanja čilgehusa. Geavahetne sámi dutkiid sámenamaid nu, mo sii ieža leat hálidan gohčoduvvot. Sámi skuvlamáhtu huksen lea dehálaš ja áigeguovdil ja danin jurddašetne, ahte dát dutkamuš galggašii leat veahkkin ceggemin oahppocakkiid sámi oahpahusa ovddideapmái dan iežas vuolggasajis.

2.1 Sámi skuvladutkan dálá dilis

Sámi skuvladutkan lea dehálaš ovddidan dihtii Sámi skuvlla dárbbuid sámi kultuvrra eavttuid vuodul (gč. Keskitalo 2010). Mienna-Márjjá Máreha Asta Mitkijá (Balto 1997) lea čohkken sámi árbevieruid bajásgeassimis. Son leage huksen olles teorehtalaš vuodu Sámi pedagogihkkii girjjistis *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá* (1997). Skuvlaovdánahttinbargguidis son jotkkii Ruota beale Sámis, gos čadahii akšuvdnadutkama ovttas Gunilla Johanssoniin jagis 2005-2007. Soai dutkkaiga, mo oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide. (Balto 2008.) Balto ákkastallá sámi árbevieruid oahppama ja čuoččuha, ahte das lea iešvásáhusoahppan guovddážis (2008: 14). Oahpaheaddjiin dárbbášuvvo duostilvuohta, nana iešdovdu ja diehtu go galget lihkostuvvat ovddidit sámegiela ja kultuvrra skuvllain (Balto 2008: 28-29).

Láidde Risten Vuokko (Hirvonen 2003) lea oahppoplánaid árvvoštallandutkamušastis jearahallan oahpaheaddjiin, makkár sámi skuvla galggašii leat (Jannok Nutti 2009: 111). Dutkamuša boađus lea, ahte jus sámi oahpaheaddjit galget sáhttit ovddidit sámi oahppan- ja oahpahusvugiid skuvllas, de dárbbášit sii lassiskuvlejumi daidda dáidduide, jurddašavugiide ja beassat ieža dan hárjehallat (Hirvonen 2003: 129). Ylva Jannok Nutti lea čadahan skuvladutkama sámi skuvllain (2003; 2007; 2009; 2010). Son guorahalai dáhpáhusdutkamuša (akšuvdnadutkama) vehkiin, mo Sámi árbevirolaš matematihkka sáhttá geavahuvvot oahpahasas. Dan ovdal lei guorahallan, makkár matematihkalaš bealit gávdnojit sámi árbevirolaš dieđuin. Vuodu árbevirolaš

oahppamii son vieččai boazodoalus. Jannok Nutti dutkama guovddázis lei, mo gorutmihnut ealáhusas geavahuvvojit, makkár lea sturrodagaid árvoštallan čorrageid ja ealuid rehkenastimis ja mo dat namuhanvuogit leat meroštallojuvvon. Jannok Nutti dutkamuš lea skuvlaovddidandutkan Ruota sámi skuvllain. (Jannok Nutti 2009: 106-107.)

Skuvladutkama etnografija vehkiin leaba čađahan earet eará Keskitalo (2010) ja Linkola (2013). Keskitalo (2010) guorahallá nákkosgirjjistis Norgga sámeskuvlla kultuvrralaš vuolggasaji ja mo oahpahas geavatlaččat lágiduvvo, mo sámi oahpahas lihkostuvvá ja makkár hástalusat das leat, go geahččá kultursensitiivvalaš geahččanvugiin (Keskitalo 2010). Linkola árvoštallá nákkosgirjjistis gielladuovdageid dahje sámegeiela oidnoma nuppi dási oahppolágádusas, sámi joatkkaskuvllas Norggas. Dutkamuš čájeha, ahte dárogielat teavsttat leat eanet oidnosis skuvlla seinniin. Linkola mielde oahppoásahusat galggašedje bidjat eanet fuomášumi mánggagielat skuvllaid gielladuovdageidda. Giela oinnolašvuolta čálalaš giellan skuvlla birrasiin doarju giela sajádaga ja nanne veahádatgiela čálalaš geavaheami. (Linkola 2014.)

Niillasaš Ándaras Ásllat Nilla Hanna (Outakoski 2015) nákkáhalai mánggagielat mánáid ja nuoraid čálamáhtu birra. Son dutkkai 9-16-jahkásaš mánggagielat sámegeiel oahppiid čálamáhtu ovdáneami Ruotas, Suomas ja Norggas jagiin 2012-2013. Su dutkama metodan lei dáhpáhusdutkamuš (*case study*) (Outakoski 2015: 69.) Su dutkamušas ledje fárus oktiibuot gávccii vuodđoskuvlla, njeallje skuvlla Suoma beale Sámis, guokte Ruota beale Sámis ja guokte Norgga beale Sámis. (Outakoski 2015: 7.) Dutkamuš čájeha ahte aktiivvalaš, mánggabealat giellašiljuid geavaheapmi, váikkuha oppalaš giellamáhtui ja buot sin geavahan gielaide. Eaktun giellamáhtu ávkkástallamii nuppi gillii lea goit, ahte oahppi beassá gullat ja geavahit buot iežas gielaid doarvai dávjá. Su bohtosat čájehit, ahte eanáš sámeskuvllaid oahppit čállet njuovžileabbo ja guhkit teavsttaid riikka váldogillii go sámegeillii. (Outakoski 2015: 70-71.)

Ánn´Ovllá Sire Arjja Rávná (Rahko-Ravanti 2016) lea dutkan Suoma sámeoahpahusa Suoma vuodđoskuvllain. Su nákkosdutkamuš čielggadii fáddájearahallama bokte sámeoahpaheaddjiid oainnuid bargodilisteaset birra suomelaš skuvllain ja mo sii doibmet dain. Dutkamuššii serve logi eatnigielat sámeoahpaheaddji. Oahpaheaddjiid mielde sámeoahpahusa hástalusat leat ohppiid earálágan giella- ja kulturduogážit.

Oahpaheaddjiid barggu hehte skuvllaid čavga diibmojuohku, mii gáržžida sámekultuvrra ollislaš oahpahussisdoaluid oahpaheami. Sámeoahpahusa sajádat lea heittot Suoma skuvllain. Oahpahusa ovddideami lea ovttaskas oahpaheaddjiid duohken. Oahpahusa sisdoaluide váikkuhit sin iežaset árvvut ja kultuvrralaš dáiddut. Sámeoahpahusa ovddidanbarggu galggašii oaidnit olles skuvlla oktasaš áššin. (Rahko-Ravanti 2016: 9-10.) Suomas sámeoahpaheaddjit doibmet guovtti kultuvrra gaska, ja sin skuvllain eai álo ádde sámi kultuvrra. Rahko-Ravanti mielde sámegeielat oahpahus galggašii veahkehit dekoloniseret sámi oahpahusa ja fámuidahttit sápmelaš servodagaid. Dekoloniseren mearkkaša ođđasit oahppama ja iežas kultuvrra ruovttoluotta váldima. Skuvllain leat oarjemáilmmi vuogádagat. Dekoloniserema bokte galggašiige oahppat geavahit iežas álbmoga diehtoortnegiid, máhtuid ja jurdagiid. (Rahko-Ravanti 2016: 44.) Su dutkamuš lea mearkkašahti Suomas, dasgo dát lea vuosttas dutkamuš, mii čuvgeha Suoma sámeoahpaheaddjiid dili. Vuolggasadjin leat sin iežaset vásáhusat (Lapin yliopisto 2021).

2.2 Oahppoplána

Sámegeiella sáhtta leat vuodđooahpahusa oahpahusgeiellan Suoma vuodđooahpahuslága mielde. Sámiid ruovttuguovllu siskkobealde ássi mánáid skuvlaoahpahus galggašii leat sámegeillii. Vaikko vel Suomas ii gávdno Sámi skuvlavuogádat nugo Norggas, de sámiid ruovttuguovllus oahpahusa dahká vejolažžan erenomáš ruhtadeapmi, man sámiid ruovttuguovllu giełddat ožžot. Giełddat ožžot birrasii 100 % ruhtadeami sámegeiela oahpaheaddjiid bálkágoluide. (Aikio-Puoskari 2016: 95.) Giełddat dohkkehit sierra báikkálaš oahpahusplána sámegeielat oahpahusa várás. Sámiid oahpahusa erenomáš ulbmilin lea doarjut oahppiid bajásšaddama iežaset gillii, kultuvrii ja servošii ja addit sidjiide vejolašvuoda oahppat sámi kulturárbbi. (Aikio-Puoskari 2016: 96.) Sámi oahppit leat skuvlejuvvon riikkaset skuvlla bokte. Dat oaivvilda seammás dan, ahte skuvlejumis leamaš jo gárvves árvovuogádat, mas vuodđun lea dihto kultuvra ja struktuvra. Veahádat álbmogiidda dat lea mearkkašan, ahte skuvlejupmi lea huksejuvvon stuorraservodaga áddejumi ja eavttuid vuodul. (Keskitalo 2003: 21-22.)

Jagis 2016 Suomas bođii fápmui ođđa vuodđoskuvlla oahppoplána, perusopetuksen opetussuunnitelma (POPS 2014). Dan oktavuodas laktojuvvui bajásgeassin- ja skuvlenmáilbmái doaba *gielladiđolašvuolta*. Gielas lea guovddáš mearkkašupmi

oahppamii, vuorrováikkuhussii, ovttasbargui, identitehtaid hápmašuvvamii ja servodahkii sosialiseremii. Danin gielladiđolaš birrasis lea dehálaš ságastallat gielalaš ja giellabirrasiiide guoskevaš guottuid birra. (Alisaari ja earát 2020: 5.) Gielladiđolaš skuvllas buot ollesolbmot leat gielalaš mállat. (POPS 2014: 28). Vuodđoskuvlla oahppoplána ođastus leamaš viiddis ja dat gáibida oahpaheaddjiin ja maiddái oahpaheaddjiskuvlenásahusain mánggalágan ođastusaid ja ođđa áššiid oahppama. *Kulturdiđolašvuohta* lea nubbi ođastus vuodđoskuvlla oahppoplánas, vaikko dat leat dušše unna oasážin ođđa oahppoplánas. (Alisaari ja earát 2020: 9.)

Oahppama ovddidit fysalaš doaimmat, ja dan dihtii ođđa oahppoplána roahkasmahttá láhčit doaimmaid oahpahussii ja ávžžuha luohpat čohkkánvuđot eallinvuogis. Skuvlabargguin ávkkástallojuvvojit earálágan bargovuogit ja oahppanbirrasat. Bargguid geahččalit jeavddalaččat doalvut luohkkálanja olggobeallai. Prošeaktalágan barggut ja ollisvuoda oahppan leat guovddážis. Ovttasbargu skuvlla olggobeale doibmiiguin adnojuvvo ávkkálažžan. Kultuvrralaš mánggabealatvuohta lea guovddážis dego earálágan identitehtat ja gielat. Oahppoplána mielde okta kultuvrralaš mánggabealatvuođain lea mánggagielatvuohta. (POPS 2014: 27-28.)

Vuodđoskuvlla oahppoplána ođasteami oktavuodas biddjojuvvui jagis 2017 johtui ovddidandoaimma DivED, mii oaivvilda *Diversity in Education*, ja mas leat mielde čieža universitehta ja allaskuvlla Suomas. Doaimma ruhtada oahpahus- ja kulturministeriija. Ovddidandoaimma ulbmilin lea oččodit sihke skuvllaid ja oahpaheaddjiskuvlejumiid oahpahusa eanet giella- ja kulturdiđolažžan. Doaimma bargogiellan lea suoma-, ruota-, eaŋgalas- ja davvisámegiella. DivED doaimma skuvlejeaddjit leat johtán birra Suoma skuvlemin oahpaheaddjiid. Vuodđojurddan leamaš roahkasmahttit oahpaheaddjiid ja oahpaheaddjin lohkki studeanttaid suokkardallat kultuvrralaš mánggabealatvuođa mearkkašumi skuvllain ja mo dan sáhtáši vel buorebut váldit vuhtii. Ovddidandoaimma lassin DivED'as dahkkojuvvo maiddái dutkan. Ovddit (2004) ja ođđa (2014) vuodđoskuvlla oahppoplánain lea kártejuvvon giella- ja kulturvuđot oahpahusa gaskasaš rievdan. Leat maid kártejuvvon oahpaheaddjiid ja oahpaheaddjestudeanttaid dieđut, dáiddut ja áddejumiid giella- ja kulturvuđot oahpahusa ektui. Dutkanbohtosat čájehit, ahte oahppoplánaođastus lea stuoris ja viiddis. Boares oahppoplánas, mii ilmmat 2004:s, gielas ii lean mearkkašupmi oahppama dáfus, go fas 2014 oahppoplánas gielas lea guovddáš rolla oahppamis ja

jurddašeamis. Ođđa oahppoplána ávžžuha mánggagielalášvuoda árvvusatnima ja gáibida buot oahpaheaddjiin gielladiđolašvuoda. DivED mielde mánggagielatvuoda geavaheapmi oahppama resursan, gáibida lassi skuvlejumiid ja materiálahaid doarjut oahpahusa. Sámegeleahaid konteavsttas hástalussan mánggagielatvuhtii lea dat, ahte eanaš oassi sámegeleat mánáin orru sápmelaččahaid ruovttuguovllu olggobealde ja dušše 20 proseantta sis lohket sámegeleah. (Alisaari ja earát 2020: 1-2, 7.)

Odná skuvlavuogádagas leat buorit eavttut. Riikkahidgaskasaš soahpamušahaid dohkkeheapmi lea addán láhkasuoji. Daid bokte maiddái našuvnnalaš lágat geatnegahttet riikkahid suddjet ja ovddidit sámi kultuvrra ja servodateallima. Skuvlavuogádat lea okta deháleamos váikkuhangaskaomiin ovddidit kultuvrra ja dan doaibmavugiid. Láhkaortnet geatnegahtta stáhtahaid. Ođđa oahppoplánat ođasmahttet oahpahusa vuodđojurdagiid. Dan vuodul leage fas áigeiguovdil jearrat, sáhttago sámi skuvlla bokte juksat oahpahusa prinsihpaid? (Keskitalo 2003: 25.)

2.3 Boazosáгат

Giella ja kultuvra leat oktiigullevaččat, ja dihto eallinvuohki gáibida dihto sániid (Skum 2013: 85). Buot gielain leat ollu sánit ja doahpagat áššiide, mat leat mearkkašahhttit guđege kultuvrra servodagas ja birgemis. Sámegeleah dárkilis terminologiija lea vuodđuduvvon earet eará boazodollui, guolásteapmái ja duodjái. (Kuokkanen 2009: 52.) Vuodđoealáhusain lea sámegeleah viiddis ja dehálaš mearkkašupmi (Joks 2007: 65). Boazodoalus sámegeleah lea bisson bargogiellan. Go birgenvuohki lea čadnojuvvon lundui, de eallinvuohkái lea ovdánan rikkes ja dárkilis giella luonddu dáhpáhusaide. Muohttaga birra lea registrerejuvvon badjel 300 doahpaga davvisámegeleahii (I.A.G Eira ja earát 2010: 3.)

Eira ja earáid (2010: 4- 6, 19) mielde boazodoalu birgejupmái váikkuhit bohccot, eatnamat ja olbmot. Go guohtoneatnamat davvin leat muohttaga vuolde 8-9 mánobaji jagis, de badjeolbmo birgemii váikkuha bohcco ceavzin luonddus. Guohtun, suodji ja siivu leat badjeolbmo bargodilis guovddázis. Dasa lassin lea dehálaš máhttit birget bohccuiguin ja gulahallat eará badjeolbmuin. Olbmo doaimmat dálvit váikkuhit boazodoalu lihkestuvvamii. Lihkestuvvan gulahallamii dárbbášuvvojit boazodoalu sánit ja tearpmat dainnago ovttain sániin sáhtta vuđolaččat ja dárkilit govvidit

luonddudili. Jus nubbi muitala lea *cuoŋu*, de ságastallanskihpár diehtá, ahte lea buorre johtinsiivu. Seammás son bohtá diehtit, ahte ferte guođohit garrasit amas eallu bieđganit, dasgo cukŋon lea eallu garas mannat. Badjeolbmuid gaskkas lea dábálaš ságastallat guohtuma ja guodoheami birra ja vurdojuvvo, ahte nubbi ipmirda čilgehusa. Sáhttet boastto mearrádusat dahkkojuvvot, jus nubbi ii ádde.

Boazosáгат sáhttet leat guovddáš sáгат guođohanbarggus. Badjeolbmuid gulahallan ja ságastallan ovddiduvvojit *boazosáгаid* bokte. (I.A.G Eira ja earát 2010: 18.) Sara (2010: 25) čállá fas *siidasáгаid* birra. Dainna son oaivvilda, ahte doložiid rájes leat siiddastaladettiin ságastallan bohccuid birra. Siidasáгат sáhttet guoskat maŋimuš dieđuid ja lagamuš bargamušaid, muhto maid guođohanvuoruid birra. Siidasáгат sáhttet maid viidut, go lassi dieđut ja vásáhusat bohtet ovdan. Dán dutkamušas geavahuvvo boazosáгат-doaba, nuorttabeale suopmanis geavahuvvon sátni. Go boazobargit deaivvadit, de sii lonohallet boazosáгаid ja nu šaddá lunddolaš sadji ealáhussáгатastallamii. Johtima bokte bohtet ovdan olu dieđut dego báikenamat, ealu dilálašvuolta, siivvut, dálkkit ja johtima bagadeamit dego bártidanbáikkít dahje eará váralaš sajít luonddus. (Eira-Buljo 2018.)

Nils Isak Eira (2011:18) mielde boazodoalus lea dego sierra giella. Vaikko sánit leat oassi sámegeielas, de ollu boazodoalu sánit čujuhit bohccuide ja luonddusániide, mat gullet boazobargguide. Boazodoalu sánit lea buohtastahttimis fágagillii, man hálli ferte dovdat ja diehtit ovttaskas sániid sisdoalu. Sániid sisdoalu áddema lassin ealáhusaide dahje árbevirolaš bargguide laktáseaddji sánit sisttisdoallet maid jaskes dieđuid. Doaba sisdoallu sáhtta govvidit oasi árbevirolaš máhtus. (Kuokkanen 2009: 52.) Giella ja kultuvra leat oktiigullevaččat, ja dihto eallinvuohki gáibida dihto sániid (Skum 2013: 85). Buot gielain leat ollu sánit ja doahpagat áššiide, mat leat mearkkašahhtit guđege kultuvrra servodagas ja birgemis. Sámegeielas dárkilis terminologii ja lea vuodđuduvvon earet eará boazodollui, guolásteapmái ja duodjái. (Kuokkanen 2009: 52.) Vuodđoealáhusain lea sámegeielas viiddes ja dehálaš mearkkašupmi (Joks 2007:65). Lea dehálaš máhttit searvat boazosáгаide eará badjeolbmuin. Boazodoalu sániid ferte dovdat vai ádde dilálašvuodaid, maid dat govvidit. Jus boazodollui guoskevaš sániid galggaš áddet, de ferte dovdat maid bargguid sisdoalu vai ságastallan livččii jierpmálaš ja lihkestuvvan. Jus ii ádde, de sáhtta dat čuohecat gulahallamii. (N. I. Eira 2011: 22-23.)

Aimo Aikio lea meroštallan gulahallama čuovvovaččat: “Kommunikašuvdna lea dieđuid, dovdduid ja doaladumiid johtu olbmuid gaskkas” (2010: 206). Giella lea dehálaš dieđu sirdima gaskaoapmi. Vai mánnái ovdána buorre giella, de gáibiduvvojit šaddanbirrasis buorit gielalaš mállet vai mánná oahppá sániid ja oahppá hállat giellaoahpalaččat riehta. Jus mánná ii leat beassan hárbhallat gulahallama doarvái eará olbmuiguin dahje ii leat dárbbášan ovddidit dovdduidis, jurdagiiddis dahje áiccuidis, de sáhtttá dakkár mánnái váttis jurddašit doabalaš ášši ja dakkára mii ii dáhpáhuva aiddo dál. Dat čuohcá mánnái nu, ahte diehtomearri sáhtttá vátni ja čuovvumuššan sáhtttá leat maid gulahallanmáhtu váilevuohta. Gulahallanmáhtu váttisvuođat buvttadit olu sosiálalaš hástalusaid ja váigatvuođaid čatnat oktavuodaid nuppiide. (Aikio 2000: 216-217.)

Vaikko boarráset buolvvat hálddašitge sáme giela buoremusat, de geográfalaš guovlu, maid váikkuha sáme giela hálddašandásiide (Skum 2013: 35). Márjá Skum (2013: 86) lea sáme giela másterbarggustis dutkan giellamolsuma boazodoalus Ruota beale Sámis. Su dutkanbohtosat davvi- ja ubmisáme gielas čájehit, ahte sáme giela máhttu lea rievdan boarráseamos buolvvas nuoramus bulvii. Boazonamahusain mearkasánit leat seilon buorebut go guolgasánit. Terminologijageavaheamis oaidná Skum maid erohusaid čearuid gaska. Jus čearuin leat sihke ubmi- ja davvisáme gielagat, de diehtoaddit máhttet geavahit goappaš gielaid terminologija.

2.4 Gárdeskuvla

Dutkanguovllusteame Ohcejoga gielddas ovtta gárdebáikkis, leat váhnemat ovttas gielddain jo badjelaš 30 jagi ordnen oahpahusa gárddástallamiid áigái. Skuvla lea oaivvilduvvon badjebearrašiid vuolleskuvlla oahppiid várás. Skuvladoaibma gárdebáikái álggahuvvui badjebearrašiid dárbbus. Dan áigge goappašat vánhemat leigga gárdebáikkis ja mánáid ii sáhtttán guođđit okto ruoktot. (Länsman, 2015.)

Ovdal skuvladoaimmaid álggaheami lei dábálaš, ahte lagasbáikkiid skuvllat gallestalle gárdebáikki, sámeluohkát gárddástallamiid áigge ja olles skuvlla galledii gárdebáikki olggobeale gárddástallanáigodaga. Sámeluohkát álggahedje gárdebáikái galledemiid 1980-logus. Álggos gallestallamat ledje eanáš beaivemohkit. Veaháziid mielde badjánii

jurdda, ahte livččii dehálaš leat gárdebáikkis go bohccot leat gárddis. 1980-logus ledje ollu badjebearrašat, ja nuba vanhemiin ledje barttat, gos oahppit orro gárddástallamiid botta. Oahppiide šattai lunddolažžan idjadit gárdebáikkis. Mátkkiid áigge oahppit ijastadde iežaset dahje jo fulkkiideaset barttain. (Länsman, 2015.) 1980-jagi loahpageahčen badjebearrašiid vanhemat evttohedje, ahte sámeluohká oahpaheadđi boahá skuvlla doallat gárdebáikái vai bearrašat besset leat ovttafáro. Ja nu šattai. Skuvla lágiduvvui álggos ássanvovnnas, man vanhemat ledje luoikkasin ožžon báhpas. (Vánhen, 2018.) Dán dutkosa čáli guoktás lea iežaska vásáhus gárdeskuvllas. Skuvlavázzin gárdebáikkis lei somá. Čohkkáimet ássanvovnnas olgobuvssat alde báldda bálddalagaid, ii lean sadji eanet go áiddo fal girjji rabastit.

Govva 1: Skuvla lei álggos ássanvovnnas 1980-logu loahpas gitta jagi 1991 rádjái. Govven: Elle-Risten Wigelius

Vánhen muitala ahte, go šadde eanet mánát ja ohppiidlohku stuorui, de nagodedje muhtin váhnemat ordnet skuvlabartta gárdebáikái jagis 1992. Máttá-Suomas ledje biergoostit skábman boahán. Vánhen lei guossohan sidjiide biergomáli ja lei beavdeguoras árvalan gussiide, ahte dovdetgo sii dakkár olbmuid, geain livčče sáhttit ráđiid jearrat skuvlaássiide gárdebáikái.

Dat riegádii dan láhkai, ahte midjiide ledje boahtimin bohccobiergoostit doppe máddin. Mun ledjen dal jo smiehttan, ahte diet dat gal dáidet dakkár hearrát, ahte diein mun dal de jearan veahki, mo mii fidnešeimmet veahá buoret skuvlastobu. Mis ledje gárdde luhtte mánát skuvllas ja mii leimmet báhpas

láigohan ássanvovvna. Oahpaheaddji vel fidniimet [...] Doppe dat doalai skuvlla daid mánáide. Muhto gal dat lei gal gárži dieđusge. Hirbmat dálvebiktasiin čohkkájedje, illá dat dal šihte. (Vánhen, 2018.)

Biergooasti lei olles mátkki máttás smiehttan ášši eamidiinnis. Go ollii ruoktot, de riŋgii Sápmai ja fálai skuvlabartta badjemánáid vánhemiidda. Vuos lei gal šiehtadan Rotary servviinis, masa gulai. Prošeakta lei biergooasti mielas stuoris, muhto muttát sidjiide. Sii háhke ruhtadeami fitnodagain Lahti guovllus. Badjemánáid vánhemat duddjojedje davvin bohccogaccain seaidnečiŋaid, maid Rotarat vuvde 500 márkái fitnodagaide. Nie oasálaste vánhemat ruhtadeapmái. Sii maid fitne máddin ja ordnejedje doppe sámeeahkeda. Bartta eaiggáduššá searvi, guhte maiddái áimmahuššá viesu. Rotarit bajásdollet viesu ain otná beaivve, fitnet divodeamen ja ođadeamen skuvlabartta. (Vánhen, 2018.) Biergooasti mielas, guhte álggahii olles skuvlabarta-prošeavtta, buoremus bálkkašupmi barggus lei, go oaččui ođđa ustibiid davvin: “*Ystävyys – se on sellainen rikkaus, mitä ei edes kaikilla ole.* Sámegillii livččii dat: “*Ustivuohta –lea dakkár riggodat, mii ii aba buohkain leatge.*“ (Iežame jorgalus) (Länsman, 2015.)

2.5 Searvelatnja

Sara (2003: 125) válddahallá árbevirolaš sámi máhtuid árbevirolaš oahppama ja oahpposirdima oktavuodas. Son gohčoda *searvelatnjan* birrasa, gos buohkain lei vejolašvuohta leat fárus. Dát doaimmai máŋgga buolvva bargo- ja oahppodeaivvadanbáikin. Sara mielde árbevirolaš sámi máhtuide eai gula dušše geavatlaš máhtut, muhto maiddái soabalašvuođa ja servvoštallama máhtut, nugo maid ságastallama ja sátnádallama máhtut. Nammejahdiehtun ja -máhtun son gohčoda dan, go olbmot dovdet eatnamiid hámi ja nama mielde, sohkašvuođa, dovdet siiddaid, mearkkaid, johtingeainnuid ja guovllu njálmmálaš kulturhistorjjá. Balto (2008: 54) mielde dákkár searvelatnja lea oahpposirdinproseassa ja erenoamáš pedagogalaš ásahus, go doppe eai buohkat bargga dan seammá, muhto barggut juhkkovuođedje olbmuid gaskkas.

3 Oahpaheapmi gárdebáikkis

Dán kapihttalis ovdanbukte dán barggu teoriijaid. Teorehtalaš rámmán lea eamiálbmoga oahppanberras ja oahppama dutkan. Bukte ovdan dutkamusaid oahppama lágidemiid birra nu, ahte vuodđun lea sámevuohka ja veahádatgiela oahppan. Dat mearkaša vuolggasaji, mas oahpahusa ruohttasat leat sáme kultuvrra árvvuin ja birastahtti servodaga lunddolaš konteavsttas. Čájehetne *dwellingperspective* (*ássanbáikeperspektiivva*, iežame jorgalus), man letne heivehan oahpahusa ovdánahttimii gárdebáikái. Dán vuogis guovddážiis lea gárdebáiki ja skuvla. Birastahtti doaimmat leat oahppama vuodđun. Oahppiid oasálastin, vásáhusat, muittut ja dovddut movttiidahttet oahppamii. Letne sámáidahttán ja ovdanbukte ođđa doahpágiid oahppoberras viiddideapmái. *Ássanbáikeperspektiivva* vuogi letne ieža sárgon (*govus* 2), heivehan ja ovdanbukte dan kapihttalis 3.2.

3.1 Oahppanberras, báiki ja latnja guovddážiis oahpahusas

Go dán dutkamusa lea sáhka oahppanberras viiddideami birra, de lea dehálaš suokkardallat oahppanberras, báikki ja lanja doahpágiid. Ingold (2007: 84-90) ovdanbukta báikki meroštallama nu, ahte báiki lea juoga man olmmoš govahallá, ii juoga man čujuha kárttas. Massey (2005: 108) vásiha, ahte báiki ja áigi leat lunddolačat čadnojuvvon oktii. Lihkadeapmi lea guovddážiis das, mo olbmot vásihit máilmmi ja lihkaeamis lea erenoamáš mearkašupmi mánáide. Oddmund Andersen (2004: 125) lea dutkan boazosápmelaččaid kultuvrralaš báikkiid, ja oaivvilda, ahte dihto latnja meroštallojuvvo dihto báikki dárbbuid vuodul. Ovdamearka dihtii gárdebáikki barttat meroštallojuvvojit báikki dárbbuid ektui. Barta gárdebáikkis (bargoberrasis) ii leat dábálaš luopmobarta, muhto bargobáikebarta, gos olbmot borret ja vuoiñastit bargguid gaskka. Andersen (2004: 125) fuomášuhtta, ahte go lanjas lea dárkkuhus, de gáibiduvvojit dihto máhtut báikki birra, ja danin fertejitge leat máhtut báikki birra, mat leat guovddážiis. Go dovdá boazobargguid sisdoalu, de diehtá gužžahádja barttas ii oaivvil, ahte doppe orrot láikkes olbmot, muhto olbmot leat leamaš gárddis, gos ragatáigge čuvddahádja lea báidnán olbmuid gápmágiid.

Oahppoplána (2014) ávžžuha oahpaheaddjiid roahkkadit ja mánggabealagit geavahit luohkkálanja olggobeale oahppanberrasiid (Opetushallitus 2014: 21). Keskitalo (2017:

57) suokkardallá báikkálaš oahppanbirasin dakkár báikki ja guovllu, gos oahppama latnjan áddejuvvojit maiddái skuvlla olggobeale báikkii, gos doaimmat dáhpáhuvet lunddolaččat.

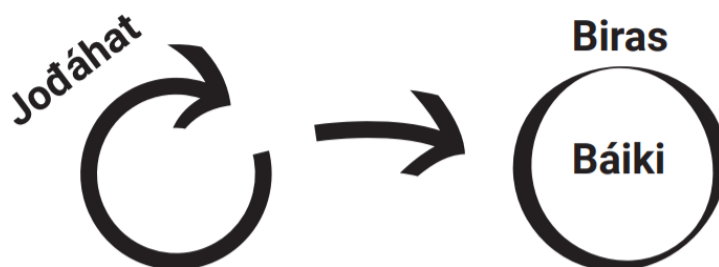
Sámi skuvllat fertejit ieža välljet, mo meroštallet oahppanberras ja makkár árvvu addet sámi jurddašeapmái (Keskitalo 2017: 57). Sámi allaskuvla ođasmahtii Sámi oahpaheaddjioahpu 2000-logu álggus. (Utsi Gaup 2009: 47; Guttorm 2020: 42). Nuppástuhttinprošeakta gohčoduvvui *Luohkkálanjas várrečohkkii*. Dan ulbmilin lei viiddidit oahppanberrasiid luohkkálanjas lagasberrasii, nu ahte oahpahusa vuolggasadjin lea sámekultuvra ja aktiivvalaš oahppi. Oahppiid aktiivvalaš oahppan ja nákcenvásáhusat galge ovddiduvvot. (Hirvonen 2000: 2.) Rievdadeamis sámáidahttin lei guovddázis, ja sajáiduvvan oahpahanvugiid rievdatedeje dieđuid deattuheamis dáidduid deattuheapmái (Guttorm 2020: 12). Seammás Hirvonen (2003) jođihii vuodđoskuvlla dutkanprošeavtta, O97 – sámi skuvllaid evalueren, mas guorahalai oahpaheaddjiid oaiviliid das, mo sámi skuvla galggašii leat. Mánngat oahpaheaddjit bukte ovdan, ahte sámemánát ohppet buoremusat skuvlla olggobealde. Dat hásttuhii sin geavahit luonddu veahkkin oahpahas dan sadjái go viesus oahpahit. (Jannok Nutti 2009: 111.) Dán barggu guorahallamis lea gárdebáiki oahppanbirasin. Dutkamušasteame oahppanberras ferte áddet mánnggabealagit, mas guovllut leat viidáseamos doaba ja latnja fas gáržžimus doaba. Guovlu lea dehálaš doaba boazosámi mánáid eallimis ja mánát válđojuvvojit mielde vai ohppet deaivat guovlluin. Guovllus lea maid gulahallandoaibma. Muitalusaid bokte mánát bajásgešsojuvvojit deaivat guovlluin. Lea maid dehálaš, ahte mánát ieža gessojuvvojit guovlluide. Ii leat doarváid dušše fitnat guovlluin, muhto ferte ieš orostallat guovlluin ja vai gesso daidda. (Joks 2007: 69-70.)

Oahppanberras viiddideapmi sátnin juo iešalddis muitala, ahte sámehoahpahas lea dárbu áddet oahppanberras viidásut hámis go dušše latnjan. Pigga Keskitalo (2017: 201) evttoha, ahte sámi skuvlla oahppanberras plánedettiin galggašii sámi báike-, áige- ja diehtoipmárdus leat vuolggasadjin. Son oaivvilda, ahte sámehoahpahas galggašii ordnet rabas oahppanjurdaga vuodul, dasgo dat dagašii vejolažžan oahppat sámegiela ja sámovuoda buorebut go ovdal. Guttorm (2020: 42) čujuha Smithii guhte cealká, ahte go oahpuid vuodđun leat báiki, guovlu, árbevierut ja olbmo vásáhusat, de dat leat oassin eamiálbmogiid máhtto- ja diehtovuogádagas.

3.2 Ássanbáikeperspektiiva oahpahusvuohkin

Ingold (2011: 148) oaivvilda, ahte olbmo eallin ii dolvojuvvo báikkiide, muhto eallin manná báikkiide, jorrá daid birra, dohko ja doppe eret, eará sadjái ja eará báikkiide. Eallin ii bisán ja dán son govvida tevdnejuvvon sáhcun, mii ovdána ovddosguvlui dego jođáhat, muhtinlágan bálggisin. Eallin lea báikkis ja dan birrasis, muhto dat ii bisán dasa. Eallin fitná báikkiin ja birrasiin, muhto dat lea álo liikká jođus ovtta báikkis nubbái. (Ingold 2011: 147-148.)

Govus 1. govvida dán.

Govus 1. Letne jorgalan eaŋgalasgielat sáni *pathway* sámegeillii *jođáhat*, mii heive buorebut boazoealáhussátnin, go *bálggis*. Eaŋgalasgielat sáni *space*, letne jorgalan davvisámegiela sátnin *biras* (sátni.org). Govva: Studio Borga.

Báikkiid erenoamášvuolta lea, ahte dat fáallet olbmuide vásáhusaid. Ingold čilge báikkis leahkima nie, ahte beassá áibba eará láhkai vásihit ja dovdat báikki áiccuid bokte. Go mii leat ieža dihto báikkis, de mii beassat áicat oaidnimiin, gullat jienaid, guoskat, haksit hájaid ja smáhkhet smáhkaid. (Ingold 2000: 192.) Gárdebáikkis njuni devdet máŋggalágan hájat, dego njealjejuvllagiid ja mohtorgielkkáid bensiidnahádja, suovva, spráijamála, suoidni, bohcco gužža ja njuovvamis boahtti hájat.

Ingold geavaha eaŋgalasgeillii *wayfaring*-tearpma, mii govvida gorutlaš vásáhusa lihkadeami bokte. Sánis sátnái *wayfaring* oaivvilda olbmo, gii lea vácci jođus. (Dinordbok: 2021). Sáme kultuvrii heivvolaš sátni livččii *johtin* (iežame jorgalus). Ingold oaivvilda, ahte olbmot johtimiid bokte báikkis báikái ásaiduvvet máilbmái. Son čujuha evenki-boazoálbmogii, geat ellet boazodoaluin Ruoššas. Sii eai oamastallagoađe báikkiid, muhto gohttejit báikkiin. Olbmot čuvodit jođáhagaid ja johtet báikkis báikái. Ingold dárkkuha *wayfarer* dakkáris, gii lea álo lihkadeamen, muhtin gii lea lihkadeapmi. Sámegeillii heivvolaš sátni dása lea *johtti*. Su mielde olbmot

ohppet ja vásihit lihkadeami bokte. Diehtu ii sirdojuvvo, muhto fievrriduvvo viidásit johtima bokte. Ingold čujuha V. N. Vološinovai (1973: 81) guhte buoremusat lea nagodan čilget dan, ahte giella ii leat bálkestuvvon spábban sohkaolvvvas nubbái, muhto dat lea joatkašuvvi proseassa. Dieđu ektui lea seammá go giella ektui, dat mat viidásit fievrriduvvojit leat proseassat, eai gárvves buktat. (Ingold 2011: 149, 150, 161-162.)

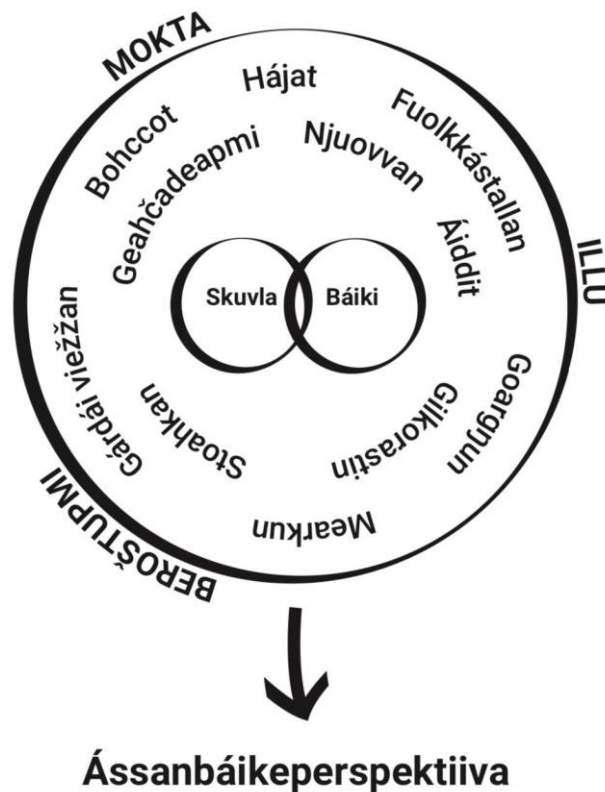
And my thesis, in a nutshell, is that it is through wayfaring, not transmission, that knowledge is carried on (Ingold 2011:162). Iežame jorgalus: mu čuoččuhus oktageardánit daddjojuvvon lea, ahte johtima bokte, ii sirdima bokte, dieđut jođihuvvojit ovddosguvlui.

Sápmelaččain fárrema gearggusvuohta lea maid bohtán boazodoalu bokte. Fárrema gearggusvuohta lea hárvánahtán sámiid birget mánggakultuvrralaš birrašin, go fárrejeaddji dárbbasii dávggasvuođa hárvánit ođđa ássanguovllu árvvuide, norpmaide ja dábiide. Sápmelaččaid nana báikegullelašvuođa ja fárrema gearggusvuođa gaskavuoda suokkardallama Aikio guođđá rabasin. (Aikio 2010: 55.) Sámi ássanguovlluin muitaleapmi lei gulahallanvuohki ja dieđu sirdinvuohki (Aikio 2010: 64). Jannok Nutti ja Joks (2018: 193) oaivvildeaba, ahte ovttu ii leat dat fysalaš bealli, mii lea dehálaš muhtin báikkis, muhto dat doaimmat, mat doppe dáhpáhuvvet. Dutkanguovllusteame, gárdebáikkis, guovddážiis leat doaimmat, mat lunddolaččat gullet boazoealáhussii, dego gilkorastin, mearkun, geahčadeapmi, njuovadeapmi, biergguid suovasteapmi ja eará. Dás ovdanbukte englándalaš antropologa Tim Ingolda ássanbáikeperspektiivva, mii lea ain oalle ođđa perspektiiva ja unnán geavahuvvon bajásgeassindiehtagis (Myrstad 2017: 29). Eaŋgalasgielat sátni *dwelling* lea jorgaluvvon dárogillii sátnin ‘bolig’, ‘bo’ ja ‘bosted’. Sámegillii ‘bo’ lea ‘ássat’ ja ‘bosted’ lea ‘ássanbáiki’ (sátni.org, 15.10.2021). Ingolda málle mielde gohčodetne *ássanbáikeperspektiivan* (eaŋg. *dwelling*) vugiid, mo olbmot okto ja ovttas hábmejit iežaset eallima. Ovdáneapmi ja eallin johtiba giehtalagaid ovddosguvlui iige mihkkige leat gárvvisin huksejuvvon gárvves vuogádagaiguin. (Ingold 2011: 9-10.) Ássanbáikeperspektiivva mánáidgárdái heivehan, Anne Myrstad (2017: 29), hálida viiddidit teorehtalaš áddejumi mánáidgárddi bokte mánáid doaimmaide ja vásáhusaide, olbmuid gaskasaš sosiálalaš oktavuodain. Jannok Nutti (2017) lea čuvgehan sáni *wayfaring* boazosápmelaččaid dádjadeami ektui, go dádjadeapmi lea bozosámi

mánáid bajásgeassimis okta guovddáš árvvuin ja son oaivvilda dat ferte vuhtiiváldojuvvot oahpahusa konteavsttas (Myrstad 2017: 32-33).

Báiki ii leat dušše báiki, muhto dat ollesáigge stuorru ja ovdána nu, ahte dievva earálágan áššit goallostuvvojit oktii. Ássanbáikeperspektiivvas goallosteapmi lea, go earálágan doaimmat dego geavatlaš doaimmat, áiccut ja persovnnalaš vásáhusat laktojuvvojit oktii ja hábmejít dan vuodul dán perspektiivva. (Ingold 2011:114.) Myrstad (2017: 29) lohkáge vuohkkasit, ahte ássanbáikeperspektiiva lea eanetgo dušše muhtin suohtastallanbáiki dainnago guovddáš vuordámuššan lea, ahte gorut lihkada. Ássanbáikeperspektiivva vuodđojurdda lea, ahte geavatlaš doaimmat huksejit mearkkašumiid ja dan bokte hábmejít máilmmi. Mii fertet beroštit doaimmain, mat gullet dan birrasii. Báikkít ožžot mearkkašumiideaset justa danne, go olbmot beroštit iežaset birrasiin. (Ingold 2000: 153-154.) Fuomášahttin veara lea, ahte nomádaolbmuid áddejupmi iežas ássanguovllus lea oalle viiddis (Aikio 2010: 55). Johti olbmuid eallimis ovdamearkka dihtii mearragáddái gullet earálágan doaimmat go duoddarii dahje jávregáddái.

Govvosis 2. letne heivehan ássanbáikeperspektiivva dutkanguovllu gárdebáikái. Dás guovddážiis lea gárdebáiki ja oahpahus skuvllas, mat gullaba seammá birrasii. Birrasis leat iešguđetlágan doaimmat, dego mearkun, gilkorastin, njuovvan, geahčadeapmi, fuolkkástallan ja maid áiccut, mat dovdet hájaid, oidnet, gullet jienaid ja doppe leat maid dan birrasii gulli diŋggat, dego dievva earálágan áidit, mohtorfievrrut, spráijamála, vistit ja suoidnespáppat. Birastahti áššit bokat beroštumi, movtta ja ilu. Gárdebáiki oazžu mearkkašumis dáid áššiid ollisvuodas.

Govus 2. Ássanbáikeperspektiiva gárdebáikkis. Govva: Studio Borga.

Oahpaheaddji guovllu dovdamuš ja gullelašvuohta lea ovdamunni, dannego nu son bastá lunddolaččat nanusmahttit ássanbáikeperspektiivva. Buohkat leat oassi dan servodagas, sihke skuvla, oahpaheaddji ja mánát. Go oahpaheaddji váldá oahpahusa lágideamis vuhtii buot dáid beliid, dovdduid ja dáhpáhusaid, šaddá dakkár searvevuotta, mas skuvla ii leat sierra suolu gasku ábi, muhto das šaddá oppalaš oahppama šillju.

Go oahppanbirasin lea gárdebáiki, de lea dat báiki, gosa gullet gárdebáikki doaimmat. Jannok-Nutti (2018: 194) mielde boazodollui gullet mánggalágan doaimmat ja daid doaimmain leat mánga sohka buolvva fárus. Boazodoalu doaimmat sáhttet govviduvvot Gibsona (1979: 254) vugiin, *education of attention* dahjege *fuomášumi oahpaheapmi*, nugo Joks (2007: 43) lea jorgalan dán sámegeilli. Ingold (2000) gohčoda dan fuomášumi oahpaheapmin ja govvida máná oahppama, mas son biddjojuvvo doaimmaide dihto báikkiin ja láidestuvvo iskat dan doaimma earálágan vugiiguin. Máná oahppá go lihkada máilmmis, guldala jienaid dahje fuomáša mearkkaid, mat iđistit máilmmis. (Jannok-Nutti & Joks 2018: 194.) Jernslettena (2004: 51) mielas

fuomášumi oahpaheami vuohki govvida sámiid árbevirolaš diehtosirdima, mas guovddážis leat olbmo iežas vásáhusat. Rávvagat addojuvvojit muttagit, muhto olmmoš fertte ieš gávnnaht čovdosiid. (J. Jernsletten 2004: 51.) Aikio (2000: 215) mielde mánná oahppá barggadettiin ja áiccadettiin ollesolbmuiguin ovttas. Joks (2007: 44) oaivvilda, ahte go oahppan lea olbmo aktiivvalaš doaimmain gitta, de fertte leat muhtin, gii čájeha ja rávve máná, go son čoavdigoahtá čuolmmaid ja hástalusaid barggadettiin. Son gohčoda *čájeheadjin* olbmo, gii lea veahkkin fievrrideamen máhtu ođđa buolvvaide, maid son iešge lea ožžon ovddit buolvvain.

Ingold (2021) málle mielde gohčodetne sohkabuolvvaid báikin (*eng. place of generations*) saji, gos leat mánát, nuorat, ollesolbmot ja vuorrásat. Dákkár báikkis leat vuorrasit olbmot, geat leat hábmen eallima ja vugiid, gosa mánát bohtet. Diehtu sirdojuvvo sohkabuolvvaid gaskka proseassain, mat lunddolaččat mannet ovddosguvlui. Ii sáhte muitalit, ahte dá lea diehtu, doalvvo dán ovddosguvlui. Giela ektui lea seamma láhkai, go dat ii leat gárvves ášši, muhto sirdojuvvo maid proseassan ovddosguvlui sohkabuolvvaid gaskka. Ingolda mielde dihto báiki lea dehálaš, go doppe leat sohkabuolvvat, dieđut, muittut sihke viisodat. Sohkabuolvvat ovttas huksejit boahhteáiggi. (Ingold 2021.) Veahádatgielat sáhttet seailut, jus bearrašat geavahit giela nu, ahte giella sirdašuvvá sohkabuolvvas sohkaulvii. Dáid gielaide seailuheames ja ealáskahttimis deháleamos giellašillju sáhtta leat bearaš. (Rasmussen 2013: 139.)

Go mánát johtet gárdebáikái, de sii lihkadit, oidnet ja vásihit luotta ruovttus dan báikái. Iežame mánnávuoda mátkki dán gárdebáikái letne čilgen ovdalis (gč. kapihttala 1.). Dákkár mearkkat lihkaeamis gárdebáikkis ja dan birrasis, leat oassin hábmemin gárdebáikki ja bajásgeaset mánáid dan báikái. Báikái bajásgeassi deháleamos bargu leage fuomášahttit, maid biras fállá ja dan bokte jođihit ja movttiidahttit mánáid doaimmaide, mat ovddidit mánáid ovdáneami. Bargun ii leat juohkit dieđu. Jođedettiin fárrolagaid čájeheddjiin, hápmašuvvá ođđa diehtu máilmmi birra. (Myrstad 2018: 41.) Utsi Gaup (2009: 48-49) oaidná maid birrasa ja guovllu mearkkašumi oahppamii, muhto son čatná guvlui maid sámiid árbevieruid ja eallinvugiid. Oahpahusa lágideapmái lea dehálaš beassat ieš geahččalit sámi eallinvuogi.

3.3 Sámi bajásgeassin

Balto (1997) lea guorahallan sámi mánáidbajásgeassima ja dan nuppástuvvama. Bajásgeassima bajimus ulbmil lea leamaš láidestit mánáid vánhemiid birgenvuohkái. Sámi bajásgeassima oppalaš dovdomearkkat leat eahpenjuolggovuohki, stoahkama mearkkašupmi sihke duhkoraddama ja barggu lunddolaš molsašuvvan. Balto dutkan čájeha, ahte váhnemat eai bágge mánáid bargguide, muhto lámččet dilálašvuodaid nu, ahte láidesteapmi dáhpáhuvvá lunddolaččat. Stoahkamis lea guovddáš mearkkašupmi mánáide sosialiserenproseassa dáfus ja dan bokte mánná deaivvada ollesolbmuid máilmmiin. (Balto 1997: 39-40.) Sosialiseren lea guovddáš albmanepmi skuvlejumis, dainnago dan lágideapmi skuvllas hukse oahppanbirrasa (Keskitalo 2017: 24-25). Sápmelaččain fuolkkástallan lei Aikio (2010: 58) mielde okta vuohki, mainna ovddidedje olbmo sosiálalašvuoda. Joks (2007) mielde sosialiseren ja máhttu leat guovddáš doahpagat sámi mánáidbajásgeassima oktavuodas. Vaikko doahpágiidda ii gávdno oktageardánis čilgehus, de guorrasa son Corsaro (1997) ja Briggs (1992) oainnuide, main mánát leat ieža mielde váikkuheamen kultuvrra hábmemii, eaige dušše kopiere dan, mii servodagas lea jo gárvvisin. Sosialiseren dáhpáhuvvá, go mánát leat ieža aktiivvalaččat servodagas. Sii ieža besset leat hábmemin kultuvrra ovttas earáiguin, ovtaahkásaččaiguin ja dihto servošiiguin. (Joks 2007: 33-36.)

Balto (1997: 41) oaivvilda, ahte boazosámi mánát fertejit bajásgeassojuvvot boazosámiid eallimii. Son čujuha Karl Bruhna (1935: 79) gii oaivvildii, ahte dan eallimii oahpisteapmi álgá oalle árrat. Boazodoalu mánát čadnojuvvojit mánnávuoda rájes bohccuide, ja mánnái addojuvvo bealljemearka dalán riegádeami maŋŋá. (Balto 1997: 41, 49; Joks 2007: 49.)

Aikio (2000: 39) meroštallá sápmelaš bearraša viiddisin oarjemáilmmi bearrašiid ektui, go sápmelaččaid bearrašii gullet váhnemiid ja mánáid lassin lagašfuolkkit. Son oaivvilda, ahte fuolkeidolašvuolta nanne máná ja nuora iešluohttámuša, iešgova ja váikkuha positiivvalaččat identitehta hábmemii. (Aikio 2000: 39-41.) Balto (1997) gohčoda *sosiála institušuvdnan* soga, risvánhen- ja gáibmevuogádaga, mat ovdalaš áigge doibme doarjjaortnegin mánáid ja nuoraid bajásgeassimis. Ollesolbmuin ledje kontroller-, stivren-, fuolahan- ja oktavuodadoaimmat. Bajásgeassimis leamaš hui viiddes doaibma, muhto dat lea nuppástuvvan bearašortnegiid rievdamas dihtii. Dálá bearašhámiin lea botkejuvvon dat vuohki, mas vuoras- ja boaresolbmot doibme ovttas.

Dalá stuorrabearrašiidda gulle mánga bearraša, geain ledje oktasaš vanhemat. Stuorrabearrašiidda lei lunddolaš deaivvadit barggu ja sosiála ovtastallama bokte, ja nu mánáid ja ollesolbmuid máilmmi johte lávgalagaid. (Balto 1997: 78-79, 91, 153.) Boazosámiide fuolkevuoda oktavuodain lea eanet mearkkašupmi go eará sámiide, go barggut doaimmahuvvojit ain siidda dásis fárrolagaid. Ovdal lei sámi servodagas fuolkevuolta masá eaktun olbmuid gaskasaš ovtasdoaimmami. Ovdalgo sáhtii álggahit maidige, de olbmot ohce fuolkevuoda vuodu. Jus vel eai lean fulkkežat, de fuolkevuodalágan oktavuoda sáhtii čatnat gáibmevuoda, fáttarvuoda (ristoabbá/-viellja), oktasaš skuvlavázzima (skuvlaoabbá/-viellja) ja guhkes bargooktavuoda bokte (Erke 1986: 34, 38; Aikio 2010: 45) Gaskavuodát sohki leat goit áiggi mielde kvalitatiivvalaččat rievdan, go eai leat šat seamma nana oktavuodát go ovdal. Ovdal gaskavuodáid rievdan guoskkai sámiide, geat sierra sivaid geažil orro olggobealde guovddáš sámi guovlluid. Dál nuppástuvvan guoská, maid guovddáš sámi guovlluid mánáide ja nuoraide. Sámi eallinvuogi rievdamat váikkuhit dasa, ahte ealas ja árbevirolaš giellageavahanbirrašiidda leat uhcit oktavuodát. Dat čuohtá dasa, ahte sohka buolvaid gaskasaš ovtastallamat leat vátnon ja otnon. Lagašbirrasa ja sohkaservoša doarjaga haga mánáid bajásgeassinbiras ii šatta seamma viiddis, maid dat sáhtá sii leat. (Balto 1997: 77, Outakoski 2015: 11.) Balto (1997: 76) mielde fuolkeoktavuodát dattege leat ain odnege dehálaččat sámiide. Outakoski dutkamuš (2015) čájeha, ahte friijaáiggi eanáš mánát ja nuorat millosepmosit geahččet TV:a dahje dihtora dan sadjái go bearrašiin ja servošiin ovtastallet.

Okta guovddáš ulbmil sámi mánáidbajásgeassimis lea šaddadit mánáid iehčanassan ja iešbirgejeddjin. Ovdal vanhemiin ii lean stuorra luohttamuš, ahte ásausat dego skuvllat basttášedje oahpahit mánáid jurddašit ieža ja bargat iežaset oaiivi mielde. Bajásgeassimis lei dábálaš, ahte mánáid bagadalle ja de mánáid dikte geahččaladdat. Oahppama dihtii lei dehálaš, ahte ollesolmmoš dohkkehii bohtosa vaikko dat ii livčče lean buoremus vejolaš. Nie sii besse dovddiidit bargguid, geahččaladdat ja meaddit. Hállanvuohki sáhtá maid speadjalastit vuordámuša iešbirgejumis. (Balto 1997: 122, 124.) Ollesolbmo ieš dieđát -vástidanvuohki lea dábálaš ja addá ovddasvástádusa, luohttámuša ja mearridanvállid mánáid. Hætta (1997: 29) čujuha, ahte bajásgeassin lea vuodđuduvvon málleohpaheapmái ja rávisolbmuid doaimmaide searvamii dan sadjái go gielddimiidda. Bealkkašeapmi ii leat nu dábálaš sámi mánáidbajásgeassimis (Balto 1997: 46).

Solveig Joks (2007) lea dutkan boazodoalu máhtuid ja etniid doaimma árbevirolaš oahpaheamis boazodoalus. Son čujuha, ahte boazosámi mánáid eallimis leat muhtin erenoamášvuodát go mánáin muđui. Mánát bajásgessojuvvojit boazodoalloeallimii, mas leat iežas árvvut. Fuolkevuolta čatná oktasaš siidii, man ulbmil lea ovttas gohkket ealu (Joks 2008:25).

3.4 Searválasoahpahas

Dán kapihttalis bukte ovdan searválasoahpahas vejolašvuodaid ja hehttehusaid. Válde atnui odđa sámegiela doahpaga, *searválasoahpahas*, man professor Pekka Sammallahti (2021) evttoha guoskat guovtteoahpaheaddji -oahpahanvuohká. Marjut Kokko lea nákkosdutkanmušastis (gč. 2021) dutkan searválasoahpahas, guovtti oahpaheaddji oahpahanvuogi Suoma vuodđoskuvllain. Dutkamuš čadahuvvui mánggametodadutkamuššan, man materiála čohkkejuvvui 2018. Searválasoahpahas oaivvilda oahpahaslágideami, mas oahpaheaddjit ovttas plánejit, čadahit ja árvvoštallet oahpahas. Oahpahanvuohki váikkuha oahpaheaddji beaivválaš bargui mángga láhkai. Dakkár oahpaheapmi ovddida oahpaheaddjiid ovttasbarggu ja dahká vejolažžan oahpahas buoret heiveheami. Oahpahaslašlágideapmin searválasoahpahas ovddida inkluderejeaddji árvvuid. Gelbbolašvuoda juogadeapmi ovddida oahpahas, daningo oahpaheaddjiin leat odđalágan vejolašvuodát doarjut sihke fágalaččat ja sosiálalaččat oahppiid, geat dárbbasit eanet bagadallama. Oahpahanvuohki ávkkástallá oahpaheaddjiid sierra gealbuid ja dan bokte láhčá buoret vejolašvuodaid čoavdit áigeguovdilis hástalusaid. Oahpaheaddjiid máhtuid ovttastemiin lea vejolaš váikkuhit oahpahas kvalitehtii ja dat geahpeda ovttaskas oahpaheaddji bargonoadi. Oahppiid oahppama sáhtta lunddolaččat doarjut smávit joavkkuid čohkkemiin. Vaikko dutkanbohtosat čájehit, ahte oahpaheaddjiin leat positiivvalaš guottut searválasoahpaheapmái, de dattege vuohki lea beanta uhcán geavahuvvon badjeskuvllain. Oahpaheaddjit leat váillahan oktasaš plánenáiggi. (Oulu.fi.)

Freignet -pedagogihkas oahppiin leat mánga oahpaheaddji ja joavkkut lea stuorábut. Juohkáseapmi unnit joavkkuide dáhpáhuvá dárbbu mielde, ovdamearkka dihtii matematihka ja eatnigiela oahpahas. Earáahkásaš oahppiid seaguheami ulbmilin lea fállat iešgudegelágan oahppanvásáhusaid oahppiide. Sosiáladáidduid ja

searvvušvuodaid ovddideapmi sáhtta olahuvvot ja buktit buoret bohtosiid ovttahttojuvvon luohkáid pedagogihkain. (P. Keskitalo 2017: 165.)

Rahko-Ravanti (2016: 10) mielde sivvan, ahte searválasoahpahuš ii lihkoštuva lea tiibmojuogu. Skuvllain leat iešguđetlágan vuogit ollašuhttit tiibmojuogu. Oahppotiimmuid leat sáhtán háddjen nu, ahte tiimmut leat bieđgguid lohkanortnegis ja botkejit ná vejolašvuoda ollislašvuodaid oahpaheapmái. Luohkáiin sáhttet leat maid oktasaš tiimmut suomagielat luohkáiin, mat maid botkejit oahppobottuid. Sámeoahpaheaddjit vásihit tiimmuid bieđggusvuoda duššastahttin. Bieđggusvuolta gáržžida sin vejolašvuodaid oahpahit fáttáid mielde. (Rahko-Ravanti 2016: 10.)

Holisttalaš oahpaheapmái gullá ollislašvuodaid oahpaheapmi. Holisttalaš bajásgeassinvuohki lea oahppanteoriiid bokte lahka konstruktiivvalaš oahppanoainnu. Rahko-Ravanti evttoha, ahte oahpahuš lea vejolaš sámáidahttit lasihemiin dán oahpahanvuogi. Holisttalaš oahpahuš viggamuš lea oahpahit ollislašvuodaid. Holisttalaš oahpahanvuogi sáhtta ovddidit sámeskuvllain oahpahuš lágidemiin. Lasihemiin fágaidrasttildeaddji fáttáid ja tiimmuid áigetávvaliid rievdademiin, lea álkit čadahit ollislašvuodaid oahpaheami. Čavga fágajuohku ja kontrollerejuvvon áigejurddašeapmi ii vástit sámi jurddašanvuogi. (Rahko-Ravanti 2016: 85.)

3.5 Giella- kulturdiđolaš skuvla

Oahppoplána ođastus (2014) buktá bajásgeassin- ja skuvlamáilbmái ođđa doahpágiid, *gielladiđolašvuolta* ja *kulturdiđolašvuolta*. Čilgejetne čuovvovaččat, mo dutkamušain meroštallojuvvojit dát doahpagat skuvlla konteavsttas. Gielladiđolašvuodain oavvilduvvo ovdamearkka dihtii oahpaheaddjiid áddejupmi ja diehtu giela ja giellageavaheami birra. Guovddážiš lea oahpaheaddji čehppodat lágidit oahpahuš nu, ahte dat movttiidahtta ja doarju mánggakultuvrralaš ja mánggagielat oahppanberrasa. Gielladiđolašvuodain oavvilduvvo, maiddái gielaid árvvusatnin ja ávkkástallan earálágan dilálašvuodain. Lea dehálaš vuhtiiváldit giela mearkkašumi oahpahušas, oahppamis ja árvvoštallamis. Gielladiđolašvuodas leat sierralágan meroštallamat, muhto oktasaš daidda lea diđolašvuolta, áddejupmi ja árvvusatnin. Dehálaš lea, ahte gielladiđolašvuoda sáhtta ovttahtit vaikko makkár servodatlaš oktavuhtii. (Alisaari ja

earát: 2020: 6-7.) Alisaari ja earát (2020) ovdanbuktet *gielalaččat ovddasvástideaddji oahpahanduogi*. Dan bokte skuvla ja oahpaheaddji barget dan ovdii, ahte oahppi gielladiđolašvuohta ovdána proseassan. Oahpaheaddjis lea dehálaš rolla čájehit buriid guottuid ja leahket buorre gielalaš ovdagovva. Doahpagiid sisdoalloáddejupmi váikkuha dasa, ahte sánit ožžot mearkkašumi ja doaimmaid bokte dat váldojuvvojit dasto atnui. Alisaari ja earát oaivvildit maiddái, ahte oahpaheaddji lassin olles skuvlavuogádagas lea ovddasvástádus ovddidit ja duohtandahkat oahpahusa gielalaččat ovddasvástideaddjin. Guovddážis lea, ahte skuvlla jođihangoddi váldá ovddasvástádusa. (Alisaari ja earát: 2020:6-7.)

Kultuvrra sáhtá govvidit ja meroštallat diehtun, mainna olbmot ovdanbuktet sosiála láhttema. Dat diehtu lea ohppojuvvon, ja muhtun muddui juogaduvvon. Nuppe dáfus, de sáhtá kultuvra maid meroštallojuvvot láhttema vuodul, mii lea gávnnavuvvon áicamiin sosiála joavkku dahje kultuvrra. Kultuvrralaš diehtu hukse vuoddu kulturáddejupmái. Olbmos lea diehtu iežas kultuvrii gullevaš vieruid, dábiid, árvvuid, norpmaid ja giela birra, maid son oahppá ruovttus, skuvllas dahje bajásšaddanbirrasis. Diehtu iežas kultuvrra birra ja buorre kultuvrra dovdan lasiha ovttaskas olbmo birgenvejolašvuodaid servodagas. (Aikio 2010: 94.) Kulturdiđolašvuohta skuvllas ii oaivvil dan, ahte diehtá ollu buotlágan kultuvrraid birra. Sáhka lea kulturdiđolaš oahpaheami birra, mas oahpaheaddji diehtá, mo kultuvra váikkuha su iežas vugiide, jurdagiidda ja oahpahussii. Go lea diđolaš iežas kulturduogáža ektui, de lea álkit áddet earálágan kultuvrralaš vugiid ja jurdagiid. Kultuvrralaš vuogit leat buot dat maid olbmot dahket, dego dearvvahanvuogit ja borrandábit. Maiddái skuvllain lea iežaslágan kultuvra ja daid kultuvrralaš vieruide oahpásmuvvan álgá jo mánnán. *Kultuvrralaččat ovddasvástideaddji oahpahusa* vuodđojurdda lea das, ahte oahpaheaddji dovdá oahppi ja meannuda juohke oahppi sierra indiviidan. Kultuvrralaččat ovddasvástideaddji oahpahus ádde kultuvrralaš iešvuodaid, vuhtiiváldá daid oahpahusa plánemis ja čađaheamis sihke geavaha oahpponeavvuid, mat dorjot kultuvrralaš mánggabealatvuoda. Oahppobiras lámččojuvvo nu, ahte dat doarju oahppama, lea gielladiđolaš ja vuhtiiváldá oahppiid earálágan duogážiid. (DivED 2021.) P. Keskitalo (2017: 16) mielde kultuvrra vuhtii váldin lasiha oahppiid dorvvolaš- ja gullevašvuodadovddu.

P. Keskitalo (2017) lea guorahallan sámi skuvlla geavatlaš lágidemiid, oahpahusa kulturhearkivuoda lihkostuvvama ja dan čuoimmaid. Dutkamušas bohtá ovdan, ahte oarjemáilmmi skuvlakultuvra stivre sámeskuvlla oahpahusa. Sámi máilmmigovva ja árvvut galggašedje loktejuvvot oahpahusa vuolggasadjin. Su mielde guovddážiis dás leat sámi áige-, báike- ja diehtoipmárdus, dasgo sápmelaš ja oarjemáilmmi jurddašepmi lea nu earálágan. Sámi báikeáddejupmi ii leat viesu sisa čadnojuvvon, muhto lea friija ja lundui gullevaš ja dasa lassin dehálaš oassi sosiála eallimis. Sámi áigeáddejupmi lea čadnojuvvon syklalašvuhtii, dasgo áigi ovdal áddejuvvui beaivvi jođu mielde ja dasa laktásii birrasa áiccadeapmi. Dán áiggi lea dábálaš kolonialisttalaš áiggi čuovvun, muhto dat gáidada eamiálbmogiid iežaset vuogádagain. Sápmelaš diehtoáddejumis diehtu ii leat ulbmil, muhto das lea geavahanárvu, mii oaivvilda, ahte olbmot oassálastet njuolga dieđu buvttadeapmái ja nu diehtu dasto leavvá. Keskitalo mielde dán vuolggasaji galggašii váldit duodas, go plánet sámi skuvlla oahppanbirrasa. (P. Keskitalo 2017: 59-60, 201, 204.)

Jan Henry Keskitalo (2009) mielde sámi skuvlamáhtu ja sámi skuvlla ferte čatnat viidát oktavuodaide ja proseassaide. Lea dárbu ásahit čilgehusaid ja doahpagiid sámi skuvlamáhtu sisdollui. Ovddosguvlui beassan eaktuda molssaevttolaš jurddašepmi ja ipmárdusa, mii lea vuodđun olles skuvlaortnegii. Sámi searvelatnjajurddašepmi sáhtta doaibmat višuvdnan dán olaheapmái. (J.H. Keskitalo 2009: 63-64.) Eamiálbmogiid oahpahas galggašii giddet fuomášumi kultuvrralaš vuđđui, mas bajásgeassima proseassat vuodđuduvvošedje árbevirolaš árvvuide. Čoavddusin livččii fállat kultuvrii ja árbái gullevaš bajásgeassima ja bargovugiid, mat livčče ovddiduvvon ovtas eamiálbmoga servošiin. Jus eamiálbmotskuvlejupmi galgá lihkostuvvat, de oahpahusa guovddážiis ferte leat eamiálbmogiid kultuvra, diehtu ja giella. Skuvlakultuvra rievdamii lea dehálaš oahpaheaddjiid jurddašepmi ja dagut, dasgo oahpaheaddji individuálalaš máilmmigovva stivre oahpaheami ja bajásgeassima. *Skuvlakultuvrrat* leat skuvlii dahje bargobirrasii gullevaš árvvut, ipmárdusat, norpmat, rollat ja vuordámušat, mat stivrejit oaidnemeahttumit skuvlla doaimma. Oanehaččat, skuvlakultuvra lea buot mii skuvllas dáhpáhuvvá ja mo áššit čađahuvvojit. Skuvlakultuvra addá mánáide dorvvolašvuoda dovddu ja dan rievdadeapmi lea njoazes proseassa, mii buktá eahpesihkarvuoda dovddu. Muhtin oahppit eai gierdda eahpesihkarvuoda. (P. Keskitalo 2017: 61-62, 206.) Oahpahusa vuolggasadjin galggašii leat oahppiid iežaset kultuvra, dasgo dat doarju oahppiid identitehta ja lea geasuheaddji.

Luohkkáservošis ferte vuhtiiváldojuvvot oahpaheaddji ja oahppit joavkun. Sin gaskasaš oktavuodaid ferte lámhit buorrin. Okta vuohki čađahit oahppi guovddáš oahpahusa lea, ahte oahpaheaddji hálddaša mánáid kultuvrra. (P. Keskitalo 2017: 173.)

3.5.1 Árbevirolaš ealáhusaid máhttofievrrideapmi

Vars (2007) čilge árbevirolaš máhttun min máttuid vásáhusaid ja máhttu guoská buot árgabeaivválaš bargguide. Vaikko dieđut rivdet čađa gaskka, de dat liikká guddet olles min sámi kultuvrra. (Vars 2007: 127.) Árbevirolaš máhttu lea buot diehtu, mii gullá dihto álbmogii ja guoská dihto birrasii (Kuokkanen 2009: 49). J. H. Keskitalo (2009) dulko árbevirolaš máhttu vuosttažettiin geavatlaš máhttun. Su mielde dat sáhtta leat maiddáái báikkálaš, jávohis máhttu ja fievrriduvvo buolvvas bulvii eahpeformála vugiiguin vuosttažettiin njálmmálaččat. Árbevirolaš máhttu oidnojuvvo dávjá ollisvuohtan, holisttalažžan. Máhttodoahpaga sáhtta lahkoniit maiddáái Pòr ja Spavik (2000) oainnuin, mii deattuha oahppama ja máhttu sosiála doaimman. Máhtus lea čanastat dihto dilálašvuhtii ja nuppi dáfus dat lea maid sosiála. (J. H. Keskitalo 2009: 65.) Boazodoallomáhttu lea maiddáái geavatlaš máhttu ja stuorra oassi oahppamis dáhpáhuvvá bargguid, mitalusaid, dárkumiid ja olbmo iežas vásáhusaid bokte (Joks 2007: 89).

Joks (2008) mielde árbevirolaš oahpaheami dovdomearkan lea ollislašvuohta ja jagiáiggit leat stivrejeaddjin, goas maid sáhtta oahpahit. Ollislašvuohta boazodoalu máhttofievrrideamis oavvilda, ahte oahpaheapmi ii leat juhkkuojuvvon fágaide. Hirvonen lea fuomášuhtán, ahte árbevirolaš oahpaheami hehttehussan lea, go skuvla ii leat luvvejuvvon oahppodiimmuin ja fágajuoguin. Árbevirolaš máhttu, nugo boazodoalu oahpaheapmi gáibida, ahte olmmoš lea ollislaččat doppe, gos ealáhus lea lunddolaččat. Erenoamážit boazodoallomáhttu dovdomearkan lea, ahte máhttu háhkkojuvvo bargguid bokte ja dat ferte leat báikkálaš. Joks mielde boazodoallomáhttu lea čadnojuvvon eallinvuohkáii dasgo mánát leat čađat oahppan daid birrasiin ja báikkiin, gos doaimmat guhtege jagiáiggi leat. (Joks 2007: 89, 2008: 31-33.)

Mieldiehtun gohčoduvvo diehtu, mii johtá mitalusaid ja luđiid mielde, ja duogášdiehtu fas lea vásáhusaid bokte čoggon. (Aikio 2010: 75, 77.) Boazodoallomáhttu lea árbevirolaš, go dat sirdašuvvá buolvvas bulvii. Ollu oahpaheamis lea čadnojuvvon máná beroštumiide ja sii maiddáái movttiidahttojuvvojit oassálastit bargguide. Skuvla ii

okto sáhte gokčat árbevirolaš máhtu fievrrideami, dasgo máhttu lea daid olbmui, geat beaivválaččat leat boazodoalus. Lea maid nu, ahte árbevirolaš máhttu rievdá áiggiid mielde ja sidjiide, geat eai beaivválaččat leat daid doaimmain, sáhtta leat váttis čuovvut buot rievdamiid. Joks mielde leage hástalus gávdnat čovdosiid, mo boazodoallomáhtu boahteáiggiis áimmahuššat. Son evttoha, ahte boazodoallu ovtta skuvllain gávnašii čovdosiid dasa, mo sihkkarastit máhttofievrrideami boahteáiggiis. Skuvla lea ásahus, mas leat čielga rámmat ja áigeplánat, go fas máhttofievrrideapmi boazodoalus lea áiggi, dálkki ja siivvuid duohken. (Joks 2007: 89.) Boazoealáhusas lea dábálaš, ahte mánát besset ollesolbmuid fáro johtit vai oahpásmuvvet guovlluide. Kaisa Rautio-Helander, gii lea nákkáhallasn Sámi báikenamaid birra (gč. 2008), lohka ii gávdno diehtu dan birra, ahte sámiin livčče lean kárttat. Sámi kultuvrras diehtu báikkiid ja daid namaid birra lea johtán njálmmálaš gulahallama bokte. Son čujuha bagadallamiin ja válldahallamiin, muitalemiin ja juoigamiin leat viidasit fievredanmáhttu, mii lea johtán sohkaolvvass sohkaolvvii. Mánát leat oahppan, go leat válđojuvvon fárrui doaimmaide ja leat beassan searvat iešguđetgelágan bargguide. (Rautio-Helander 2008: 102.) Go dán barggu čáldettiin logaime Facebook-ođasrávnnjis, ahte guovttis leigga čakčat doddjon skohteriiguin vuojedettiin ovtta dihto jávrá ja go muitaleimme áhččáseame dan, de muitái son lea gullan iežas áhčis, ahte diet jávri jieknju maŋŋit. Die lea okta ovdamearka, man láhkai árbevirolaš diehtu báikkiid ja guovlluid birra lea johtán ja ain johtá olbmoss olbmui ságastallamiid bokte. Ságastallama, juogadeami ja servvoštallama haga dát diehtu ii livčče juksan munno.

Hætta (1997: 35) lea suokkardallasn, mo sámi skuvla sáhtášii leat. Sámi servodaga servvoštallanvugiid galggašii čatnat skuvlii vai dat šattašedje dehálažžan sámi skuvllas. Oahpposirdin dáhpáhuvvá duohta diliin. Jus dat dáhpáhuvvá ruovttubirrasis, de oahppi oahppá maiddái gullevaš norpmaid ja guottuid. Go oahppamis beassá oassálastit servodaga doaimmaide ja oahppit besset oaidnit ja vásihit duohta diliin, de dat movttiidahtta sin doaibmat ja ovttasbargat. Báikkálaš birrasa geavaheapmi oahppanbirasin galggašii leat vuodđun sámi skuvlla organiseremii. Hætta (1997: 32) ii oainne dárbbaslažžan álo sirret oahppiid agi mielde, dego dálá skuvla dahká, muhto áimmahuššat oahppiid birasgullevašvuoda ja vejolaččat dan mielde cegget oahppijoavkkuid. Skuvla maid sáhtášii buoret ávkkástallat oahppiid vásáhusmáilmmi skuvlaárgii. Fástaskuvlaortnega lassin, mas oahppit bohte skuvlii oahpaheaddji lusa, Hætta oinnii vejolažžan earálágan organiserema. Badjeolbmuid jahkodat lea earálágan

ja eallinvuohki váikkuha sin ássamii. Danne evttohi son, ahte oahpaheaddji ja oahppofáttát bohtet oahppiid lusa. Son gohčodii vuogádaga *vuorroskuvlla ortnegin*, mas oahpu fievrridivččii oassálastima bokte.

3.5.2 Sámegiella ja oahpahanoahppa

Dovddus eamiálbmotdutki, Marie Battiste, mielde giella lea buot deháleamos reaidu eamiálbmotdieđu ruovttoluotta váldimis, ođasmahttimis ja ceavzimis (Battiste 2015:146). Juohke gielas leat ollu sánit ja erenoamáš doahpagat áššiide, mat adnojuvvojit mávssolažžan ja mat leat eallima guovddážis dan servodagas, kultuvrras ja birgenlágiin. Ovdamearkka dihtii vitmadis boazosápmelaš sáhtta mottiin sániin čilget hui dárkilit dihto bohcco. (Kuokkanen 2007:52.) Sániiguin, mat govvidit kultuvrra doahpagiid, gohčoduvojit *etnolingvistihkalaš sátnin*. Dat čájehit kultuvrra erenomášvuodaid. (N. Ø. Helander 2016: 70.) Sámegiella etnolingvistihkalaš ceavzinnávccat livčče buorebut, jus vanhemat geat eai leat sámástan mánáidasaset veaháge dahje olus veaháge, livčče sámástan eanet. (Rasmussen 2013: 248). Joks (2007: 64-66) mielde ovttaskas sániin leat ollu dieđut ja dain lea dehálaš doaibma gulahallama oktavuodas. Gielas leage viiddes ja dehálaš doaibma boazodoalus, go gulahallama oktavuodas lea dehálaš áddet man birra lea sáhka. Sámegielas lea dárkilvuolta go galgá bagadallat bohccuid ja eatnamiid. Son čujuha Saijetsii (2000:36) guhte geažida ahte “*go máhtta hállat dego badjeolmmoš, dalle lea badjeolmmoš*”.

Skuvla lea maid dehálaš giellašillju daningo mánat ja nuorat leat olu doppe. Skuvlla giellageavaheapmi lea oahpahusa giella bokte stivrejuvvon, ja eanáš oahppit sámástit goit oahpaheaddjiiguin. (Rasmussen 2013: 249.) *Gielladiđolašvuolta* oaivvilda go oahppi fuobmá ja áddegoahtá giella guokte vuodđooasi: hámi ja sisdoalu dahje mearkka ja mearkkašumi. Oahpaheaddji sáhtta lámčit oahpahusa giellariggodahtti bargovugiiguin, muhto dat eaktuda oahpaheaddjis giellaoahpalaš ja giellapedagogalaš máhtu, man vuodul lámčit giellaovdánahtti hárhesusaid ja ságastallanfáttáid oahppiid dási ektui. (N. Ø. Helander 2016: 38- 40.) Battiste maid deattuha giellaoahpaheaddji rolla oahpaheamis. Oahpaheaddjis ferte leat giellamáhttu ádden dihtii eamiálbmotdieđu ja kultuvrra. (Battiste 2008: 88 & 2015: 146.)

Helander (2016) mielde árgabeaigielas orru mángii doaba, tearbma ja sátni geavahuvvomen seamma mearkkašumis. Daninge lea dehálaš čilget álggos oanehaččat dáid sisdoaluid. Doaba lea abstrakšuvdna, mii govviduvvo sániin dahje sániiguin. Oktageardánit sáhtáši dadjat, ahte sátni lea gielalaš hápmi, man gullá dahje oaidná. Doahpaga ii sáhte gullat iige oaidnit. Dat lea sisdoallu, makkárin sáni mearkkašumi ádde. Go hállat doahpagis, de lea sáhka sisdoalus ja áddejumis ja sániin fas oaivvilduvvo doahpaga namahus, dan gielalaš manifestašuvdna dahje mearka. (Helander 2016: 64-65.) Olbmo jurddašeapmi dárbbáša doarjaga doahpágiin hábmedettiin oaviliid ja buvttadettiin ođđa dieđuid. Doahpágiid mat leat min jurdagiin, ferte struktureret ja ovdánahttit ja dasa mii dárbbášit veahki sániin, jogo njálmmálaččat dahje čálalaččat. Sátni veahkehit min čielggadit jurdagiid. (Øzerk 2003: 173.)

Doabaáddejupmi álggos bohtá njuolgga vásihusain, das maid mánná oaidná dahje dovdá. Dasto duddjovuvvo doabaipmárdus eanet abstrákta vuogi mielde, nugo čilgehusaid, válldahallamiid, govvidemiid ja definišuvnnaid vuodul. Go mánná beassá ollu vásihit, de dat nanne doabaduddjojumi, ja oahppan geavvá máná iežas vásáhusaidis vuodul. Dát guoská maiddá gielalaš vásáhusaide dego muitalusaid, máidnasiidda ja teakstalohkamii maid beassá vásihit ruovttus dahje skuvllas. Mánáide lea dehálaš beassat hárjehallat sániid geavaheami ja skuvllas leage vejolaš buriid oahpahanvugiiguin nannet sátni- ja doabaoahpahusa nu, ahte dat šaddet oassin aktiiva giellamáhtus. Oahpahusas ságastallamat ja gažaldagat nannejit sihke doabaáddejumi ja fágamáhtu. (Helander 2016: 66-67.) Eamiálbmot konteavsttas lea dárbu váldit ovdan, ahte máinnasteapmi ja muitaleapmi lea seamma dehálaš go jitnosit lohkan (Øzerk 2017). Ovdamearkan vásáhusaid bokte oahppamii sáhtá čilget, ahte jus oahpaheaddji áigu oahpahit mánáide lávvonamahusaid dego asttamat, soggi, válldahagat ja bearpmehat, de mánná dárbbáša lávvovásihusaid doarjut oahppama. Mánná ii muite ohppojuvvon doahpágiid, jus ii beasa lávus leat, ja danin mánggat skuvllat ja mánáidgárddit ráhkadit mánáide viessostoahkama várás unna lávožiid, gos mánát besset stoahkat. Giellaoahpaheaddji dárbbáša máhttit giela vuoi sáhtá guorahallat kultuvrra ja servodaga dakkár perspektiivvas, ahte sáhtá láidestit divastallamiid ja dan bokte veahkehit oahppiid duddjot máhtu guorahallat ja ovdanbuktit oaviliid giellaáššiid birra. Dát dahká giellafága maiddá čielgasit fágaidrasttildeaddji oahppoávnnsin. (Helander 2016:19-20)

Giellaoahppama lea hui váttis mihtidit. Vierrogiela ja giellaanalysa geahčanguovllus buori giellamáhtu sáhtta meroštallat teorehtalaččat ja geavatlaččat. Dan meroštallamis sáhtta deattuhit giela systemáhtalaš máhttima, giela gulahallama reaidun dahje giela kultuvrralaš máhtu. Indiviida oainnus giellamáhttu lea subjektiiivvalaš ja gitta das masa veardiduvvo. Ovttaskas oahppis sáhtta leat hui earálágan oaidnu giellamáhtustis ja das, mo dat lea oaidnit earáid čalmmiin. Jus oahppi lea birrasis, mas lea hui nana giellamáhttu, de sáhtta son vásihit, ahte ii leat nu čeahppi, muhto jus fas lea birrasis, mas eai nu gallis máhte sámástit, de dovdá ahte, sus lea buorre giellamáhttu. Kaikkonen (2004: 165) čuoččuha, ahte giella lea oppalašvuolta iige galgga bidjat deattu menddo ollu giellamáhtu kriteriiaide, muhto ovddidit giellaoahppiid iešárvoštallanmáhtu ja ovddidit baicce dan. Go vuolggasadjin váldá indiviida ovdáneami dárbbu, de dan bokte doarju ja árvvusadnojuvvo mánggakultuvrralaš identitehta ovdáneapmi, ja das lea stuorra mearkkašupmi. Giellabajásgeassin ferte nákcet vuhtii váldit dán prinsihpalaš ášši maid giellamáhtu meroštallamis. Árvvoštallama ferte jorahit eanet iešárvoštallama guvlui ja duostat luoitit árvvoštallamis, mii geahččala olahit objeavttalašvuoda. (Kaikkonen 2004: 165.) Øzerk (2003) oaidná skuvlla sadjin, mii galgá doarjut giellamáhtuid ovdáneami heivehuvvon giella- ja fágalaš oahppodilálašvuodain. Son deattuha, ahte skuvllat leat oahppi oahppama várás ja danin oahpaheaddjit fertejit geažos áiggi hálddašit máhtuid ja metodaidda vuoi sáhttet láchčit dáseárvosaš oahppan- ja ovdánaneavttuid buohkaide. (Øzerk 2003: 184, 188-189.) P. Keskitalo (2017: 177) dutkamušas boahdá ovdan, ahte sámeskuvllaid lohkanlálalašvuodain váillui dialogalašvuolta, go oahppit eai ságastallan lohkkajuovvon fáttáin, ja čálle oalle unnán. Oahppiid gielalaš dáidduid ovddideapmái livččii buorre buktit nuppelágan lohkanlálalašvuodaidda oahpahussii. Čállima hárjehallamii ii maid geavahuvvo doarvái áigi.

Giella ja nu maiddái sánit, leat dehálaš reaidut gulahallamis, áddemis ja dieđu buvttadeamis. Giella lea koda mainna mii ovdanbuktit áššiid. Dat giella man mánát ovdánahttet ovtastallamiin earáiguin, gohčoduvvo *sosiálalaš giellan*. Dás giella geavahuvvo vai gulahallá earáiguin. Dat lea olggosguvlui manni, *olgguldás giella*. Dákkár gielalaš vásáhus mas mánná doaibmá ovttas earáiguin, veahkeha máná álgit ságastallat iežainis maiddái dan seammá gillii. Gielalaš vásáhusat ja sátneriggodahttin veahkeha máná ságastallat iežainis ja dán Vygotsky (1988) gohčoda *siskkáldas giellan*.

Skuvlloktavuodas dát oaivvilda dan, ahte mánná bastá ságastallat iežainis ja dat veahkeha su čuolbmačoavdimis, go de son bastá plánet, struktureret, neavvut ja oahpistit iežas čuolmma čoavdimis. (Øzerk 2003: 174, 180.)

Giella lea dehálaš sosiálalaš ja kultuvrralaš identifikašuvdnasymbola. Ruovttuin main lea dáhpáhuvvan giellamolsun sáme gielas váldogillii, buolvvaid gaska boatkana kultuvrralaš oktavuoha. Dalle šaddá skuvla kultuvrra oahpaheaddjin. Jus giella galggaš eallit guhkit áiggi, de dat ferte adnojuvvot beaivválaččat ja šaddat gulahallangiellan. (N. Jernsletten 1986: 67.) Linkola (2015) lea dutkan sáme giela oinnolašvuoda sámi skuvllain, ja su mielde sáme giela oahppan dárbbáša visuála doarjaga nu, ahte oahppansajiid seinniin livčče gielalaš stimulánsat nappo movttiidahttimat. *Gielladuovdagat* -doaba oaivvilda almmolaš báikkiid ja visttiid galbbaid ja plakáhtaid ja dain leat sihke informatiiva ja symbolalaš doaimmat. Informatiiva doaimma lea dieđuid dáfus ja symbolalaš doaimma mearkkaša giela oinnolašvuoda. Oahppansadji fysalaš báikin lea mearkkašahti giela oahppama dáfus dasgo oahppit galggašedje oažžut gielalaš doarjaga oahppamii daid materiálaiguin mat seinniide leat biddjojuvvon (Keskitalo & Linkola 2015: 10, 13.) Giela sajádat lea dehálaš ja oinnolašvuoha luohkkálanja seinniin doarju máná identitehta ovdáneami, seammás go dat nanusmahtá guovddáš fágatearpmaid (Susimetsä 2019: 3).

4 Dutkanvuohki

Metodologalaš lahkonanvuohkin lea skuvlaetnografiija ja eamiálbmotdutkanmuš. Kuokkanen (2009: 43) mielde lea dárbu nannet ja ovddidit sámiiid iežaset diehtoortnegiid ja -vugiid, filosofiijaid ja árvvuid. Eamiálbmotmetologiija čuovvu servodaga njuolggadusaid das, mat leat kultuvrralaččat dohkálaš vuogit gulahallat olbmuiguin, buvttadit ja ovdanbuktit dieđu (Kuokkanen 2009:185). Letne heivehan akademalaš dutkanárbevieruid nu, ahte dat buorebut heivešedje báikkálaš sámii kultuvrii, muhto goittotge duhtadit dieđalaš gáibádusaid (Hoëm 2009: 55). Ákkastalle dutkanvugiid heiveheami eamiálbmotdutkanmuša ovddidandárbbuin (Aikio 2010: 17), mas metodologiiat gudnejahtášedje eamiálbmogiid kultuvrralaš njuolggadusaid ja etihka buorebut. Vuodđun livčče eamiálbmogiid iežaset vierut, oainnut ja vuogit skáhppot dieđu (Kuokkanen 2009: 185).

Etnográfalaš dutkamuššii empiriijalaš materiála valljodat lea dábálaš. (Huttunen 2017 (2010): 42- 43.) Skuvlaetnografiija lahkonanvugiid materiálat leat čohkkejuvvon oasálastiáicama, jearahallamiid, govaid ja čálalaš dokumeanttaid bokte. Go dutkanmateriála lea čoahkis, de čuovvovaš lávki lea čálalaččat ovdanbuktit dutkanproseassa. Čála hápmi lea čanastat gaskal dutki ja lohkki. Dutki geahččala čállimiin áddehahti láchkai govvidit dan, maid lea vásihan ja mo lea ádden dutkanguovllu. (Postholm 2011: 107.)

4.1 Geahččanguovlu ja kvalitatiivvalaš dutkanvuohki

Álggahettiin másteroahpu Sámi allaskuvllas, de seamma áigge bukte ealu gárdái dutkanguovllusteame Suoma beale Sámis ja munnos buollái hoahppu čohkket dutkanmateriála. Gárdástallanáigodat lea oanehaš ja hohppui, man stivrejit luondu ja dálkkit. Lobit skuvlahoavddain ordnašuvve ja dolliime gárdebáikái. Dutkamušasteame geahččaleimme áddet sámegeiela oahpahusa lágidemiid gárdebáikki birrasis, eandalii boazoealáhusa ja badjedili dárbbuid ektui. Kvalitatiivvalaš dutkan sisttisoallá áddet oasálastiid geahččanguovlluid, mat leat ovdánan eallima ja álbmogiid árbevieruid bokte. Postholm (2011: 17) čujuha, ahte dávjá dakkár servodagaid jietna lea unni dahje sin jietna ii aba gulloge. Guovddážis leat olbmuid beaivválaš doaimmat daid lunddolaš konteavsttain, maid hervejit dutkiid teorehtalaš vuolggasajit.

Go dutkanvuogi vuodđun leat dutki vásáhusat, áicamat ja čálalaš gáldut, de gohčoduvvo dat *empiriijalaš dutkanvuohkin* dahje *vásáhusvuđot dutkamin*. Kvalitatiivvalaš dutkanvuohki sisttisoallá vuosttažettiin dan, ahte empiriijalaš materiálan sáhttet geavahuvvot čállosat, ságastallamat, jearahallamat, áican beaivegirjjit, govat dahje sajít, gos muhtin doaimmat dáhpáhuvvet (Keskitalo 2017: 87). Buori dutkamuša vuodđun lea ovttu systemáhtalaš dieđu skáhppon (Hakala 2017: 142). Deloria (1999) lea meroštallan, ahte eamiálbmogiid dieđuid čoagginvuogit spiehkastit oarjemáilmmi sajáiduvvan dutkamušárbevieruin nu, ahte oarjemáilmmi dieđa sirre kategoriijaide iige vuhtii váldde olmmošlaš vásáhusaid amaset dat cuvket objektivitehta (Kuokkanen 2009: 175). Eamiálbmogiid oaidninvuogisges áddenproseassa lea dehálut go dárkilis meroštallamat ja kategoriseren (Kuokkanen 2009: 56).

4.2 Dutkanvuohkin etnografiija gárdebáikkis

Dutkamuš lea čađahuvvon Ohcejogas muhtin gárdebáikkis Suoma bealde Sámis. Báiki lea okta sámiid ruovttuguovllu njealji gieldda siskkobealde (Wikipedia, 29.9.2021). Suomas boazodoallu lea organiserejuvvon 54 bálgosii. Suoma bealde Sámi bálgosat leat áidojuvvon bálgosiid ja riikkarájáid vuostá amaset bohccot mannat ránnjábálgosiidda. (Paliskunnat.fi.) Dutkamušguovllu skuvllain lea sihke davvisámegiela giellaoahpahuš ja sámeielat luohkkáohpahuš.

Dutkamii leat oassálastán vihtta oahpaheaddji, golbma vanhema ja oahppit geat dahke oahpahuš vejolažžan. Oahpaheaddjit gullet guovtti sierra skuvlii ja oahppit fas njealji sierra skuvlii. Ozaimme lobi beassat áicat skuvllas. Sáddiime čálalaš jearaldaga dutkamuššame birra ovttá skuvlla rektorii ja dieđusge gárdebáikki oahpahuš lágideaddji skuvlii. Jearaimme lobi beassat áicat oahpahuš gárdebáikkis ja muitaleimme dutkamuššame birra. Rektor, oahpaheaddjit ja vanhemat mihte searvat dutkamuššii. Virggálaš lobiid lassin árvoštalaime jearrat lobi dutkamuššii gárdebáikki bálgosa stivrras, muhto doalaheimme dán oasi eahpevirggálaš vuohkin. (gč. 4.5 De lea fas dutki bohtán) Eará oahpaheaddjiid, geat serve dutkamuššii, dáhtuime fárrui deaivvademiin gárdebáikkis.

Letne välljen anonymiseret gárdebáikki dainnago dutkan sáhtášii buktit ovdan dieđuid, mat leat rašit smávva báikkáža skuvllaide ja oahpaheaddjiide. Árvvoštalaime guhká doalahit almmolažžan dutkanguovllu, ja oassi oahpaheaddjiinge ii oaidnán dan váralažžan. Dutkanguovlu lea beaggán medias oahpahušlágidemiidis geažil olu ja guhkes áiggi badjel. Muhto go ohppome áigge oaččuime buriid ja kritihkalašge jearaldagaid iežame mielstudeanttain dutkamuššame birra, de oinniime dorvvoleamosin doalahit čiegusin dutkanguovllu. Dutkanetihkalaš ovddasvástádus suddjet dutkanguimmiid šattai deháleamosin. Seammás lea riska bidjat sin oidnosii dutkamušasteame, jus iežame čállimiin ean basttege čilget oahpahušlágidemiid doarvá bures. Vejolaš kritihkka galgá boahtit munnuide iige dutkanguimmiideame. Gaup (2015: 43) lea dutkan sámegiela nubbingiela oahpahusa dili ja lohká másterdutkanmušastis, ahte Sámi servodat ja sámi skuvlafágalaš biras lea dan veardde unni ja čađačuovgi, ahte sáhtá dagahit álkin dovdat, geat leat oassálastán dutkamuššii. Son lea garván muitaleamis menddo dárkilit dutkanguimmiid birra. Válljejetne čuovvut seamma vuogi. Go gárdebáiki lea vel ain unnit biras eará Sámi servošiid ektui, de ean sáhte sirret oahpaheaddjiid identitehtaid. Guđiime eret oahpaheaddjiid kodema, amas leat vejolaš guorrat sin identitehta. Merkejetne oidnosii beare “oahpaheaddji” ja jearahallanjagi. Keskitaloge (2017: 83-84) ii válddahala skuvlaráhkkanusaid menddo dárkket doalahan dihtii olbmuid anonymitehta.

Oahpaheaddjit barget buohkat sámi oahpahusain mánáidgárddis gitta mánáidskuvlla dássái, 3 – 12 -jáhkašáččain. Eanáš oahpaheaddjiin lei sámegiel oahpahuš eatnigiellan juogo leamaš dahje ain lei, muhto ii áibbas buohkain. Oahppit vázzet vuolleskuvlla. Oahpaheaddjiid välljemis letne atnán dehálažžan, ahte oahpaheaddjit leat mángii johtán gárdebáikkis ohppiideasetguin. Danne jearaime oahpaheaddjiid, geaid leimme ovdal deaivan dahje dutkamuša áigge deaivvadeimme gárdebáikkis. Jearahalaime golmma bearraša vanhemiid. Sin välljenstrategiija duogážin lei áigumuš olahit dieđu das, makkár áššit leat dehálaččat bearrašiidda. Sin jearahallamiid bokte loktejetne gárdebáikki vanhemiid jiena oidnosii juogo njuolgga siteremiid dahje čálloseame čujuhemiid bokte.

Etnográfalaš dutkamii lea dábálaš, ahte das leat mánggat ja mánggabealat vuogit čohkket empiriija, dutkanmateriála (Postholm 2011: 137; Keskitalo 2017: 87; Linkola 2014: 68- 69). Válljiimege etnografiija earet eará daningo dat govvida ja iská áddet

kultuvrralaš vásáhusaid. Dasa gullet maid skuvladiilit. Gárdebáikki oahpahusa dutkamis besset mielde maid boazoealáhusa siskkobeale dieđut ja dárbbut. Etnografiija maid fámuidahtta dainna, go dat buktá ovdan oahpaheaddjiid jiena. (Keskitalo 2010: 83 & 2017: 82.) Etnográfalaš dutkamuša ruohttasat leat antropologiijas, mas dutkit dutke vierrokultuvrra ja orro guhká dutkanguovllus (Rantala 2006: 217- 218). Etnografiija-sátne boahhtá greikkagielas ja dárkkuha álbmoga govvideami. Etnografiija mearkkaša olbmuid birra čállima ja dan ulbmilin lea áddet ja govvidit dutkančuozáhaga áicama vehkiin. Otná beaivve etnografiija oaivvilda muhtinlágan dutkanproseassa ja dan proseassa čálalaš reporterema (Kallinen ja Kinnunen). Etnografiija sáhtta meroštallojuvvot mángga eará láhkai. P. Keskitalo (2017: 82) buktá ovdan Clifford Geertz meroštallama, mii dadjá, ahte etnografiija lea *čavddis govvádus kultuvrras*. Beveley Skeggs meroštallan fas dadjá, ahte *etnografiija leat vuohki oaidnit eará láhkai*. Dutkanstrategiijat etnografiijai bohtet antropologiijas. Etnografiija vuodđojurdda lea, ahte kultuvra hábme olbmo láhttema. Dat orui heivvolaš munno dutkamii dainna, go analisačuozáhahkan doaibmá skuvlakultuvra, ii muhtin dihto oahppi dahje luohkkálanja siskkáldas dáhpáhus. Guovddázis lea olbmuid doaimmaid ja daid báikkálaš, sosiálalaš mearkkašumiid govvideapmi ja áddejupmi dihto konteavsttain (Rantala 2009: 3).

Etnografiija lea okta kvalitatiivvalaš dutkamuša mánggain iešguđegelágan dutkanvugiin (Rantala 2006: 219). Keskitalo (2010: 80-81) ákkastallá mánggabealat dutkanmetodaid dárbbu dainna, ahte sámi skuvlla konteksta lea maid mánggabealat. Historjjálaš sivat, sámiid koloniserema rájes sámáidahttináigodahkii, leat dagahan sámi skuvlla diliid ja oahppiid gielladuogážiid girjábun. Sámiid ásaidanguovlu lea viiddis ja nu siskkáldas earut ealáhusaid ja kultuvrrain leat maid stuorrát.

Fuolaheimme dan, ahte nubbi munnos lei ollesáigge gárdebáikkis. Go nubbi manai ruoktot, de nubbi bázi gárdebáikkái idjadit vai beasaime vásihit dutkanáigodaga nu mánggabealagin go vejolaš. Ná letne govvidan gieddebargoáigodaga gárdebáikkis:

Gárdebáikkis lea álki loaktit. Dáppe leat olu olbmot: fuolkkit, siiddaolbmot ja sii geat fitnet bargguid doaimmaheamen, veahkeheamen dahje muđui galledeamen. Dáppe leat barggut ja doaimmat olles áigge ja go eai leat, de mii geat leat báhcán deike idjadit, ovtastallat. Goas gii ain čájada bartii. Beassá

lunddolaččat ovtastallat olbmui, geaid muđui ii nu olu oainne jagi áigge.
(Dutki beaivegirji, 18.10.2017)

Moai dutkkaime gárdebáikkis, mas letne lunddolaš oassin báikki sosiála servodagas. Gárdebáikkis eai leat ođđaáigge árgabeai'eallima guoimmuheadjit dego TV ja interneahhta. Telefovdnage gullo dušše dihto aláža alde. Dálvet tráktoriin čohkkejuvvon muohtalána alde lea buoremus gullonbáiki! Vaikko ean dutkange vierrokultuvrra, de lea skuvlejumis maid iežaslágan kultuvra, mii lea sierralágan servodaga eará kultuvrrain. (Lappalainen 2007: 66). Boazobarggut čohkkejit gárdebáikái olbmuid iešguđetge guovlluin. Gullevašvuohta lea viiddis dego Sápmi iešge. Bálgosii gulli olbmot sáhttet boahit guhkkinge barggaid áigái gárdebáikái. Sin ovttasta boazu.

4.3 Etnográfalaš skuvladutkan

Skuvlaetnografiijan gohčoduvvo dutkamuš, mii dutká oahppama ja dáhpáhuvvá skuvllas (Rantala 2009: 2-4). Etnográfalaš skuvladutkamis dutkanguovllus ii dárbbas leat guhká (Linkola 2014 :68-69; Keskitalo 2017:83). Etnografiijas lea dehálaš mikrodási (olbmo beaivválaš doaimmat) ja makrodási (skuvlla birastahti kultuvrra ja servodat) gaskavuodaid geahččan (Rantala 2009:2). Dán dutkamuša mikrodási leat oahppiid beaivválaš doaimmat oahpahas ja makrodási lea gárdebáikki servodat. Dutkamuš dárku oahpahaslágidemiid gárdebáikkis ja birastahti kultuvrra čanastagaid oahppamii. Paju (2011:29) mielde etnografiija lea áidnalunddot ja ealas dutkanvuohki, mainna riggodahhtá dutkamuša čállosa. Dego Paju (2011), moai maid lakte dutkosii didolaččat iežame beaivegirjemerkejumiid ja dan bokte iežame dulkojumiid. Dat lea maid dárbbaslaččat danin, go etnográfalaš dutkamis čálalaš govvádusat dáhpáhusain duddjogohtet bohtosiid (Eskola & Suoranta 1998:107). Linkola ja Keskitalo (2015:9) leaba gávnahan, ahte sámeoahpahas dutkamii heive skuvlaetnografiija danin, go válde ja dutkanetihkalaš gažaldagat leat skuvlaetnográfalaš dutkanmetoda guovddážis.

Skuvlaetnografiijas oahpes ja oadjebas skuvlla ferte geahččat ođđa vugiiguin (Rantala 2009: 127-128). Sámis skuvlaetnografiiain leat dutkan earet eará kultursensitiivvalaš sámi skuvlla (gč. Keskitalo 2010/2017) ja sámi skuvlla gielladuovdagiid (gč. Linkola 2014). Joks mielde (2007:45) boazoealáhusa bajásšaddandilálašvuođat gáibidit veahá

sierralágan heivehemiid. Boazodoalu beroštumi guovddážiis leat bohccot ja eatnamat. Ja daid árvvuid boazosámit geahččalit ovddidit bajásšaddandilálašvuodain. Etnografija bokte sáhtá buktit ovdan kultuvrra siskkáldas dieđuid ja dárbbuid (Keskitalo 2017:83). Etnográfalaš dutkanvuohki addá vejolašvuoda analyseret ja kritiseret skuvlenpolitihka ja dan váikkuhusaid juohkebeaivválaš dillái (P. Keskitalo ja Linkola 2015:9).

T. Rantala (2006: 219) gohčoda giedde bargun áiggi, goas dutki manná iežas dutkanguvlui čohkket materiála. Dutkanmateriála čohkkiime golbma beaivvi, 17.10. - 19.10.2017. Ean lean doppe ollesáigge dutkirollas, muhto leimme maiddá oassin gárdebáikki servodagas. Dan čavčča oruime moadde vahku gárdebáikkis ja searvvaime boazobargguide. Munno áicanvuohkin lei oassálasti áicanvuohki, mii oaivvilda, ahte áicama lassin dutki oasálastá iešguđetlágan doaimmaide. Oassálasti áicama lassin lea vejolaš čađahit viiddis jearahallama ságastallamiid bokte. (Wadel 2016: 192.) Álggaheimme dutkanmateriála čohkkema áicamiin, čohkkáime beavdeguoras ja čuovuime oahpahusa. Viehka jođánit oahppiid gieđa ceggemat veahki mearkan hásttuhedje oasálasti áici rollii. Letne bargan nu guhká oahpaheaddjin, ahte dovddaime ovddasvástádusa lávket veahkkeoahpaheaddji rollii, go oinniime dasa dárbbu. Maiddá giitevašvuolta, go leimme beassan boahit áicat oahpaheami, hásttii munno leat veahkin. Gieddebarggus oasálasti áicis leat golmmalágan mihttomearit maid juksat. Vuosttažettiin dutki ferte vuos beassat oasálastit áicamii. Nubbin, de ferte oasálasti áici leat álo gárvvis viiddidit iežas rollaidis áicamis ja goalmádin, de ferte leat ‘sociologa alces’. (Wadel 2016: 35.)

Oasálasti áicis leat guokte persovna sihke oasálasti ja nuppe dáfus earáid áici. Oasálasti áici lea juogo aktiivvalaš dahje passiivvalaš dutki. Aktiivvalaš áici sáhtá leat ordnemin joavkkuid doaimmaid juoga nu láhkai. Passiivvalaš oasálasti áicamis dutki lea seammalágan oasálasti, go earátge iige son dalle váikkut dillái moge. (Anttila 2000.) Moai maid rievdadeimme plána go fuomášeimme, man áddjás bargu áiccadeapmi lei. Go guovttis áiccaime oktanaga, de sáhtiime juogadit aktiivvalaš ja passiivvalaš dutkirollaid. Lonuhalaime áicirollaid áiccadettiin nu, ahte čájeheimme suorbamearkkain, go nubbi galggai váldit čállinvuoru. Nie nubbi áddii, ahte lea su vuorru veahkehit oahppiid bargobihtáin. Nubbi doaimmai aktiivvalaš áicin veahkkeoahpaheaddji rollas ja áiccadii dan bokte, nubbi fas beare áiccai ja čálii muituimerkejumiid jođánit dihtoriin. Gieddenotáhtat leat dehálaččat ja daidda ferte

sáhttit čujuhit dutkanraporttas. Dat lasiha dutkamuša luohtehahttivuođa. (Anttila 2000.) Munnos lei okta askedihtor, masa čáliime. Dat lei vuogas daningo sesttiime áiggi eange dárbbášan eahkediid čállit buhtisin. Muhtin oahppit fitne guovlamin, maid moai barge dihtoriin, muhto go oidne moai beare čálle, de eai šat beroštan das dan maŋŋá. Buvttadeimme teavstta guhtta dihtorárkka. Čállimii lei uhcán áigi, vaikko leimmege guovttá, go eahkediid searvvaimme boazobargguide. Oassi áicamiin bázii beare millii go ii sáhttán čállit buot. Go čállá másterdutkamuša ovttas párain, de buriid beliide gullá, ahte nuppis lea sáhttán sihkkarastit iežas muittuid.

Pigga Keskitalo vásihii doavtterdutkamušastis (2010), man dehálaččat su iežas beaivegirjemerkestagat ledje dutkamuša ektui. Daid vuodul sáhtii son oaidnit, maid beliid lei fuomášan, imaštallan ja suokkardallan. (Keskitalo 2017: 91.) Moai maid goappašagat čáliime lassin vel iežame dutkibeaivegirjji, gosa čáliime iežame vásáhusaid ja jurdagiid. Áiccadeami maŋŋá čálisteimme vel reflekterema, makkár jurdagiid áiccadeapmi lei munnos dan beavvi áigge boktán. Reflekteren lea proseassa, mii veahkeha dutki hukset kultuvrralaš áddejumi (Aikio 2010: 95), dán dutkamuša olis skuvlakultuvrras. Áiccaime guktot sierra ja maŋŋá hálešteimme, masa nubbi lei giddden fuomášumi. Smiehttamušat bohte ávkin, go dutkamuša čađaheapmi vánai. Šállošahtti go ean doallan beaivegirjji olles dutkanmannolaga. Fuomášeimme maŋŋá, man vuohkkasat beaivegirjemerkesteamit livčče lean jearahallamiid čađahanproseassas. Dovdamušaid ja jurdagiid ii šat muitte nu dárkilit, mađi guhkit áigi lea gollan.

Jearahallamiin lea álo leamaš guovddáš mearkkašupmi etnográfalaš dutkamis. Go jearahallamiin riegádan dieđu ovttasta eará empiriijai dego áicamiidda, de dat dagaha erenoamášvuodaid jearahallanmateriálaid gieđahallamii ja dulkomii. (Rastas 2017: 67.) Gárdebáikkis lea deaddu geavatlašbargguid čađaheamis. Boazobargguid lassin dutkanguovllus gárddástallanáigi lea dehálaš ávnnastanáigi guovllu olbmuide. Dalle dat geat astet, lávejit njuovvat, váldit varaid ja čoliid sihke háhkat duodjeávdnasiid. Mearrideimmege dutkamuša ollašuhttit nu, ahte eanaš jearahallamiid čađaheimme gárddástallanáigodaga olggobeale vai ean vuorjja geange bargguid áigge. Etnográfalaš dutkamis ii leat álo vejolaš dahje oba gánnihahttige plánet jearahallamiid, daid temáid ja čađahanvugiid ovddalgihtii (Rastas 2017: 68). Vásiheimme dan mánggii go leimme dutkanguovllus. Oktii nubbi munnos fuobmái lássaráigge olggos

geahčadettiin, ahte gárdebáikái lei ihtán mánáidgárdebargi dahkat dola maŋŋá go ledje fitnan unnoraččaideasetguin geahčadanáiddis. Dutkamuššame dihtii hálaheimme dolastalli, ja viehka jođánit bivddiime su oazžut jearahit dutkamuššii, man dasto báddiime telefodnii. Ságastallan ii lean moge plánejuvvon eaige dasa lean ovddalgihtii ráhkaduvvon jearaldagat eaige lohpebáhpáratge lean das. Buoremus jearahallandilálašvuoda leage veadjemeahttun govvidit danin, go dat leat iešguđegelágánat ja adnojuvvojit earálágan oktavuodain. Lanz (2013: 8) mielde jearahallandilálašvuodát sáhttet leat hui máŋggaláganat ja liikká boadus sáhtta leat seamma buorre. Lea dehálaš, ahte dutki dokumentere vugiid, mainna juohkelágan empiriijat leat čohkkejuvvon (Rastas 2017: 68).

Plánejuvvon jearahallamiid čađaheimme beallestrukturerejuvvon fáddájearahallamiin. Dat oaivvilda, ahte leimme ráhkadan vuodu jearaldagaide. Fáddájearahallamiidda lea mihtilmas, ahte jearahallan plánejuvvo dihto fáttáid vuodul ja das bohtet ovdan jearahallojuvvon olbmuid vásáhusat. (Hirsjärvi ja Hurme 2000: 47- 48.) Deháleamos rávvagiid jearahallama čađeahpmái fidniime guhká doaimmaheaddjin bargan sámi journalisttas. Son sáddii munnuide ieš suokkardallojuvvon ja čállojuvvon rávvagiid, maid lei barggus bokte fuomášán ávkkálažžan. Aikio (2010: 102) doahpagastá dan duogášdiehtun, mii čoggo olbmui. Hárjánaš sápmelaš jearahalli lei fuomášán vuogas gulahallanvugiid, mo ságastallá singuin geaid jearahallá:

Go manat jearahallat, várre olu áiggi, mađi vuorrasut olmmoš, dađi eanet váldá áiggi. Ále hohpohala! Muital gii don leat, man sohkkii/ bálgosii (orohahkkii /čerrui), guvlui gulat, oza oktasaš oahppásiid ja juogat oktavuoda dudno gaskii. Go jearahalat olbmo ja son rahpá iežas eallima dutnje, de duostá iešge addit alddát juoidá. Vuorasolbmui oza juoidá oktasačča, ovdamearkka dihtii oktavuohta gávdnui easka go fuobmájin loddelávddi, mas son biepmat lottiid ja go muitalin iežan lottiid birra, de sátnegiisá rahpasii ja luohtámuš huksejuvvui. Mana vuollegašvuodain, buriin mielain ja moddjá! Go leat geargan jearahallamis, muital olbmui gokko son lihkosmuvai (mii vástáduš dutnje bázi buoremusat millii, maid ohppet jna.) Olbmot dárbbasit máhchaha, eandaliige sii geat eai leat hárjánaš addit jearahallamiid. (Länsman 2015.)

Tolonen ja Palmu (2007: 102) leaba maid gávnahan, ahte jearahallanbottus leat mánggat dásit. Sosiálalaš bealli lea dehálaš oassi jearahalli ja diehtoaddi gaskasaš gulahallama. Dasa gullet ságastallamat oktasaš vásáhusaid, oahppásiid, báikkiid ja dáhpáhusaid birra. Näkkäljärvi (2017: 21) mielde unna sámi servodahkii lea dábálaš lagašvuoda sihke ámmátlaš ja priváhta oktavuodain. Fuolkevuolta, ámmátlaš čanastagat ja ustitvuolta sáhttet duddjot oadjebasvuoda jearahallandilálašvuhtii. Olbmot servet dutkamiidda, go jearahallin lea oahpes olmmoš. Moai maid dovddaime ovddežis buohkaid, geaid jearahalaima ja dat álkidahtii gávdnat ja fitnet dutkanguimmiid, go luohttámuš lei huksejuvvon jo ovddalgihtii.

Leimme juohkán jearahallamiid nu, ahte nubbi finai jearahallamin ja báddii daid, nubbi fas čálii buhtisin. Munnos ii lean čielga minstar, gos čađaheimme jearahallamiid. Doalaime jearahallamiid álo doppe, gos oahpaheaddji hálidii. Muhtimin manaima diehtoaddiid lusa, muhtimat bohte munno lusa. Oahpaheaddjiid deaivvadeimme eanáš sin bargosajiin.

Jearahallamiin válljiime dárkkálmahttit dan, maid áicamis leimme fuomášan. Keskitalo (2017: 34) čállá, ahte juohke dutki ieš hábme, mo čađaha etnográfalaš dutkamuša ja maid autoritehtaide čujuha. Jearahallama sáhtta govvidit guovtti olbmo gaskasaš eaktodáhtolaš gulahallamin, mas eai leat ovtadássásaš rollat, danin go nubbi jearaha ja nubbi vástida. Jearahalli láidesta gulahallama. Sudno gaskasaš vuorrováikkuhus analyserejuvvo. Jearahallan lea ráddjejuvvon dihto áššái dahje fáddái. (Lanz 2013: 21.) Válljiime vuosttas plánejuvvon jearahallama čađahit oahpes diehtoaddiin vai besse hárjehallat jearahallandilálašvuoda. Testiime vuosttas jearahallamis jearaldagaid ja dat orro doaibmamin. Jearahallanboddu ii lean moge lunddolaš ságastallan go das ledje báhpárat, báddenmašiidna ja virggálašvuoda dovdu. Buorre dovdu bođii easkka go jearahallan lei dahkkon, ja bođii dovdu das lei ávki dutkamuša ektui. Ii leat doarvái, ahte jearahallan lihkestuvvá, dat ferte maid buktit deatalaš dieđuid dutkamuša čuolbmahábmema ektui vai dieđut leat ávkkálaččat dutkamii (Lantz 2013: 26). Ovtta oahpaheaddji jearahallama mañideimme aiddo fal dan sivas go leimme eahpesihkkarat makkár dieđuid dárbbášeimme dutkamii. Dárkilis jearaldagaid dahkama mañjá lei álki ja somá vuolgit fas jearahallat. Hutkojuvvon jearaldagaid sáddiime ovddalgihtii oahpaheaddjiide. Munnuide dat láchce oadjebas jearahallandili go leimme bures ráhkkanan ja diđiime, makkár dieđuid váili leimme. Jearahallamat ledje sihke sámegillii ja suomagillii. Juohke jearahallama álggus

gearaime lobi báddet gearahallama vai lea maŋŋá álkit giedahallat materiála. Buohkat mihte báddemii, sáddiime maŋŋá vel čálalaš gearaldaga dutkamii searvama birra, mas jugiime dieđuid dutkamuša birra ja ahte gearahallon olbmos galgá leat vejolašvuohta, goas ihkinassii geassádit ovttasbarggus (mielddus 1.).

Govviime gárdeskuvlla seinniid vai maŋŋá sáhte guorahallat, man oidnosis sámegeiella lea čálalaččat. Govaid geavaheimme alcceseame veahkkeneavvun muitit dutkančuozáhaga ja dan birrasa. Báikkiid lea álki máhcahit millii, jus báikkis lea muitun govva. Karjalainen (1997: 239) mielde govva lea dego fievru vássánaigái ja -báikái. Govva bokta muittuid ja gullá reflekterejeaddji áicamii, vaikko ieš govvedanbottus ii muittašiige maidige. Govviime moaddelogi gova mobiillain sihke siste ja olgun. Coahkkaleimme gova olgobottus. Govaid válddedettiin jurdda lei, ahte olbmot eai galggaše oidnot nu bures, ahte sin dovddašii dain. Ean govven oahppiid earágo sevdnjes njuovahagas, dallege dobbelis. Olgun válddiheimmet oktasaš gova gárdeskuvlla ollesolbmuin. Seinniin ledje plakáhtat ja eará govat dego dáiddagovat. Geavaheimme govaid guorahallat gárdebáikki oahppobirrasa gielladuovdaga. Dasa lassin letne beassan geahččat Facebookas ja olbmuid albumain boares govaid.

Čálalaš čállosat eai lean guovddáš dieđuháhkanvuohkin dán dutkamušas, dat dušše dievasmahte empiriija, man hágaime eanáš gieddebarggus. Vaikko álggos orui, ahte gávdnago doarvái historjjálaš čállosiid oahppama birra gárdebáikkis, de fidnemis ledje eanet, go doarvái aviisačállosat ja dasa laktáseaddji gearahallamat. Geavaheimme daid beanta uhccán, ja aviisačállosat ledjege eanáš beare doarjjamateriálan, go buvttadišgođiime gárdebáikki sámegeiella oahpaheami historjjálaš duogáža dutkamii.

4.4 Ehtalaš árvvoštallamat

Dutkamis leat olu ehtalaš árvvoštallamat ja vuhtiiváldimat, ja dutki ferte dahkat välllejumiid ja mearrádusaid čađahanvugiin. Go oahpu čađahetne Norggas ja dutkamuša fas dahke Suomas, de čuvvo etihkalaš njuolggadusaid ja lágaid Norgga dutkanetihkalaš komiteanjuolggadusaid mielde. Suoma bealde fas čuovvuletne dutkanetihkalaš soabadallangotti njuolggadusaid ja maddái eamiálbmot etihka. Sámi allaskuvla čuovvu riikkaidgaskasaš dásis WINHEC (2019) (Word Indigenous Nations

Higher Education Concorcium) akkrediterema bokte WINHEC Research Standards dutkanehtalaš neavvagiid ja daid letne moai maid čuvvon.

Letne dieđihan dutkamuša Norgga dutkandáhta guovddáži, NSD`i (Norsk senter fon forskningsdata), ja sádden sidjiide vuđolaš dieđuid dutkamuša, dutkanvugiid birra ja dieđihan dutkamuššii oasálastiide NSD rávvagiid mielde. Ozaima dutkanlobi NSD`as daningo letne olbmuid jearahallan ja bádden ságastallamiid.

Dutkanlohpeohcamuš (mielddus 1) sisttisoallá earet eará dan, ahte oasseváldit, dán oktavuodas oahpaheaddjit ja vanhemat, ožžot čálalaš dieđuid dutkamuša birra ja ulbmilis. Dasa lassin čohkkejuvvon dieđuid gieđahallan čađahuvvo várrugasvuodain ja luottevašvuodain. Oasseváldiide buvttiime ovdan, ahte sis lea goas ihkinassii vejolašvuhta geassádit barggus eaige dárbbas čilget dasa sivaidd. Dutkanlohpeohcamuša vuolláičállimiin diehtoaddit mihtet searvat dutkamii. Letne iežame dutkosis suollemastán (anonymiseren) diehtoaddiid, eange mital sohka beali eange agi.

Ovddalgihtii addojuvvon, friija ja dihtui vuodđuduvvi lohpi lea etihkalaš dutkamuša vuodđogeaddgi, mii guoská buot olbmuide guoskevaš dutkama. Dát ii leat dušše vuolláičálus muhtin skovis, muhto olles proseassa, mii álgá vuosttaš oktavuodas dutki ja oasálasti gaskkas ja mii bistá gitta dutkanmannolaga lohppii. (Kuokkanen 2009:127.) Suokkardalaime jagi galgágo dutkančuozáhaga skuvlla suollemastit vai galgágo leat almmolaš. Vuhtii ferte váldot, ahte dutkanbargui oasálastiin lea vuoigatvuhta priváhtaeallimii, ja dan olis identitehta suddjemii. Hearkkes diehtu, mas boahťa ovdan menddo olu priváhtaeallima diehtu, berre eret váldit dutkanteavsttas vaikko dat sáhtášii leat áššáigullevaš dutkamuššii. (Postholm 2011:150.) Dutkanguvlome olbmuid mielas ii lean dárba suollemastit duovllu iige skuvlla. Sii ákkastalle, ahte oahpahušlágideapmi lea beaggán medias uhcit eanet áiggiid čađa.

4.5 “De lea fas dutki boahťan” - dutki sajádat

Amašeimme iežame dutki rolla oahpes birrasis. Sápmelaš vuollegašvuolta stivrii munno dutkama, ja mo moai doaimmaime dutkirollas iežame guovllus. Leimme čállán dieđáhusa dutkamuša birra, man áigguime juohkilit buot barttaide. Go olliime

gárdebáikái, de dat ii orron šat heivemin. Ean heivehan čálalaččat muitalit dutkamuššame birra. Birrasis, gos eanáš báhpárat leat nummirbáhpárat, maidda čállet misiid gilkoriid nummiriid vai oidnet, gean eaiggáda álddu miessi čuvoda, dat ii livčče lean lunddolaš. Munno bábir orui duođai ártet.

Eahpeformála ságastallan sáhtta doaibmat sámiid gaskkas buoret. Myrvoll (2010) ja P. Keskitalo (2010) gávnaheigga doavttergráda dutkamušasteaskka, ahte eahpeformála ságastallanvuohki doaimmai buoret sámiid guovdu. Moai maid muitaleimme dutkamuššame birra lunddolaš deaivvadanbáikkiin nugo girtnus, geahčadanáiddis ja dearvvahallanbottuin, gos dal ain sáhka jorai dasa, maid moai dál barge. Njálmmálaš gulahallan, hálešteapmi lea sámiide lunddoleabbo vuohki gulahallat go čálalaš (P. Keskitalo 2017: 84). Danne lei vuohkkasit muitalit guovttá gaskka dutkanáigumuššame birra. Njuolggogulahallan lea sámi servodaga dološ gulahallanvuohki ja lunddoleabbo go čálalaš gulahallan. P. Keskitalo (2017: 84, 90) mielde dákkár ságastallamiin lea sáhka guovttebealat luohttamušgaskavuodas. Son ii bádden jearahallamiid, go doalai dan menddo virggálažžan. Myrvoll (2010: 53) maid ávkkástalai iežas sámi duogáža vásáhusaid ja gelbbolašvuoda vuodđun, go dagai oahpsin iežas dutkanprošeavtta gili olbmuide. Son manai dáhpáhusaide ja čoagganemiide, gos olbmot ledje. Doppe sii sáhtte oaidnit ja deaivat su sihke háleštit suinna. Nu dilli ovdánii veaháziid mielde. Munno jurdiluvvon virggálaš dieđiheami vuohki jorai maid eahpeformálalažžan. “Boazojagi deháleamos bargguid áigge eai astta lohkat, ja muđuihan daid olbmuid ii gávna go leat vuodjimin ja bargamin”, muiteledje badjeolbmot go diđoštalaime maŋŋá munno diehtjuohkinvuogi. Dulkuime dan nu, ahte munno dieđihanvuohki lei dohkálaš.

Battiste (2015: 121) čálláge, ahte eamiálbmogat doibmet iežaset lunddolaš vugiid ja vieruid bokte diehtoáddejumiid dáfus ja ahte sin diehtu lea čatnasan báikkálaš dilálašvuodaide. Maiddái min iežamet álbmogis gávdnojit sullasaš ovdamearkkat. Aikio (2010: 52) mielas sápmelaččaid sáhtta láidestit lunddolaš jierbmi. Lunddolaš jirpmiin ferte johtit dihto dihkáid mielde. Earet eará giellagovat, skemát, osku ja gamus diehtin doibme dihkaduvvon luoddan. Dan bokte sáhtta juksat alladásat dieđu. Dieđut doibmet olbmo teorijain, muhto olmmoš sáhtta ávkkástallat dušše teorijain, mas sus leat vásáhusat. Veadjá leat, ahte diekkár diehtovuodđu lea hui dábálaš eamiálbmotservošii gullevaš olbmuide.

Sámiid ja sin diliid leat guhká dutkan kultuvrra olggobeale dutkit (Magga 2009: 79), dasa čujuha kapihttala bajilčála “De dal lea fas dutki bohtán”. Juogadetne mitalusa čalmmustahttin dihtii, man dehálaš muitaleapmi lea olbmo máilmmigova hábmemis (Aikio 2010: 67). Čuovvovaš mitalus govvida dan máilmmi, mo muhtin sámit leat vásihan dutkama dutkanguovllusteame. Oktii dutki lei dálvit gohtten gárdebáikkis teltái, ássanvovdname olggobeallái. Áhččáme nárridii mánáid buori eaŋgalasgiela dáiddu ja dáhtui Ristena oktan oarpmeliinis mannat jearrat, gos dutki lea bohtán ja maid lea dutkamin. “De dal leat fas dutkit bohtán dutkat” lávejedje gárdebáikkis láhttestit, go buiga amas dutkit idistedje. Buot dutkiin ii lean aba oktasaš giellage guovllu olbmui, ahte livčče gulahallan gaskaneaset. Olu sámiin leat dánlágan vásáhusat dahje ovdagáttut das, mo dutkit bohtet, orrot veaháš áigge, vulget ja de sáddejit vel raportta maŋis. (Myrvoll 2010: 51.) Ean hálit joatkit dien dološ dutkanárbevieru.

Eamiálbmotdiehtu lea ollislaš, iige dat dárbbas duođastusa oarjemáilmmi akademihkkariin, lohka Wilson. Diehtu laktása dihto báikái, olbmuide ja áigái. Danin dan kritiseren ii leat vuoiggalaš. Ii sáhte diehtit doarvái das, makkár vuolggasajis nubbi olmmoš čuoččuha juoidá ja dadjat, ahte sus lea boastut. Ságastallamiin sáhtta ovddidit iežas dieđuid ja jurdagiid. Wilson ávžžuha guldalit dubmekeahtá nuppi, smirezastit informašuvnna maid oažžu ja hábmet dan vuodul iežas jurddabohtosa. (Wilson 2008: 13, 33, 42, 100.)

Munno dutkirolla fertii leat gal dihtosis, go dat namuhuvvui ain duos dás. Gárdebáikkis luodus áigge lea hui dábalaš, ahte olbmot čaŋadit nuppiideaset barttain dahje bisánastet go deaivvadit. “Na maid dát guokte dutki?” oarpmalit dearvvahedje munno. Munno dutkirollas lei maid nárridan- ja čavggohandoaibma. Balto (1997: 96-97.) mielde nárrideapmi lea oassi sámiid sosiála eallimis. Dat ovddida humoristtalaš dáiddu, iešironiija ja máhtu earuhit leaikka ja duođa. Nárrideami bokte lea vejolaš oahppat hálddašit muhtin sosiálalaš dilálašvuodaid. Dat oaivvilda iskat dovduid ja áššiid, maid olmmoš čiegada. Dávjjimusat fuolkkit nárridit. Ean amašan nárrideami, munno mielas dat lei baicce eahpenjuolggovuohki hearvádit addit árvvu munno studeremii. Vástideimme boagustemiin dasa. Liigenamat ja buddestagat doibmet Balto (1997: 100) mielde kodan ráddjejuvvon birrasiid siskkobealde nu, ahte dat ceggejit oktavuodá

olbmuid gaskii. Ferte ieš geahččalit hálddašit dilálašvuoda ja vástádallat ruovttoluotta. Lehtola ja Länsman (2012) mielde eiddo fal sámedutkama vuogit huksejit sámi servodatovdáneami.

4.6 Dutkanmateriála kvalitatiivvalaš analyisa

Juo giedde barggu áigge álggii analyseren go áicamis välljiime, man birra čáliime dutkanbeaivegirjái ja maid fas guđiime eret. (Lappalainen 2007: 13.) Vaikko etnografiijai gulláge, ahte dutki lea ieš dutkanguovllus ja searvá dan doaimmaide, de dattege metodalaš vuolggasadjin lea dutki dialoga iežas dutkanmateriálain. Dutki ságastallá dutkanguimmiid lassin maddái háhkkojuvvon dutkanmateriálaid dulkojumiin ja lohkkujuvvon teoriijain. (Rastas 2017: 65.) Lea dieđusge veahá hearvás jurdda, mo nagodit ságastallat iežas jurdagiiguin dahje jápma muitumerkejumiiguin. Ealáskahtiime ságastallama oaiivvis nu, ahte analyserenáigodagas joraheimme báddejuvvon jearahallamiid ođđasit ah' ođđasit belljosiid čađa álo go manaimme váccašit olggos, vuodjit biillain dahje borramušgávpái. Eandalii olgun váccedettiin čuovggehii mánggii ođđa, buorre jurdda. Seammás diehtoaddit šadde hui divrrasin munnuide, go sin jietna guoimmuhii oktonas dutkanáigodaga ja orui dego albma ságastallan singuin.

Skuvlaetnográfalaš dutkanmetoda lea nu ođas, ahte das eai leat čielga analyserenvuogit. Maddái váldokultuvrraid dutkit dego Paju (2016:5 3) fertii ieš heivejit analyserenvuogi iežas materiálaide. Son gohčodii vuogi Asic-metodan daningo smiehtai ja fuomášii dan, go lei viehkamen iežas Asic-skuovat juolggis. Ean moaige geavahan gárvves analysamálle. Etnográfalaš dutkamuššii lea mihtilmas, ahte dutkanfáttát ovdánit dađistaga, go dutkan ovdána ja dutki gulahallá dutkanguimmiiguin (Jäminki 2008: 85). Keskitalo (2017: 94) lea jorgalan sámegillii *teoriijačanasteaddji analysan* vuogi, mas dutkamuša materiálas (jearahallan ja áicanmateriála) badjánan fáttáin lea vuodđu teoriijas. Son lea geavahan mánggaid dutkanmateriálaid, ja oaiivilda dan dihtii heivvolažžan temáhtalaš mearkunvuogi, man moai gohčodetne *fáddávuđot mearkunvuohkin*. Letne sámáidahtán temá, *fáddán*. Go dutki dutká, mii dáhpáhuvvá skuvllas, de son čohkke das oppalaš miellagova. Čokkiime áicanmateriálas ja dutki beaivegirjiin fáttáid, mat badjánedje dábálaš skuvlla ektui erenoamážin. Daid fáttáid dasto sirriime analyserenskovvá (gč. tabealla 1). Skovi dievasmahtiime dáhpáhusain, mat govvidit bottuid mat oahppodilálašvuodain ledje dáhpáhuvvan. Ráhkadeimme

dihtoriin skovi, man jugiime golmma hiŋgalii. Álggaheimme gaskamuš hiŋgaliin, man nammadeimme *mii dáhpáhuvvá* -hiŋggalin. Dasa bardigođiime dáhpáhusaid, mat ledje dáhpáhuvvan oahpahas ja maid leimme áiccadettiin čálistan dutkibeavegirjái. Oahpahasdáhpáhusain badjánedje fáttát, maid nammadeimme oahpahussii ja oahpahanohppui gullevaš tearpmain dahje eará vuogas doahpágiiguin. Muhtin fáttáid fihtiime easka go logaime fágagirjiid ja artihkkaliid, gos dáhpáhusaide gávdnui namma dahje fenomenaide čilgehus.

Kategoriija	1. Mii dáhpáhuvvá (oahpahasdoaibma)	Mearkkašumit

Tabealla 1: Analyserenskovvi

Analysa lei dego girdnen: dievva gárddi ruhttet iešguđetlágan bohccot: miesit, álddut, sarvát, ronut, spáillihat ja eará bohccot iešguđet agiin ja ivnniin. Badjeolmmoš gártá mearridit ja välljet rivttes lanja dahje kontora, gosa bohccuidis geassá. Bajon maid kategorisere bohccuidis árbevirolaš máhtus vuodul, go vällje guđe kontorii geassá: luoitágo bohcco siidii vai bidjágo njuovvankontorii vai geasságo dan kontorii, gosa leat čohkken bálgoša buot misiid, geaid eaiggáda eai leat gávnnahan. Seamma láhkai dutkige sirre analyseremis fáttáid hiŋgaliidda, dávjá teoriija vuodul. Duot mii duon oahppobottus dáhpáhuvai dan čállen gasku hiŋgala, ja dien dáhpáhusa namma lea ovdamearkka dihtii káfestallan. Válljejuvvon doahpaga čáliime kategoriija vuollái, ja mearkkašumiide vel čilgesteimme dárkileabbo, ahte dán oktavuodas dan doaibma lei ovdamearkka dihtii sosialiseren ja dieđu juogadeapmi dáhpáhuvai ságastallama bokte, mii lea okta árbevirolaš máhtu gaskkustanvugiin. Kvalitatiivvalaš analysa sáhtá vejolaččat lasihit ođđa ihtagiid áddejumi (Lanz 2013: 46).

Dutki ferte analyserema dihtii rievdadit jearahallamiid njálmmálaš gielas čálalaš hápmin, nuppiin sániin dadjat, littereret daid (Tiittula & Ruusuvoori 2009: 16). Jus jearahallama beroštupmi lea njuolgut sisdoalus, de ii dárbbáš nu vuđolaččat littereret. Dutkančuolbma meroštallá maid litterema dárkivuoda (Ruusuvoori 2017 (2010): 425-4 26, 427.) Moai littereriime teavsttaid jearahallamiid maŋŋá. Ean čállán bottuid, dahje sániid, main ii lean mearkkašupmi. Littereriime jearahallamiid nu, ahte suollemasttiime jearahallojuvvon olbmuid. Čálahápmái čállojuvvon jearahallamiid ja báddemiid

doaimmaheimme diehtoaddiide barggu loaipas. Littereremis dutki gártá čađa gaskka válljet, maid osiid jearahallamis lokte oidnosii ja mii lea áššái guoskevaš ádejjumi ektui. (Ruusu vuori 2017 (2010): 427.)

4.7 Dutkamuša luottehahttivuohta

Kvalitatiivvaláš dutkamušas luottehahttivuohta, validitehta duođastuvvo go materiála gieđahallojuvvo systemáhtalaččat. Dan bokte lohkkái čájehuvvo, mas dutkanmateriála lea ceggejuvvon ja mo materiála guovddášoasit ovdanbuktojuvvojit lohkkái. (Ruusu vuori ja earát 2017: 27 (2010.) Danin geavahetne valjis diehtoaddiid jiena bohtosiin.

Dutkamuša luottehahttivuhtii váikkuhit olu áššit. Dutkanfáttá dovdan lea vuos okta, muhto go lea dutkamin oahpes birrasis, de lagasvuohta dutkanfáddái sáhtá dagahit, ahte dehálaš iešvuođat báhcet fuomáškeahtá (Hoëm 2009: 53-54). Čalmástuvvan oahpes guvlui dagahii váttisvuođa govvidit guovllu dakkár dárkilvuođain, mii etnografijas vurdojuvvo. Erenoamášvuođaid áican ii soaitán leat seamma lunddolaš, go olggobeale olbmui livččii lean. Gulahallan dutkanguovlluin ja -olbmui olles dutkanmannolaga áigge nanusmahtá barggu ja dutkama luottehahttivuođa. Gárdebáikki govvideapmái gárttaime jerrat veahki lagašolbmui, geat eai jođáš doppe seamma dávjá. Go sii muittašišgohte, man čábbát gárdebáikki birastahtti duodarat leat, de muitáime, ahte moaihan maid lávejetne daid čáppášit. Lagašvuohta sáhtá dagahit maiddái, ahte ean oainne áicamis áššiid seamma láhkai go muhtin olggobeale olmmoš. Nuppe dáfus dutki kultuvrra lahtun bastá dulkot, maid diehtoaddi oaiyvilda dihto dadjanvugiinis ja masa geažida dainna. (Ruusu vuori 2017 (2010): 428.) Fredriksen (2012: 51-52) čilge kulturádejjumi ja konteakstamáhtu ávkkálašvuođa čáppagirjjálašvuođa analyseređettiin. Dasa gullet su mielde earet eará sámi kultuvra, historjá sihke olbmo iežas kulturamáhttu ja -ádejjumi. Moai maid aniime ávkki iežame konteakstamáhtus dutkamuša čađaheamis. Boazodoallođuogáža vuođu ádejjumi áiccadeamis dihto dadjanvugiid mearkkašumi, maid oahpaheaddji geavahii gulahaladettiin oahppiiguin. Su eahpenjuolgo gulahallanvuogis lei oktavuotta boazodoalu siskkáldas jurddašepmái. Dát konteakstamáhttu viiddiidii dulkonvejolašvuođaid, go analyseređođiime dutkanbohtosiid.

Letne dárkilit guorahallan doahpágiid, maid dutkamušasteame geavahetne. Sátnegirjjiin ja sámegiela áššedovdiin letne iskkahan ja dárkkistahtán doahpágiid heivvolašvuođa dihto kontekstii. Dat lea gáibidan giela buori máhttima, ja dattege letne olu veahki dárbbasan. Kuokkanen (2009: 177-178) deattuha, ahte eamiálbmotdutkiide lea dehálaš guorahallat doahpágiid heivvolaš- ja dohkálašvuođa. Namain ja nammadeamis lea fápmu, dasgo namat ja addojuvvon namat dihto áššiide galggašedje govvidit eamiálbmogiid duohtavuođaid buoremusat ja leat vel kultuvrralaččat dohkálaččat.

Dutkanbohtosiid galgá iskat máhcahit ruovttoluotta dan servodahkii, mas daid lea ožžon (Keskitalo 2017: 35-36). Sihkkarastin dihtii leimmego ádden riehta dutkanguimmiideame jearahallamiin, sáddiime sidjiide sin jearahallamiid littereremiid ja osiid, maid leimme geavahan dutkandiehtun dutkamuššii. Ná dárkkisteimme, ahte oahpaheaddjiin lei vel vejolašvuolta divvut, lasihit dahje válldihit eret dieđu, jus nu dáhtto. (Postholm 2011 (2005): 38.)

5 Gárdebáikki oahpahusa mearkun

Dán kapihttalis ovdanbukte dutkamuša bohtosiid, maid meroštalle *dutkamuša gárdebáikki oahpahusa mearkun bohtosiin*. Mearkun lea boazodoalu deháleamos áigi, dallego misiide vaddjovvovit sánit bealljái. Sánit čohkkejit mearkka, ja mearka fas čujuha eaiggáda. Dutkanmateriála analysaoasis badjánaedje fáddávuđot mearkunvugiin fáttát. Fáddávuđot mearkunvugiin (analysain) hápmašuvve *gárdebáikki sámegiela oahpahusa guovddáš cakkít*, nappo gárdebáikái heivvolaš oahpahanvuogit ja boazodollui heivehuvvon oahpahus ja bajásgeassin. Dutkanbohtosiid letne juohkán golmma oassái. Vuosttas bohtosa oasis lea oahppanbiras gárdebáikkis, nuppi oasis gárdeskuvlla vuogádat ja goalmát oasis searvelanja nannen.

5.1 Gárdebáiki oahppanbirasin

Gárdebáikkis golggotmánu biekkat leat savdnjilan mañimušge lasttaid muorain eatnamii. Áibmu lea čoskon ja luondu lea ránis. Vudje gárdebáikái sáttogaidnoráigge, seamma guvlui leat máŋga earáge biillat jođus. Go oahpahus gárdebáikkis álgá, lea vel bievla, ja go nohká de lea dálvan. Oahpahanbáikái ii leat beare skirvehit. Sáttogaidnu gárdde lusa lea mohkkái ja roggái. Go luotta guktuid beallai ihtigohtet áiddit, de diehtá gárdebáiki lea lahkoneamen. Go biilla buvttaha gárdebáikái, de lea dat mañimuš mehteriid garvvašan máŋga geađggi.

Go váldoluottas gorgne duoddarii, de ii jáhkášii makkár čoahkkebáikái olle, go geaidnogeahčái joavdá. Barttat leat nuppelohkái. Guhkkin boahtti olbmot idjadit dain, lahka orru olbmuide barttat leat boddostohpun. Gárdebáikkis leat maid muhtin oktasaš visttit dego aggregáhtavisti, mas aggregáhtain buvttaduvvo šleađga čuovgastoalppuide ja barttaide. Barttaid lahkosiin oidnojit holggat, maida olbmot hejgejit njuovvovuvvon niestebohccuid. Muhtin jagiid olbmot astet cegget lávuid, main suovastit bierggu, muhto nu ii leat dán jagi. Otná beavve gárddástallamat dáppe čađahuvvovit johtilit ja beaktilit. Leaktu, mainna dáppe čađahit gárddástallanáigodaga, boahtá das go dán áigge máŋga badjeolbmo leat álggahan fitnodatdoaimma. Oktanaga gárddástallamiin jorrá njuovvan ja biergočuohppan. Badjeolbmot buvttadit bierggu biergomárkaniidda. Mañimuš jagiid leat sii fuomášan, ahte bierggut galget áiggil geargat juovlamárkaniidda, dárkileamos vuovdináigái.

Dattege oidnojit muhtin čanaduvvon hearggit ja sarvát lávžegežiin. Dáppe leat ain bajonat, geat dábmnet spáillihiiin herggiid ja sarváiin gilvovuojániid. Sarváiguin gilvalit heargevuodjingilvvuin gidđadálvve sabetluohkás. Herggiid dárbbasit eanáš turistadoibmii, mas lea šaddan dehálaš lotnolasealáhussan boazodolliide. Boazodillái leat bohtán olu ođđa birgenvuogit. Čohkkejeaddjit leat čohkken beannot vahku ovdalگو eallu bukto gárdái. Bohccot čohkkejuvvojit helikopteriin ja njealjejuvllagiiguin bálgoša iešguđetge guovlluin, davvin, nuortin ja máddin. Stuhkkat buktojuvvot oarjjabeallái. Eallu vižžo bihtáid mielde dađistaga gárdái. Bohccuiguin johtet duottar- ja jaggeeatnamiid čađa dassáigo bohtet gárdebáikái.

Vaikko barttat leat olu, de biillat leat vel eanet. Barttat eai leat nu stuorrát, ja nuba stuorámusa, skuvlabartta, lea álki gávdnat. Barttagili máttabeale rávddas lea čáppa, viiddes stohpu. Dat gohčoduvvo *gárdeskuvlan*, ja doppe skuvlejit gárdebáikki skuvlaahkásaš mánáid gárddástallamiid áigge. Doapmaletne skuvlii, mii lea jo álgán. Skuvlla olgouvssa guoras lea stuorra biellu, mainna sáhhtá skilahit oahppiid sisa. Rahpe olgouvssa. Sisa lávkedettiin haksá dalán, ahte letne bohtán hirsabartii (dimbbarvistái). Olgofeaskáris jo álget gaikkoduvvon báberkássat, mat leat lebbejuvvon feaskkerláhttiide čohkken dihtii njuoskasa, mii čuovvu gápmagiin. Mánáid goikan stánžegápmagat leat miehtá. Feaskkeruvssa gurot seainnis lea galba, mii oahpista sisa boahhti: “Nuola gápmagiid, giitu”. Go uvssa rahpá, de bohtá ain nuppi feaskárii. Álget olgobiktasatges stuoluid alde. Moadde olgobiktasa heaŋgájit seainni čorvošis. Dál letne lávken sisa gárdeskuvlii. Olgeš bealde lea kievkkan ja kievkkanuvssa maŋŋá bohte stohpui, man ligge muorraoapman. Oahppit leat miehtá stobu beavdeguorain. Muorraoapmana maŋŋá bohtá uksa smávva oahpaheaddjilatnjjii. Doppe lea bargobeavdi, girjeskáhppe, seaŋga ja muorraoapman, jus oahpaheaddji dárbbáša idjadit skuvllas, de bivvá. Ieš oahpahuslatnja lea čuvges stuorra stohpu golmmain klásain. Leat beavddit, beaŋkka, dološ harmona-čuojanas ja seaŋga. Seainnis lea krihttatávval ja olu eará seaidnehearvvat. Dáiddagovvan leat duhpejuvvon ullogovva ja gámasuoidnegiesaldat. Dasa lassin leat sihke iešráhkaduvvon ja gárvves, deaddiluvvon plakáhtat máŋgga hámis ja fáttás. Seaidnái leat heŋgejuvvon bohcco ruovjeplakáhtat, alfabehta, luonddu/eananamahusat ja čoarvenamahusat. Govaide gullet daidda heivvolaš sátnečilgehusat, ovdamearkka dihtii čoarveplakáhtas *rož’oaivi*. Dasto leat guokte guvvgodan plakáhta, maid oahppit leat ráhkadan muhtin eará jagiin. Ovtta plakáhtas lea gabba heargi, masa leat merken ja čállán njuolaid, mat bohccos leat.

Nuppi earás lea stuorra sárgojuvvon boazu, masa oahppit leat merken, mo ruvjet (rihttet) bohcco ja gokko leat dihto ruovjjit. Dasto lea iešráhkaduvvon plakáhtat, mat leat laminerejuvvon ja das lea lávu sisgovva, masa leat merkejuvvon lávvonamahusat. Gárdeskuvlla olggobealde lea vel muorravisti, mas muoraid lassin leat guokte olgohivssega.

Oahpaheaddjis leat dievva biilla girjjit, oahpponeavvut, kásterollat ja eará ávkkálaš biergasat čáziid rájes, go fárru skuvlet gárdebáikkái. Son lea skuvlla áidna oahpaheaddji, muhto son doaibmá maid gárdeskuvlla goahkkan, viessohoaiddárin ja čorgejeaddjin. Gárdebáikki oahpaheaddji muitala, ahte ii geargga ieš váldit varaid ja čoliid gárddástallamiid áigge ja son ferte mannat eará gárddástallamii daid viežžat (Oahpaheaddji, 2018). Oahppit bohtet mángga guovllus, gielddas ja muhtimat nuppi riikkasge. Válđoassi oahppiin bohtet oahpaheaddji iežas skuvllas, mii gohčoduvvo eamiskuvlan, daningo gárdeskuvla lea ráhkaduvvon daid mánáid várás.

Oahppiin leat lávkka dievva girjjit fárus ja sin ruovttuskuvlla oahpaheaddji addojuvvon bargoplána, maid sii galget bargat dan botta, go leat gárdeskuvllas. Okta ulbmil lea, ahte sii eai galgga bázahallat iežaset skuvlla prográmmas. (Oahpaheaddji, 2018.)

Gárdeskuvlla skuvlafágat leat eatnigiella (sámeigiella), suomagiella, matematihkka, historjá, birasoahppa, eaŋgalasgiella ja guđát luohkás ruotagiella. (Oahpaheaddji, 2021.) Dáiddafáttáid ja lášmmohallama eai oahpat, go sii lihkadit muđuige mánggabealagit eahkediid. Oahpahušgiellan lea sámeigiella, mii lea gárdeskuvlla váldogiella. Skuvllas sáhttet leat maid suomagielat oahppit. Dán čavčča deive buot oahppit leat sámegielat. Oahppiin vurdojuvvo, ahte sii, geat sámástit maid hállat sámegiela.

Giela doalaheapmái duokkár gárdeskuvllat leat dehálaččat. Maiddái árvvut, mat doppe bohtet, [go] giellahan lea min árvu. Badjeolbmot dáppe Suoma Sámis ja eandalii dáppe [gárdebáikkis] leat dat giellaguoddit ja sin bearrašat. (Oahpaheaddji, 2018.)

Suomagiela hállit fas suomastit, muhto ožžot siige giellalávguma gárdeskuvllas, go oahpahuš jorrá sámegeallii. Vaikko badjebearrašat leamašan guovllu giellaguoddit, de

eai dattege dán guovllu buot badjebearrašii mánát sámás. Oahpaheaddji muitala: “*Sámegiella lea dál leamašan váldogiella. Dalle go ledje suomagielat mánát, de dalle sidjiide hállen suomagiela ja sámegielaidda hálan sámegiela.*” (Oahpaheaddji, 2018) Leamaš lunddolaš, ahte oahpaheaddji hállá oahppái dan giela, man oahppi hálddaša. Go skuvlabeaivi nohká, de oahppit ja oahpaheaddji deaivvadit fas veaigin gárdde luhtte. Oahpaheaddji čilge oahppi oktavuoda huksema:

Doppe gárddis, go miihan leat ollesáigge doppe. Ii dan dárbbas nie erenomážit bargat. Mánát leat oaidnán mu doppe ollesáigge, mánnávuoda rájes jo. Lean dahkamušas mánáiguin vel friijaáiggisge. Mánát oahppet jo unnivuoda rájes oaidnit, ahte diet olmmoš gullá deike sin lusa. (Oahpaheaddji 2018.)

Oahppi – oahpaheaddji oktavuoda huksen álgá jo ovdalgo oahppit leat lávken skuvlavázzinbálgái, dainnago gárdde luhtte sii oidnet nubbi nuppi ja deaivvadit lunddolaččat boazobargguid olis. Oahpaheaddji (2018) ii oainne noadđin leat olu dahkamušain oahppiiguin maid friijaáiggis daningo gárdebáiki lea nu earálágan báiki. Son muitala “*Gárdebáikkis, doppehan mii gal buohkat fuolahat dain mánáin. Buohkat dihto láhkai fuolahit nubbi nuppis.*” (Oahpaheaddji, 2018).

Mánát leat bárisin veahkkin ja dohpot misiid. Sii huiket: “*Nummir/ numero!*” Ollesolbmot bidjet dasto gilhora miesi čeaherii ovdal miessi luitojuvvo. Gárdebáikkis gullo sihke sámegiella ja suomagiella. Maŋimuš áiggiid eanet ah` eanet suomagiella. Go eallu lea gilkorastojuvvon, luitojuvvo olles eallu geahčadanáidái vai miesit fas gávnnadit áldduiguin. Aggregáhta vehkiin badjeolbmot oidnet biebmat ja ordnet čáziid bohccuideaset vel maŋjit idjii.

*Govva 2. Mánát ohcalit áiddi ala go váibbahit dahje jus girtmus leat rahkki sarvát, mat bahkkejit njuiket áiddiid ala.
Govven: Máret Ingá Länsman*

Iđdes badjeolbmot vázzet dahje vudjet mohtorfievrruiguin geahčadanáitái geahčadit. Lea dehálaš mannat dohko árra iđdes, go miesit bures vel ain čuvodit. Dán čavčča sihke mánáidgárdi ja skuvlalaččat leat oktanaga beaivetuerras gárdebáikkis. Go nubbi joavku váccaša gárdebáikkis, de nuppit boradit gárdeskuvllas. Mánáidgárdi dolastallá olgun. Juohke mánás lea iežas guksi, man vuodus lea su namma. (Oahpaheaddji. 2018.) Oahpaheaddjit ja mánáidgárdebargit vásihit vuogasin, go lea báiki, gos gohttet galledemiid áigge. Oahppit oktan oahpaheaddjiiguin vulget geahčadanáidái váccašit ja oaidnit, mii doppe geavvá ja makkár bohccot oidnojit.

Golmmajahkásaččat gitta vuolleskuvlla guđát luohká rádjái, bohtet beaivetuorii. Mánáidgárdemánát váccašit geahčadanáiddis, gosa dien agat mánáin lea issoras guhkes vázzinmátki (Oahpaheaddji, 2018). Čakčageahčadanáidi lea guhkkelabbos go dálvegeahčadanáidi, daningo doppe lea ája, gos bohccuide lea čáhci fidnemis. Dan seamma áiddis leat dološ árransajit ain oaidnimis – seammás lea dego olgomuseas váccašit. Geahčadeamis bajonat ohcet iežaset bearraša áldduide misiid. Sii ohcet iežaset áldduin, makkár nummarmiesit čuvvot daid ja dasto čállet nummiriid báhpáriidda muitui. Muhtin oahpaheaddji muitala, ahte son lea ráhkkanan smávimus oahppiiguin geahčadeapmái nu, ahte oahppiin lea maid doppe doaibma. Sis leat fárus báhpárat ja bliánta. Dasto juohke oahppi galgá geahčadit misiid gilkoriid nummiriid. Ná sii

hárjehallet áicat nummiriid, muitit daid ja darvvihit daid báhpáriid. Datge lea gelddolaš mánáid mielas! Seamma láhkai go earáge ollesolbmot, sis lea maid doaibma. Seammás oahppit hárjánit, mo gulul lihkadit ealu siste. (Oahpaheaddji, 2019, 2021.)

Govva 3. Gárdebáikkis mánná guhte geahččá bohccuid. Govven: Máret Ingá Länsman

Jus gárdebáikkis deaivá muhtin vánhen dahje eará bajon geas lea astu, de sii dávjá sáhttet rávvet ja neavvut juoidá nu bohccuid birra.

Mii geahččalit geavahit resursaolbmuid dasa. Jus muhtin badjealmmái, nisu gearggašii muitalit dahje čájehit midjiide juoidá. [...] Dat lea veahá das gitta, ahte mo gergat leat veahkkin. (Oahpaheaddji, 2018.)

Gárdebáikkis leat oainnat hárjánan váldit gussiid vuostá ja bagadallat sin, jus nu orru heivemin. Okta oahpaheaddjiin (2018) muitala dilálašvuodas, go lei mánnájoavkkuin geahčadanáiddis. Okta boarrásut bajoniin lei čujuhan sidjiide áiddi olggobealde *ohkoladdiid*. Son lei muitalan, ahte ohkoladdit ruvget áiddi olggobealde, go ohcet misiid, maid leat láhppán. Go álddut ruvge, de bajon evttohii, ahte oahppit maid ruvget vástádussan áldduide. Ohkoladdit vástidedje mánáide ruovgamiin. (Oahpaheaddji, 2018.) Seamma luohkkáohpaheaddji muitala, ahte son láve govvet telefonkámerain gárdegalledemiid ja skuvlla geavatlaš doaimmaid oppalohkáí. Jagi loahpas, de čohkkegoahtá doaimmain govvagirjji, man tekste oahppiid árvalusaid ja dajaldagaid vuodul. Jagi loahpas, de sádde govvagirjji prentehussii. Vánhemat besset dasto oastit dan ruoktot. Oahpaheaddji muitala, ahte oahppit liikojit geahččat girjji, mas ieža leat mielde ja välljejit dávjá lohkanbottuin lohkat dan govvagirjji. Oahppit lávejit maid

ohcat govvagirjjis sániid, jus muitet, ahte sii leat čađahan doaimma, ovdamearkka dihtii osten. (Oahpaheaddi, 2018.)

Okta mánáidgárdebargiin, gii diehtá sin joavkkus buoremusat boazodoalu birra, čilge ja muitala mánáidgárdemánáide girtnu siste. Ii leat nu váralaš, jus mánát eai dalle ádde vel boazodoallosániid. Deháleamos lea, ahte mánát smávva agis jo gullagohtet boazodollui gullevaš sániid ja dajaldagaid. (Oahpaheaddji, 2017.) Áiddiid luhtte boadedettiin čájada olles mánáidgárdi smávvamánáid barttain, geaid bearrašiin leat doppe barttat. Mánát leat ilus go besset čájehit iežaset vánhemiid, áhkuid ja ádjáid. Sihke mánáidgárdebargit ja oahpaheaddjit oidnet dehálažžan, ahte mánát ja oahppit buot duogážiin besset oahpásmuvvat gárdebáikái vai oidnet, mo badjedilli doaibmá. (Oahpaheaddji, 2018.) Seamma jurdagat leat buot jearahallojuvvon oahpaheaddjiin.

Muhto dat gal lea hirbmat buorre, go fitnat doppe juohke jagi. Dat lea nu guovddáš oassi dán sámevuodas, ahte jus don it veaháge dieđe maidige badjedolus, de dovddat diekkár. Don dego skierbmut. Sáhttá dovdot unohassan, go dus ii leat dat máhttu. Ii diená, ahte buohkat galggašedje leat badjeolbmot, muhto liikká veahá diehtit ja áddet dan birra. (Oahpaheaddji, 2018.)

Juohke čavčča muhtin oahppojoavkkut leat fitnamin gárdebáikkis. Oahpaheaddji oaidná dehálažžan, ahte buot mánát besset oahpásmuvvat gárdebáikái vai sis lea mannulágan vuodđodieđut boazodoalu birra. Su mielas bajásšaddanbirrasa dovdan nanne iešluohttámuša.

Áiddit leat nu guhkás go čalbmi olaha: sivllat (seiboš), viežžanáidi, geahčadanáidi, girdnu, kontorat, njuovvanáidi. Liikká gárdebáiki ii šatta gárdebáikin ovdalgo olbmot, bohccot ja doaimmat leat jođus. Dan leat vásihan galledeaddji skuvlla oahpaheaddjit, geat dábálaš skuvlaáiggiid leat čuvvon, go leat bohtán gárdebáikái gallestallat.

Dahje go doppe ii leat doarvái. [...] Mii fitnat doppe geahččamin daid guoros gárddiid.. Muhto beaiveruoktu lea olles beaivvi. (Oahpaheaddji, 2018.)

Oahpaheaddjit leat vávján, ahte boarrásat oahppit sáhttet gaskkohagaid láittastuvvat gárdebáikkis. Sii árvvoštallet, ahte doaimmaid váili ja váilevaš plánen váikkuha dasa.

Go skuvllat bohtet árra idđes gárdebáikái, de eai leat doppe gilkorastimin dahje girdnemin dalle. Muhtimin gárdeskuvlla oahppit ledje heŋgon luonddubálgá gárdebáikki birrasii, go eará skuvllaid oahppit bohte gallestallat.

Dat lei somás doaibma oahppiide. Danlágan doaimmaid sáhtašii fuomášit lasi. Dakkár doaimmat doalahit oahppiid aktiivvalažžan, eaige sii geargga láittastuvvat. Ja de mun láven váldit suohpaniid fárrui, ja mii nJORostallat. Dat liikojit maid fágádallat. (Oahpaheaddji, 2018.)

Oahpaheaddjit leat geahččalan doalahit oahppiid aktiivvalažžan, sii leat váldán suohpaniid fárrui. Oahppit liikojit, go gárdebáikki galledeamis leat muhtin doaimmat. Sii maid muitalit, ahte oahppit liikojit fágádallat. Go oahpaheaddjit gullet, ahte eamiskuvlla guosseohppit bohtet galledit eahkedis ja idjadit nuppi beaivái, de árvalit ahte siige ledje varra galgat bohtit muhtimin eahkedis, go doppe leat doaimmat jođus. Oahpaheaddji lohká: *“Dat livččii áibba niehkodilli. Ahte dat skuvla livččii eahkes. Jus smiehtá olles skuvlla, de dat varra livččii menddo stuorra joavku”*, oahpaheaddji loahpaha. Eamiskuvlla oahpaheaddjiges muitala, ahte su skuvlla oahppit, geat eai gula boazodollui eaige vácce gárdeskuvlla, leat manimuš jagiid bohtán dohko idjadantuvrii. Beavit lea sis friija skuvllas ja go bohtet gárdebáikái veaigin, de borret lieggabiepmu ja mannet girdnet ja oahpásmuvvat gárdebáikái.

Mánát ráhkistit ealliid ja fártta. Vánhemat ja oahppit hálidit dan. Goalmmát háve dál leamaš idjatuvra. Mánát nu hirbmosit liikojit go doppe lea friddjavuohta, luonddus stoahkat, oaidnit ollu eará olbmuid, bohccuid doahput. [...] Bigálusbáiki lea márkanbáiki. (Oahpaheaddji, 2018.)

Eamiskuvlla oahpaheaddjis leat buorit vásáhusat go gárdebáikegalledemiide fáttmasta buot skuvlla oahppiid. Oahppit bohtet ovttas iežaset beaivválaš oahpaheaddjiiguin ja buohkat idjadit gárdeskuvllas báldda bálddalagaid láhttis. Eahkedis lávejit dolastallat šiljus, ja mánát liikojit stoahkat lubmalámpásistena (hippa) seavdnjadasas. (Oahpaheaddji, 2018.)

Lean oaidnán, ahte buriid gaskavuodaid ektui lea buorre váldit suomaluohkáid mánáid dohko. Boazodollui bohtá buoret beaggin, mii das ii leat álo sámi servodagas. Oahpásmuvvet dan ealáhussii dakkár posiitiiva áššiid bokte. De go

mánát hálidit mannat dohko ja doppe lea somá, de ruovttuidege boahdá dakkár positiiva ášši. (Oahpaheaddji, 2018.)

Oahpaheaddji deattuha buriid beliid árvvu ja háliida hukset buori oktavuoda earálágan kultuvrraid ja gielaide gaskii. Fátmmasteaddji bajásgeassin somás doaimmaid ja dáhpáhusaid bokte lea investeren, mii gánniha. Seamma láhkai lea gárdeskuvlla maid huksen šaldi bálgoša siskkobealde. Ovdal ledje olu riiddut, muhto oahppiid bokte lea huksejuvvon oktasaš gullelašvuoda dovdu. [...] *“Ahte dovdet mii leat okta joavku”* (Oahpaheaddji 2018.)

Gárdebáikkis olbmot jođašit ovddosmaŋás. Álo gos nu, gii nu lea boahtimin dahje mannamin gosa nu. Mohkit gártet máŋga, go gulahallama dihtii juohke ášši ferte ieš mannat mitalit njunis njálbmái iige sáhte riŋgestit dahje sáddestit teakstadieđu. Smávva mohkit olgun gárdebáikkis leat máŋga: hivessegastit olgohivesgii, riŋget dievá ala, gurret selagievnni olggos ja čájádit bartii. Muhto eai buot johttit leat vácci jođus. Oahpaheaddji muitala jearahallamis, ahte su bargun lea fuolahit oahppiid dorvvolašvuoda skuvlaáigge.

Muhtimin lean šaddan hálahit daid nuoraid ja váhnemiid, ovdamearkka dihtii, ahte skuvlla áigge doppe ii leat lohpi vuodjit makkárge vuojániiguin. [...] Muhtimin leat gávnnahallan ja de lean váldán dan bajás. Duođalaš ášši dat vuoján, go dat lea dihto láhkai váralaš. [...] (Oahpaheaddji, 2018.)

Boazodilis mánát ožžot árrat ovddasvástádusa. Gárdebáikkis sii leat searvamin boazobargguide, ja dasa gullá maid árra agis hárhallagoahtit buotlágan bargguid. Mohtorfievrruid giedahallan lea okta oassi das. Bearrašiin leat sierralágan geavadagat vuodjimiid hárrái. Go oahpaheaddjis lea ovddasvástádus skuvllalaččain skuvlla áigge, de lea son ieš gártan váldit ovdan mohtorfievrruin vuodjima vánehemiiguin. Oahpaheaddjiid ságastallamiin loktanit čađa jearahallama dorvvolašvuoda gažaldagat árbevirolaš bargguid oahpahusa oktavuodas.

Veaiŋgebeallái buohkat leat geargan geahčadeames ja oaidnán buot iežaset misiid. Olbmot doapmalit boradit ja vuoiŋastit ovdal girdnen álgá. Gárdebáiki jaskkoda oanehažžii. Okta bearašlahtuin galgá doaimmahit misiid nummiriid boazoisidii. Boazoisit almmuha, jus nuppiin eaiggádiin lea vuostálagaid nummiris. Dalle ferte fitnat

dárkilastimin ovdalgo álget geassit. Dan maŋŋá olbmot vel čállet iežaset báhpáriidda misiideaset nummiriid. Olgun gullo dušše ruovggas, ja muhtin biillat jurahit gárdebáikái, go bargoolbmot maid bohtet. Girdnen álgá dábálaččat dalle go eallidoavttir bohtá. Muhtimin tiibmoáigi doallá, muhto ii álo. Boazodoalus eallin ii leat čadnon tiimmuide ja beivviide. Buot dáhpáhuvvá sullii dalle, go lea jurddašuvvon.

Govva 4. Geahčadanáiddis geahčadeamen. Áigi ii mearrit man guhkes áigi dása manná. Go buohkat leat gávdnan misiideaset, de gerget geahčadeamis. Govven: Máret Ingá Länsman

5.2 Gárdeskuvlavuogádat

Gárdeskuvlavuogádat lea bálgosa oahppiide, geain lea guhkes mátki ruoktot. Maŋimuš jagiid áigge gárdeskuvlii leat čáhkan maid bálgosa eará mánát, geain lea gullevašvuhta bálgosii. Bearrašis fertejit goit leat bohccot ja boazomearka bálgosis.

Dohko besset bohtit mánát, geain lea mearka (bealljemearka) dahje geaid vanhemiin lea mearka bálgosis (Oahpaheaddji, 2018).

Oahpaheaddji muitala, ahte bohttit livčče eanetge, muhto leamaš bággu ráddjet, go sadji ja bargiid mearri maid váikkuha. Gárdeskuvlla oahppit leat vuolleskuvllalaččat, 7-12 -jahnálaččat. Oahpaheaddji muitala, ahte easkka čakčat 2017 lei sus vejolaš váldit skuvlii maid ovdaskuvllalaččaid (guđajahnálaččaid), go vuosttas gearde lei veahkkin eaktodáhtolaš nubbi oahpaheaddji.

Gárdeskuvla ii muittut dábálaš luohkkálanja. Oahpaheaddji sajádat luohkás ii leat oinnolaš nugo dábálaš skuvllas, gos oahpaheaddjiid bargobeavddit dábálaččat leat oidnosis luohká ovddabealde. Gárdeskuvllas oahpaheaddji jođáša oahppiid gaskkas ja bagadallá sin. Nugo oahppijoavkkuin dábálaččatge, de dänge oahppijoavkkus leat jaskadeabbo oahppit, geat maid dárbašit oahpaheaddji doarjaga ja bagadallama bargobihtáide. Go oahpaheaddji jođáša beavddis beavdá veahkeheamen, de sihkkarastá son, ahte buohkat ožžot veahki.

Boađán gaskabeivvi áigge sulaid gárdebáikki oahpahansadjái. Lea nubbi oahppoboddu. Oahpahus lea gárdeskuvlla stuorra orrunlanjas. Lanjas eai leat skuvllaide dábálaš pultabeavddit, muhto stuorra beavddit, main leat guhkes beaŋkkat guktuid beaŋ beavddi. Ferten dutkat, gosbat oahpaheaddji lea? Son čohkká ovttá oahppi beavdeguoras. Sus ii leat stuorra lanjas sierra beavdi. Lanjas leat gávccii oahppi ja okta oahpaheaddji. Gievkkanis čohkohallet golbma oahppi nuppiin ollesolbmui. (Dutki beaivegirji 17.10.2017)

Skuvlabeaivi álggahuvvo nu, ahte muittašuvvo, mii ikte lea dáhpáhuvvan gárdebáikkis. Oahpahusjoavku ságastallá, maid leat vásihan. Dasto oahppit čállet iežaset vásáhusaid čállingirjái. Smávimusat tevdnejit maid leat vásihan ja oahpaheaddji sátnáda veahkkin. Oahppit čállet movttegit ja buvttadit iežaset teavstta *gárdebáikki beaivegirjái*, mii juohke oahppis lea. Muhtin jagiin devdet sii seamma čállingirjji, muhtimin lea ođđa čállingirji. Oahppit mitalit oahppobottus, ahte sii lohket maid oappáid ja vieljaid beaivegirjiid. Fuomášeimme, ahte beaivegirjji čáledettiin okta oahppi njuikii beaŋkkas. Son manai guovlat seainnis plakáhta, mas ledje čoarvenamahusat ja dasto manai fas čohkkát ja čállit iežas beaivegirjji.

Dat lea nu dehálaš oahppamis, sáhttet bohciidit gažaldagat, maid sii leat ikte vásihan ja dan vuodul sáhtta hukset dan beaivvi oahpahusa. Ovdamearkka dihtii go oktii sarvvis lei lokten ovttá olbmo. [Olmmoš] lei čorvviiguin heaŋgán das. Dalle mii manaimet sarváid namahusaid [čađa]. Go leat eará ahkásaččat, [de] hálaimet mii lea spáillit, mii lea sarvvis, goabbá lea siegat ja nu viidasit. Ja de finaimet ovttá vuorrasit badjealbmá luhtte, dat mitalii midjiide namahusaid ja nu ain. [...] Mii álggahit juohke beaivvi nu, ahte čállit dan ovddit beaivvi birra beaivegirjji. Ja mis láve dat gihpa čuovvut nu máŋga jagi go dat mánát doppe

vázzet skuvlla. Dan seamma gihppagii sáhttit tevdnet dahje jus dal mii nu lea. Ii dárbbas nu stuorra ášši, muhtimin leimmet mannan sivllaide ja de doppe oahpaimet, mii lea njunuš, dan mii de sárgguimet dan gihppagii ja hálaimet dan birra. (Oahpaheaddji 2018.)

Vuosttas tiimmus lea beaivegirjji čállin. Buohkat čállet ievttá beivvi birra. Oahppit čállet eanáš sámegillii, muhto ovttá skuvla oahppi galgá vurrolagaid čállit sáme- ja suomagillii. Nu lea su iežas fásta oahpaheaddji dáhtton. Dat oahppit, geat eai vel máhte čállit sárgot muhtin beivvi dáhpáhusa. Oahpaheaddji čállá bagadallama áigge ovttá cealkaga oahppi čállingirjái dan vuodul, maid oahppi lea sárgon. Muhtimin go soames oahppi jearrá juoga nu sáni, de oahpaheaddji bajida jiena ja hállá bohcco birra, mii lei eahkes girtnus ja jearrá earáin, dihtetgo sii dan bohcco namahusa. Okta oahppi manná seangga ala veallát ja čállit. (Dutki beaivegirji, 2017.)

Sámegiela oahpahusa vuodđun leat oahppiid vásáhusat gárdebáikkis. Sii čállet dájvja dan birra, maid leat vásihan gárddis. Beaivegirjji čálidettiin oahppi jearrá sáni oahpaheaddjis. Nugo earáge áicanbeivviin oahpaheaddji bajida jiena vai olles joavku gullá vástádusa. Gárdeskuvlla doaimmaid ii goittotge sáhte plánet viidát iige dárkkilit ovddosguvlui, go dálkkit ja siivvut stivrejit boazobargguid ja skuvla doaibmá daid eavttuin. Skuvllavázzináiggit sáhttet molsašuddat beivvi dáhpáhusaid mielde. (Oahpaheaddji 2018.) Jus gárddástallamiin leat šaddan boddobeivvit čohkkema ja gárdáibuktima dihtii, de oahppit leat sáhttán čuovvovaš skuvlabeivvi leat ruovttuskuvllasteaset. Buot oahppit eai álo boađe idđes skuvlii seamma áigge. Jus oahppit eai leat idjadan gárdebáikkis, de vanhemat fertejit buktit sin skuvlii.

Okta oahppi boahká veahá maŋnit skuvlii. Oahpaheaddji ii šikko, muhto rávká buori idida ja dáhttu suge beaivegirjji čálligoahtit. (Dutki beaivegirji, 2017.)

Guhkes beivviid maŋná, mat sáhttet vatnat idjii, oahpaheaddji ii daga nummira maŋnoneamis. Son váldá oahppi vuostá buriin mielain, go dearvvaha oahppi ja fátmasta su dalán mielde oahpahussii. Go skuvla lea guhkin duoddaris, olggobealde dábálaš árgaeallima, de lea buoret vejolašvuohta eallit ealáhusa eavttuin. Gárdde luhte

eallin čuovvu badjebargguid ja danne skuvlavázzima ferte plánet dallego badjeolbmuid heive čađahit dihto geavatlašdoaimmaid. Oahpaheaddji muitala skuvlabeaivvi jođu birra čuovvovaččat:

Go oahpahusa ordne, de ii sáhte ovddalgihtii mearridit bargoplánii, maid bargat ja goas. Dohko ferte mannat dovdočorvviiguin ja geahččat, mii dál lea áigequovdil ja maid sáhtášii [bargat], go ii dieđe leago gii nu njuovvamin ja mat hommát doppe leat. Doaimmaid mielde ferte measta eallit. Diimmá oinniimet, gii nu lei suovasteamen biergguid, de mii maid movttiideimmet ja manaimet geahččat. Muhtin lei njuovvamin niestebohcco ruoktot ja mii de veahkkin, sálttiimet dan ja de suovasteimmet. Geahčaimet makkár biergu lei, boraimetge dan. Ahte ferte geahččat mii doppe lea, ii sáhte vaikko jagi ovdal plánet, ahte barggan boahhte jagi dien ja duon, ferte justa dalle ja das, dan ektui mii doppe dáhpáhuvvá. Datge váikkuha, gii váhnemii lea gos ja goas barggus. Datge váikkuha. (Oahpaheaddji, 2017)

Jahki ii leat jagi gáibmi gárdeskuvllas. Geavatlašdoaimmat eai leat čađahahttit badjeolbmuid veahki haga, ja lea sin bargguin gitta, mo ja goas árbevirolaš bargguid sáhtta ollašuttit. Skuvlabeaivvi johtu manná beaivvi doaimmaid ja searaid vuodul. Oahpaheaddji ferte ieš aktiivvalaččat čuovvut sihke gárdebáikki birrasa dáhpáhusaid ja ságastallat olbmuiguin. Go čuovvu ja diehtá mii doppe geavvá, de lea álkit ovttaštit oahpahussii gárdebáikki dáhpáhusaid. Bottut leat dallego daid heive ja geargá doallat.

Dat leat dalle go mii geargat daid doallat [bottuid]. Muhtimin [lea] nu, ahte jus leat bargamin matematihkain, de doallat bottu go dainna geargat, muhtimin doallat guhkes bottu borrama manjá. [...] (Oahpaheaddji, 2018.)

Bottut eai leat ovddalgihtii čadnojuvvon, muhto heivehuvvojit bargguide mo ain heive ja man guhká oahppit vedjet bargat. Go juohke oahppis lea sierra bargoplána, de boarrásat oahppit hárvánit váldit ieža ovddasvástádusa iežaset bargamis.

Oahppi jearrá oahpaheaddjis: “*Leago dál nubbi vai goalmmát tiibmu?*” Oahpaheaddji vástida: “*In dieđe, in leat vel jurddašan dan birra.*” Oahppi dohkkeha vástádusa ja ohcá ieš iežas plánas, mainna girjjiin bargat. (Dutki beaivegirji, 2017.)

Go oahppit jerret goas lea borranáigi, de vástáduš lea: “*Farga*.” Eai addojuvvo tiibmoáiggit, vaikko tiibmu seainnis gávdnoge. Go čuovvovaš doaimmaid birra hálluojuvvui, de muitaluvvui baicce, ahte vuos bargat dán ja dán ja de lea duot ja duot. Oahpaheaddji čilge, ahte son dihtomielalaččat bajásgeassá oahppiid boazodollui. Boazodoalus ii leat tiibmu, mii stivre bargguid álggu ja loahpa. Vai ealáhusas birge, de ferte oahppat gierdat vuordima ja dan, ahte ii dieđe áhkkorat, goas miige dáhpáhusaid álgá. (Oahpaheaddji, 2018.)

Áicama nuppi beaivvi ukša rahpasa, ja sisa lávke gieldda skuvladoaimmajodiheaddji. Son lea buktimin laminerejuvvon rávvagiid buollima birra. Gárdeskuvlla oahpaheaddji muitala, ahte guokte beaivvi dassái sii hárjehalle buollima várás. Mánát muitalit, ahte somámus lei go besse goargnut lassaráigge olggos. (Dutki beaivegirji, 2017.)

Gárdeskuvlla seanga lea viššalit oahppiid geavahusas, muhto oktage ii gilval dasa beassat. Go oahppit oidnet das lea muhtin, de seangga ala eai bahkke dalle earát. Gárdeskuvllas lea bargoráfi. Oahppit gullojit ságastallamen duollet dálle, dasa lei lohpi.

Okta oahppi manná seangga ala veallát ja čállit. Fargga dasa bohtá nubbi oahppi ja soai álgiba háleštallat. Nubbi jearrá nuppis diehtágo mii hállinašuvdna lea. Go ii loga diehtit, de čilge nubbái suomagillii. (Dutki beaivegirji, 2017.)

Ovdamearka čájeha, ahte go oahppit ožžot hállat oahpahusas, de sii juogadit dieđu gaskaneaset. Oahpaheaddji muittuha, ahte go sihke mánát ja oahpaheaddji leat olu olgun, de leat sii maid buohkat váiban. Olgoáimmus olmmoš lea virkui, muhto go manná sisa lieggasii, de váibá. Danin oaidná son, ahte skuvlabeaivvi deháleamos doaibma lea ságastallan ja beaivegirjii čállin. “*Boazodoalus beaivvit vatnet*.” [...] (Oahpaheaddji, 2018). Go oahppit ja oahpaheaddji lihkadit olu ja heibot gárdde luhtte eahkedis bohccuiguin, de dárbbášit sii maid borrat bures vai vedjet bargat. Go oahppit váibbahit skuvlabihtáid čoavdit, de bohtet sii oahpaheaddji lusa ja son láidesta sin ođđa doaimmaide. Oahppi, gii lea ohcalan oahpaheaddji lusa lea viessalan. Oahpaheaddji sádde su kievkkanii, ja mañil nuppi eará oahppi, gii geargá su mañná bargobihhtáin. Oktasaš boradeapmi lea dehálaš oassi skuvlabeaivvi sihke oahpaheaddjiid ja vanhemiid mielas. Oahpaheaddji mielas lea buorre go gieldda

guossoha biepmu oahppiide nu, mo dábálaš skuvllasge. Dáppe oahppit gártet maid oasálastit biepmu lágideapmái.

Okta boarráseamos gánddain almmuha leat geargan skuvlabargguin. Oahpaheaddji dáhttu su mannat kievkkanii bidjat botehtosiid duoldat. Nubbi gándages manná bidjat tallearkkaid beavdái. Soai leaba beavvi kievkkanlágideaddjit. Eanáš oahppit leat dál čállán ievttá beavvi birra. Okta nuoramus mánáin manná čuojahit harmona. Oktage ii gieldde čuojaheamis. (Dutki beaivegirji 18.10.2017)

Skuvladoaibmajodiheaddji, gii lea fitnamen skuvllas, searvá oktasaš borramii. Boradanbottu maŋŋá oahpaheaddji lohka son manná viežžat káfe iežas barttas. Go máhccá fas, lea sus káffegievdni fárus. Son idista stohpui, gos buot oahppit čohkohallet ja muitala, ahte mii jugistat vel káfe ovdal skuvla joatkašuvvá, ja jearrala: *“Leatgo dáppe earát geat háliidit káfe“* Guokte gándda ceggeba gieđa ja áiguba maid káfe. Oahpaheaddji jearrá: *“Lávebeahttigo káfe juhkat ruovttus maid?”* Gánddaguovttos vástideaba: *“Joo“*. De lohka oahpaheaddji: *“Na dasto gal oažžubeahtti“*. Buot káffejuhkkat, sihke oahpaheaddjit, skuvladoaimmajodiheaddji ja mánát mannet kievkkanii ja álget káfestallat. Gándda guovttos, geat maid juhkaba gáfe, njobberba ollu mielkki káffii. Šaddá mielki káfiin. Oahpaheaddji muitala, ahte son finai bottus gullamin boazoságaid. Sii lonohallet veahá boazoságaid ja de leat geargan. Oahpahus fas joatkašuvvá.

Oahppiid astoáigi gárdebáikkis gollá boazobargguin ja ovtastallamiin. Gárdeskuvlla áigodahkii deaivá maid čakčaluopmu golgotmánu loahpas. Dalle gárdeskuvla lea rabas maid earáid atnui. Luopmu bistá guovtti beavvis vahkkui ja luopmobeivviid mearri molsašuddá jagis jahkái. Gárdeskuvllas leat gallestallan maid dalle go doppe lea skuvladoaibma jođus, muhto doppe ii leat dalle sáhttán idjadit. Gárdeskuvla leamaš rabas muhtimin maid eahkediid, muhto muhtin jagiid hilbošemiid geažil bartta uvssa lea ferten lohkkadit skuvlla maŋŋá. Vaikko gárdeskuvllas barget girjiiguin viehka olu, de goittotge guovddáš fáddán lea boazu ja boazodoalu doaimmat.

Juohke jagi mannat mearkkaid čađa ja bohccuide gullelaš áššiid. Dat mii lea dehálaš lea, ahte boares olbmuiguin háleštit. Sápmelažžii dat vuorrasit olbmot

leat hirbmat dehálaččat. Ja vel go smiehtá boazodoalu dárbbuid, de lea stuorra dárbu, ahte váhnemat leat ožžon váldit dohko mánáid fárrui. (Oahpaheaddji, 2017.)

Buot oahpaheaddjiid jearahallamiin boahtá ovdan, ahte sii váillahit sámegeilat oahpponeavvuid gárdeskuvllas. Sihke smávit ja suorát mánáide, dego earalágan spealut ja lohkanhárjehallamat. Okta oahpaheaddjiin sávva, ahte sámi girjelágáduusat boadášedje čájehit oahpponeavvočájáhusa Supmii.

5.3 Searvelatnja

Gárdebáikkis oahppit leat bearrašiiddiset fárus ja oassálastet gárdebáikki doaimmaide, boazobargguide ja -ságaide. Báikkis leat áhkut ja ádját, eatnit, áhčit, oappát, vieljat, fuolkkit, ristváhnemat, gáimmit, siidaguoimmit dahje verddet. Dáppe leat mánggat sohka buolvvat.

Ja vel go smiehtá boazodoalu dárbbuid, de lea stuorra dárbu, ahte vánhemat leat ožžon váldit dohko mánáid fárrui. Lea beaivet báiki, gosa bidjat mánáid ja besset ieža bargat áššiid, ožžot mállásiid skuvllas ja buohkat ohppet dan, ahte vánhemiid bargu lea dehálaš. [— —] (Oahpaheaddji, 2018.)

Okta oahpaheaddji govvida birrasa hui ustitlažžan, gos vánhemat veahkehedje, jus oahpaheaddjis lei ollu bargu. Vánhemat maid veahkkin dolle gárdeskuvlla liekkasin, nu ahte iddes gárdeskuvllas lei dolastallojuvvon, go oahpaheaddji bođii. (Oahpaheaddji, 2018.) Buot jearahallojuvvon oahpaheaddjit deattuhit kultuvrra dovdamuša. Oahpaheaddji, gii ieš ii álggos dovdan boazodoalloealáhusa nu bures, deattuha iežas ovddasvástádusa ja hálu oahpásmuvvat ealáhussii ja kultuvrii gárdebáikkis.

Boazoáidde luhtte dat leat dat boaresolbmot, geaid lusa don galggat bahkket ja mannat vuollegis mielain. De dat gal rávvejit ja muitalit. Dat lei vuolggasadjimus, manne ohppen nu olu. Mun fitnen olbmuid luhtte káfestallamin, boradin. (Oahpaheaddji, 2018.)

Oahpaheaddji lea dorvvastan boarráset badjeolbmuide, go lea háhkan dieđuid boazodoalus vai máhtta oahpahit gárdeskuvllas. Nubbi eará oahpaheaddjiges sátnáda eallilanolbmuid mearkkašumi gárdebáikkis čuovvovaččat:

Dat lea nu earálágan báiki, doppe mii fuolahit mánáid eahkedis ja nie. Doppe lea eará láhkai, dohko gullet gárddi lusa eará sohkaolvvat dihto láhkai. Dat lea sohkaolvvaid báiki. Jus doppe ovdamearkka dihtii muhtin boaresolmmoš váilu, de miihan váillahit su doppe. Dakkár fuolaheapmi. (Oahpaheaddji 2018.)

Buot jearahallojuvvon oahpaheaddjit govvidit gárdebáikki erenoamáš báikin, gos deaivvadit máŋga sohkaolvva. Olbmot gáimmadit ja fuolahit nuppiideaset eará láhkai go dábálaš birrasis, dasgo doppe buohkat leat ovttaš sihke bargguin ja astoáiggis. Jus muhtin váilu, de lea son váillahuvvon. Gárdebáikki álgoáiggiid bearrašiin ledje guktot vanhemat gárdebáikkis. Vanhemat oassálastte gárdeskuvlla geavatlaš doaimmaide ja veahkehedje čađahit árbevirolaš doaimmaid oahpaheamis:

Láviimet [N.N.] ja [N.N.] dolin bargat, láviimet oivviid ja dakkáriid njuovadit. Servodat lei dalle earálágan. Dan áigge bearrašiin ledje guktot vanhemat gárdebáikkis, dál eai leat. Nubbi vanhen johtá barggus gos nu ja [danin lea] hoahpuid siste. Vanhemat eai astta boahit veahkin. Dalle go livččii dilli, de sii maid fertejit vuoiŋŋastit. (Oahpaheaddji 2018.)

Hálidivččen leat daiguin ollu eanet olgun ja vaikko njuovvat, muhto de balan niibbiin, go leat eará ahkášaš mánát. Leat máŋga ášši maid smiehttat, jus ovdamearkka dihtii doddjo suorbma ovttaš. Ii sáhte riŋgetge doppe. Máŋga ášši ferte smiehttat ovdagihtii, ahte sáhttago bargat. [...] Ollu ovddasvástáduš mánáin. Dalle gal, jus livčče máŋga eará ollesolbmo veahkin. (Oahpaheaddji, 2018)

Fuolla ja ovddasvástáduš, mii áidna oahpaheaddjis lea váikkuha doaimmaide, mat leat čađahahtti gárdeskuvllas. Oahpaheaddji oaidná, ahte jus livččii nubbi rávisolmmoš veahkin, de sáhtášii čađahit eanet geavatlaš bargguid dego njuovadit. Veahki fidnen duoddarii lea maid moalkái, go gárdebáikkis ii telefodna gullo eará go muhtin sajiin, bartagili olggobealde.

Vánhemiidda lea dehálaš, ahte mánát ohppet gárdebáikkis birgema dáidduid. Oahppat gárvodit ja fuolahit iežaset bivuin nuppi beaivái.

Mun in lean doppe ieš, mánná lei doppe ieš ádjáinis guovttá ja dat lei hui buorre ja mávssolaš, ahte mánná oahppá birget dies. Das leat olu áššit birgejumi ektui, dat lea dieđusge dálki. Mánná oahppá dálkki mielde gárvodit, dat lea hui dehálaš. Gártá oahppat luonddus johtit ja leat dieđus ollu áššit, mat gullet smávva máná eallimii. Oahppat hivssegastit ja hárvájit dasa, ahte lea ii leat sishivsset. Lea galmmas juohke háve go šaddá mannat olggos. Gárdebáiki lea dakkár báiki, gos lea guoldu hui dávjá. De ferte mánná maid dan oahppat, maid don dárbbasat go manat olggos. Náhkkegahpir lea hui vuogas. Guolggat suddjejit, ahte eai čuvččat muođut. (Vánhen, 2017.)

Vánhen lohká, ahte son ii leat ieš gárdebáikkis fuolaheamen, muhto oaidná dehálažžan, ahte mánná oahppá birget ieš. Duoddaris, gos dávjá lea guoldu, birgen lea earálágan go čoahkkebáikkis. Vánhen oaidná, ahte gárdebáikkis mánná gártá fuobmát ráhkkaneami mearkkašumi, go oaidná, man dehálaš doaimmaid manjá lea fuolahit bivuid goikat:

Naa, oahppá ieš smiehttat ja smiehttat mii dat adno. Olu áššit masa galgá álo ráhkkanit. Dego olggos vuolgit. Fertet ovddit eahket jo álgán ráhkkanit, bidjat goikat daid du gápmagiid ja váldit eret siskkožiid ja leasttuid ja fáhcaid jorgut ja gahpira bidjat goikat. Mánáthan lávejit gáskit daid čeabetbivuid ja jáhkaid. Dat lea dehálaš, ahte don jorggut ja lebbet vai gerget idđedii goikat. Dat, ahte man beliid don bijat goikat gápmagiid. (Vánhen, 2017.)

Dán áigge lea dábálaš, ahte gápmagat ja fáhcat goikaduvvojit liegga láhttis, liggenbáhtteriid alde dahje gámagoikadanmašiinnain. Gárdebáikkis njuoska bivuid ferte goit heŋget muorraoapmana lahka vulos oivviid dahje jorgut goikat. Čoahkkebáikkis leat vánhemat veahkkin fuolaheamen bivuid, muhto gárdebáikkis vánhemat dahje áhku ja ádját barget gárddis ja mánát fertejit eará láchkai birget iehčanassii. Mánát lávejit goit váibbahit gárdde luhte ja mannet barttaide iehčanassii dállostallat. Vánhema mielas oahppan vásáhusa bokte lea dárbbaslaš:

Mun sávan dat oahppái. Vuosttas gárddis lei bidjan dakkár tøyagápmagiid ja dat lei dieđus stánžeáigi. Lei buot njuoskan ja gápmagat ledje buot billašuvvan ja

láirán ja stánžin nu, ahte dat oahppái boahtte hávvái bidjat gummelágan gápmagiid. (Vánhen, 2017.)

Meaddimiin sáhtta fuobmát ávkkálaš áššiid, ja diehtá mo nuppe háve doaibmá. “*Leigga ádjáin birgen bures, lei oahppan geavatlaš áššiid, birget ja bivvat. Bivvat lea hui dehálaš luondduealáhusain.*” (Vánhen, 2017.) Nuppi eará vánhemiid lei maid dehálaš, ahte áhkku lea gárdebáikkis. Jus vaikko máná áhčči gártá vuolgit ealu viežžat duoddariid, de dan ii goasge dieđe man guhká doppe jávká, ja de lea goit áhkku doppe fuolaheamen mánás, mitaliid eadni guhte ieš lea barggus beaivit.

Vánhemiid jearahallamiin bođii ovdan, ahte giellaidentitehta huksen lea dehálaš. Son hálida, ahte su máná oahppá guldalit earalágan suopmaniid, dasgo gárdebáikkis olbmot bohtet eará guovlluin. Suopmaniid lassin vánhemiid lei dehálaš ahte máná oahppá dovdat iežas fulkkiid gárdebáikkis.

6 Bohtosiid digaštallan

Dán oasis digaštalle dutkanbohtosiid ja dutkanmetoda. Teoriijavuođđu ovttas dutkanmateriálain buvttadii dieđu bohtosiidda ja dás ovdanbukte makkár oahpahuš sáhtta láchčojuvvot gárdebáikái ja makkár áššit sáhttet váikkuhit sámeigiela oahpaheapmái. Dutkamuš buktá maid ovdan oahpaheaddjiide ja váhnemiidda vejolašvuođaid, ja geahčada gárdebáikki oahppanbirasin sin geahčanguovllus.

6.1 Dutkanmetoda árvoštallan

Dát dutkamuš lea kvalitatiivlaš dutkan, mas dutkanmateriála lea buvttaduvvon etnográfalaš lahknanvugiin. Dutkanmateriála hágaime oassálasti áicamiin, beallestrukturerejuvvon fáddájearahallamiiguin, govaiguin ja dutki beavegirjjiin. Paju (2011: 29) mielde etnografija lea áidnalunddot ja ealas dutkanvuohki, mainna riggodahtta dutkamuša čállosa. Vásiheimmege etnográfalaš skuvladutkama miellagiddevaš ja ealasis dutkanvuohkin. Dovde, ahte olaheimme ollu dieđuid áicamiin ja jearahallamiin. Dutkirollas leimme dutkanguvlome gárdebáikkis vuosttas geardde. Dovddaime ahte váldojuvvuime bures vuostá sihke gielddas, skuvllas ja muđui gárdebáikkis, gosa munnos maid lea gullevašvuohta. Oassálasti áici rollas leimme sihke áicit ja veahkeheimme skuvllas dárbbu mielde. Lei ávkkálaš, ahte leimme guoktin, go de basttiime buorebut sihke áicat ja veahkehit. Čáliime dihtorii áicamiid dastán. Ean bádden jienaid eange videofilmmaid áicamis ja maŋŋá jurddašeimme, ahte livččiime sáhttan ođđasit geahččat áššiid maid ean lean nagodan justa dalle fuomášit go oahpahuš dáhpáhuvai. Čađaheimme áicamiid golmma beavvis ja jearahallamiid dagaimme maŋŋá. Lappalainen (2007: 13) mielde etnográfalaš dutkamis materiálačohkken, analyseren, dulkon ja teoretiseren johtet giehtalagaid álggu rájes ja dutki álggaha analyserema jo giedde barggus. Vásiheimme analyserenoasi álggu rájes, go juohke beavve maŋŋá áicama ságastalaimme beavvi birra ja čáliime iežame beavegirjemerkestagaid. Dát ledjege ávkkálaččat bohtosiid analyseredettiin.

Analyserenbarggu letne dahkan vuđolaččat, mas dasto fuomášeimmege man gáibideaddji ja áddjás dutkanvuohki etnográfalaš dutkan lea. Ean geavahan gárvvos analyserenmáalle. Áicanmateriálas ja dutki beavegirjjiin čohkkiime fáttáid maid dasto kategoriseriime skovvá man leimme ieža ráhkadan. Fáddávuđot mearkunvuohkin

gohčodeimme analysavuogi man P. Keskitalo (2017: 94) lea gohčodan teoriijačanasteaddji analysan. Das jearahallamiin ja áicanmateriálas badjánan fáttáin lea vuoddu teoriijas. Littereriimege jearahallamiid ja logaime daid hui mángii vai gávnaheimme rivttes fáttáid maid dasto kategoriseriime nu ahte sáhtiime álkibut analyserenbarggus čoaggit rivttes fáttáid rivttes sajiide. Ná sihkkarastiime maid, ahte ovdanbukte bohtosiid dutkosis nu riekta go vejolaš. Válljiime maid analysedettiin, ahte ean merke oahpaheaddjiid ja váhnemiid nummiriiguin. Sámi servodat lea unni ja vel unnit Suoma beale Sámis, danin letne erenoamáš dárkilit geahččalan anonymiseret dutkosii searvi olbmuid. Vejolaččat dát láivuda dutkamuša luohthahttivuoda, muhto go biras lea nu unni, de oinniime dárbbášlažžan dahkat dáinna vugiin anonymiserema. Lassin ean mital dutkanbáikki dađi dárkilabbot.

Etnográfalaš dutkanvuohki heivii munno dutkamuššii, go hálideimme dárkilis ja vuđolaš gova duddjot dutkančuozáhagas (Rastas 2017: 65). Huttunen (2017: 43) duodašta, ahte etnografijja mánggabealat ja govvideaddji lahknanvuohki čilge dutkančuozáhaga buorebut earálágan materiálahaid ovttahttimiin. Maŋŋá logaime goittotgedutkanartihkkaliin, ahte ii leat dárbu nu olu metodaide, go dutká iežas kultuvrra. Dán livččiime dahkan earaláhkai, geahpedan metodaide, de livčče dutkus gárván árat.

6.2 Oahpahasdoaimmat gárdeskuvllas

Oahppoplána ávžžuha viiddidit oahpahusa luohkkálanja olggobeallái ja roahkkadit geavahit earálágan bargovugiid ja oahppanbirrasiid (2014: 21). Dán dutkamuša čađahettiin letne ollu šaddan smiehttat ja guorahallat báikki doahpaga. Letne beassan vásihit Ingolda (2007: 84-90) ja Massey (2005: 108) meroštallamiid báikki birra. Sudno mielde báiki lea juoidá maid olmmoš govahallá ja vásiha. Dát movttiidahtii guorahallat oahpahusa báikki perspektiivva ektui. Go oahpahas sirdojuvvo gárdebáikái, de sámáidahtiime Ingolda (2000: 153-154, 2011: 114) *dwellingperspective* ássanbáikeperspektiivan ja heiveheimme dan gárdebáikái. Dehálaš ássanbáikeperspektiivva heiveheamis lei gárdeskuvlla ja gárdebáikki biras, dasgo Ingolda mielde ássanbáikeperspektiivva vuoddojurddan leatge geavatlaš doaimmat mat huksejit mearkkašumiid ja dan bokte hábmejit máilmmi. Oaivvildetne, ahte ássanbáikeperspektiivva heiveheapmi gárdebáikái lea erenoamáš heivvolaš, dasgo das geavatlaš doaimmat, áiccut ja persovnnalaš vásáhusat laktojuvvojit oktii. Gárdebáikkis

leat ollu doaimmat, barggut ja olbmuid gaskasaš ságastallamat. Vižže doarjaga P. Keskitalo (2017: 57) suokkardallamis báikkálaš oahppanbirrasiin, gos doaimmat dáhpáhuvvet lunddolaččat. Lea čielggas ahte, gárdebáikkis mánát vásihit ollu sihke skuvllas ja birrasis jodedettiin. Gárddástallanáigodat lea moadde vahku ja dan áiggi leat ollu doaimmat ja dáhpáhusat.

Álgaheimme dán dutkama golmmabeaivásaš áicamiin gárdeskuvllas. Go skuvlla cegge gárdebáikái, gos guovddázis leat vuodđoealáhusa geavatlaš barggut ja boazoealáhusa doaimmat, de lea miellagiddevaš dutkama bokte gávnnahit, makkár beliid oahpahas deattuha sámegiela oahpaheamis ja mat váikkuhit sámegiela oahpaheapmái. Áiccadeamis bođii ovdan, ahte gárdeskuvlla oahppit leat vuolledási eará luohkáin ja bohtet moatti eará eamiskuvllas. Bohtosiin letne ovdanbuktán mo oahpahas lea lágiduvvon gárdeskuvllas. Eanáš oahpahas lea gárdeskuvlla barttas, gos oahppit barget plánaiguin ja girjjiiguin, mat sis leat fárus. Vaikko vel oahppit bargetge girjjiiguin, de leat guovddázis gárdebáikki doaimmat. Andersen (2004: 125) meroštallá dihto lanja báikki dárbbuid vuodul ja dan oktavuodas oaivvilda ahte, guovddázis fertejit leat dihto máhtut báikki birra. Keskitalo (2017: 57) suokkardallá oahppama latnjan dakkár báikki ja guovllu gos doaimmat dáhpáhuvvet lunddolaččat. Oahpahas gárdeskuvllas lágiduvvo sámegillii ja oahpahusa vuohki lea earálgán, go maid letne hájjanan oahpaheaddjin dábálaš skuvllas. Oahpahusa vuolggasadjin lea sámi kultuvra ja giella. Boazoealáhusa kultuvrra ja dan dárbbuid dovdan veahkehii munno áicamis oaidnit ja earuhit makkár čovdosat gárdebáikki oahpahas leat dahkkojuvvon kultuvrralaš konteavsttas. P. Keskitalo (2017: 173) doarju dan, ahte justa dákkár välljejumit ja čovdosat huksejit oahpahusa organiserema, mii lea dahkkojuvvon sámi kultuvrra vuolggasajis. Dulkojetnege nu, ahte oahpahas lea sámi áige-, báike- ja diehtoipmárdus guovddázis. Oahpahasbeaivvi lágideamis oidne, ahte skuvla doarju mánáid bajásgeassimis báikái gullelaš vieruid ja ahte gárdebáikki doaimmat vuhtiiváldojuvvojit. Balto doarjuge dan, ahte boazodoallománát fertejit árrat bajásgeassojuvvoagohtit boazodoalu eallimii (1997: 41). Oahpaheaddji movttiidahtta oahppiid borrama lágideapmái, bottus káfestallá oahppiiguin ja juogada seammás boazoságaid. Vuoinjasteami várás gárdeskuvllas lea seanga. Oahppit eai oade das, muhto vuoinjastastet ja nuppe vuoro dieđuid lonohallet seanguoras. Jearahallamis oahpaheaddji muitala maddái ahte, olgoáimmus garra bargguid olis olmmoš váibá eará láhkai. Kievkkanbiigán/-reangan doaibman čájeha, ahte oahppit ožžot ovddasvástádusa

ja luohttámuša, go besset ligget borramuša skuvlaoappáide ja -vieljaide. Oahppit gieđahallojuvvojit ovtadássásaččat ollesolbmui, go sis vurdojuvvo, ahte sii maid oasálastet borramuša lágideami bokte ollesolbmuid bargguide ja besset searvat ovttas ollesolbmuiguin káfestallamii. Dorjo Balto (1997: 124) jurdaga das ahte, dákkár vuogit nannejit sámekultuvrra vuordámuša iešbirgejeddji olbmos, geas lea maid ovddasvástádus oasálastit oktasaš doaimmaide. Dutkkadettiin fuomášeimme, ahte sámi báikeáddejupmi vuohkkasit ja lunddolaččat doaibmá gárdeskuvllas gárdebáikki doaimmaid ja eallima ektui. Gárdebáikkis áigi ii leat tiibmu, muhto lunddolaš áigeáddejupmi mii heivehuvvo bargguid ja doaimmaid oktavuhtii. Bottut gárdeskuvllas čuvvot seammá vuogi. P. Keskitalo (2017: 59-60, 201, 204) leage dutkamisttis deattuhan, ahte dákkár vuolggasaji galggašii váldit duođas, go pláne sámi skuvlla oahppanbirrasa. J. H. Keskitalo (2009: 63-64) doarju maiddái sámi skuvlla viidát oktavuodáide ja eaktuda molssaevttolaš jurddašeami. Dutkkadettiin ja iežame vásáhusaid vuodul, sáhtte lohkat ahte, gárdeskuvllas lea iežaslágan skuvlakultuvrra. Dása geavahetne P. Keskitalo (2017: 61-62, 206) vuodđun, dasgo su mielde skuvlakultuvrrat leat skuvlii gullevaš árvvut, áddejumi, norpmat, rollat ja vuordámušat, mat stivrejit oaidnemeahttumit skuvlla doaimma. Bohtosat ovdanbuktet gárdeskuvlla sierralágan skuvlakultuvran.

Gárdeskuvllas leat earáahkásaš oahppit. Dán sáhtta gohčodit ovttastahttojuvvon luohkkáohpahussan. Dát vuohki addáge oahppiide vejolašvuoda iešguđetlágan oahppanvásáhusaide. Oidne maid, ahte dát vuohki sáhtta ovddidit buorebut sosiála dáidduid ja searvvušvuodaid, nugo P. Keskitalo (2017: 165) lea dutkamisttis čuočuhan. Boazodoalus lea iežaslágan máhtolašvuolta. Dat oidno maiddái gárdebáikki gielladuovdagiin. Seinniin leat govat ja sánit mat gusket boazodollui (mielddus 2). Jearahallamis oahpaheadjit namuhit earálágan boazodoalldoaimmaid, maidda sii leat oahppiiguin searvan jagiid čađa. Sii leat njuovvan, suovastan, sivllain leamaš ealu ovddal, geahčadan ja fitnan vuoras olbmuiguin jearahallamen varrisbohccuid agiid ja láhttenvugiid. Joks (2007:89) čilgege boazodoallomáhtu geavatlaš máhttun mii dáhpáhuvvá geavatlaš bargguid, mitalusaid, dárkumiid ja olbmo vásáhusaid bokte. Gárdebáiki oahppanbirasin lámhá buriid ja lunddolaš dilálašvuodaid oahppamii. Dása vižže doarjaga sámi dutkiin geat oaivvildit, ahte máhttofievrrideapmi ja árbevirolaš máhttu dáhpáhuvvet Sámis eanáš njálmmálaš giela

bokte. Árbevirolaš máhttu oidnojuvvoge dávjá geavatlaš máhttun ja lea holisttalaš. (Joks: 2007: 36, Vars 2007: 127, Kuokkanen 2009:49, J. H. Keskitalo 2009: 65.)

6.3 Sáme giela oahpahuš

Sáme giella lea gárdeskuvlla oahpahuš giella ja gárdebáikkis maiddái gullo eanáš sáme giella. Skuvla lea dehálaš giellaoahppanbiras ruovttu, fulkkiid, skihpáriid, astoáigedoaimmaid ja muđui servodaga lassin. Áicamis bođii ovdan, ahte sáme giela oahpahuš lea eanáš ovtastuvvon buot oahpaheapmái, mii gárdeskuvllas dáhpáhušvá. Dát dutkamuš čájeha, mo gárdebáikki oahpahušas sáhtta ávkkástallat birra dáhpáhušaid oahpahušas. Helander (2016: 19-20) deattuhage ahte, giellaoahppan lea fágaidrasttildeaddji doaimma dasgo dat ovtastuvvo nu mángga ášši oahppamii. Ođđa oahppoplána vuodul galgá skuvla láchit giella- ja kulturdiđolaš oahpahušas. Alisaari ja earát (2020: 1-2, 7) čujuhit oahppoplána dutkosiidda mat čájehit ahte, ođđa oahppoplánas gielas lea guovddáš rolla oahppamis ja jurddašeamis. Áicamis ja oahpaheaddjiid jearahallamiin badjánit fáttát, mat gusket gillii ja kultuvrii. Jearahallamiin boahtá ovdan ahte, oahpaheaddjit oidnet sáme giela guovddáš árvun gárdebáikki oahpahušas ja oidnet dehálažžan ovddidit mánáid boazodoalu giellaovdáneami ja sátnemáhtu. Dat vuhtto buot áicama beivviin. Alisaari ja earát (2020 6-7) ovdanbuktet gielalaččat ovddasvástideaddji oahpahušvuohkin oahpaheami, mas skuvla ja oahpaheaddji barget dan ovdii, ahte oahppi gielladiđolašvuolta ovdána proseassan. Áicamis beasaimme oahpásmuvvat gárdebáikki beaivegirjji čállin - oahpahušvuohkái mii nanne ja ovddida mánáid boazodoalu giellaáddejumi ja sátnemáhtu. Ingold čujuha V. N. Vološinovai (1973: 81), guhte lea čilgen vuohkkasepmosit dan, ahte giella lea proseassa, mii sirdojuvvo sohka buolvvas nubbái (Ingold: 2011:149-150, 161-162). Dán nanne dat, ahte oahppit oasálastet gárdebáikki doaimmaide ovtas bearrašiin ja olles gárdebáikki servošiin. Sii dasto čállet iežaset vásáhusaid ja dáhpáhušaid birra čuovvovaš beivvi, gárdeskuvlla vuosttas tiimmus. Ássanbáikeperspektiivva, man letne heivehan gárdebáikái, loktege guovddáži báikki dáhpáhušaid, doaimmaid, dovdduid, vásáhusaid ja olbmuid. Dán perspektiivva heiveheapmi nanne oahpahušas go das mánna beassá čállit dan birra man ieš lea beassan vásihit.

Sámi árbevierut leat njálmmálaš dieđut, ja dasa gullá geardduheapmi. Dán doarjuba sihke J. H. Keskitalo (2009: 65) ja Joks (2007: 87) guhte dulkoba sihke árbevirolaš máhtu ja boazodoallomáhtu vuosttažettiin geavatlaš máhttun lassin báikkálaš, jávohis máhtu mii dábalépmosit njálmmálaččat fievrriiduvvo buolvvas bulvii. Dutkkadettiin letne fuomášan beaivegirječállima ovddidit máhtu ságastallat boazoságaid mánáid konteavsttas. Dán doarju dat, ahte oahpahusas lea dialogalašvuohta, čálalaš gealbuid ja doahpágiid hárjehallan. Boazoságaid hárjehallan ja buvttadeapmi ovdánahtta oahppiid sosiálalaš giela. Geavahetne J. H. Keskitalo (2009:65) doarjjan dan jurdagii ahte, boazoságaid hárjehallan ovdánahtta oahppiid sosiála dáidduid, dasgo son dorvvasta Pør ja Spavik (2000) oidnui das ahte, máhttu lea sosiála doaibma. Sáhtta jurddašit nu, ahte boazoságit leat dehálaš reaidun gulahallamis, áddemis ja dieđu buvttadeamis boazoealáhusas. Dat giella, man mánát ovdánahttet gárdebáikkis ovttas earáiguin, gohčoduvvo *sosiálalaš giellan*. Vižže nannejumi Øzerkas (2003: 174, 180) gii čilge, ahte giella ja sánit leat dehálaš reaidut gulahallamis, áddemis ja dieđu buvttadeamis. Son gohčoda sosiálalaš giellan dákkár giela, man oahppit ovdánahttet earáiguin ovtastallamiin. Go gárdebáikki beaivegirjiid buvttadeapmái gullá dialogalašvuohta, de oidne dán oahpahusvuogi nannet maiddái oahppiid *olggaldas giela*. Olggaldas giella lea olggosguvlui manni ja dakkár vásáhus mas mánná doaibmá ovttas earáiguin. Vygotsky (1988) gohčoda *siskkáldas giellan* dan, go mánná bastá ságastallat iežainis. (Øzerk 2003: 174, 180.) Dutkkadettiin fuomášeimme ahte, boazoságaid ovddideapmi addá gielalaš vásáhusaid ja riggodahtta oahppiid sátnevuorkká. Vižže doarjaga N. Jernslettenis, gii deattuha giela dehálažžan sosiálalaš ja kultuvrralaš identifikašuvdnasymbolan. Go oahppit bastet searvat boazodoalu gulahallamii ja boazodoalloságaide, de jáhkke dan nannet sin boazodollui gullelašvuođa ja identitehta.

Gárdebáiki oahpanbirasin veahkeha mánáid doabaáddejumi ovddideamis. Lea dehálaš beassat hárjehallat sániid geavaheami, dasgo dat šaddet de oassin mánáid aktiiva giellageavaheamis. Ákkastalle dan dainna, go oahppi beassá vásihit gárdebáikki dáhpáhusaid ja dasto hárjehallat daid geavaheami earálágan konteavsttain, nugo lohkamis ja čállimis gárdebáikki skuvllas. (Helander 2016: 66-67, Øzerk 2003: 173.) Áicamis vásiheimme maid, ahte beaivegirji čálidettiin okta oahppi jearrá ovttá sáni oahpaheaddjis. Oahpaheaddji bajida jiena ja hállá bohcco birra, mii lei eahkes girtnus ja jearrá earáin, dihtetgo sii dan bohcco namahusa. P. Keskitalo (2017: 177) mielde lea

dehálaš buktit earálágan vugiid lohkan- ja čállindilálašvuodaide ja ságastallat fáttáid birra. Oahpaheaddji kultur- ja gielladiđolašvuolta oahpahusas nanne oahppiid boazodoallodoahpágiid ovdáneami, dasgo doabaáddejumi boahdá vásihusain. Helander (2016: 66-67) mielde mánáide leat dehálaččat gielalaš vásihusat ja danin lea dehálaš beassat skuvllas maiddái hárhállat sániid geavaheami. Su mielde ságastallamat ja gažaldagat nannejit sihke doabaáddejumi ja fágamáhtu, nu ahte mánáid aktiiva giellamáhttu maiddái ovdána. Áicamis bođii ovdan, ahte beaivegirječállimii manai sullii okta olles skuvladiibmu, vaikko leige váttis meroštallat áigegeavaheami, go diibmu ii stivren oahpahusa. Viiddes dutkanmateriálasteame vuhtto, ahte oahpahusas addojuvvo árvu oahppiid birastahtti dáhpáhusaide ja doaimmaide, go dat vuhtiiváldojuvvojit juohke beaivvi, jagis nubbái, gárdebáikki beaivegirjji doallamiin. Beaivegirjji čállima oktavuodas vuhttui oahppiid mokta. Sii serve čállinbarguide aktiivvalaččat ja duodas, ja dáhtto diehtit sániid, maid eai diehtán. Dieđu váilái geavahedje sii earet eará seaidnái heñgejuvvon plakáhtaid, main guvle earet eará bohcco ahke- ja čoarvenamahusat. Gárdebáikki beaivegirji lea cieggan gárdebáikki sámeziel oahpahusa vuodđun. Oahppiid vásáhusain ságastallojuvvo, čállojuvvo ja lohkkujuvvo jitnosit.

Oahppandilálašvuoda sáhtta govvidit oassin sosiálalaš oahppamin go oahpaheaddji loktesta jiena ja oahpaha ođđa sáni earáide go boahdá ovdan dehálaš sáni. Muđui leat beaivegirjjiit eanáš ovttaskas čállinbargu, mas oahppit čállet álo ievttá beaivvi dáhpáhusain. Gárdebáikki sámeziela oahpposisdoallu vuodđuduvvá boazodoalu doahpágiid oahpaheapmái sihke njálmamálaččat ja čálalaččat. Sámeziela oahpahus doarju oahppiid sátneriggodahttima ja doabaáddejumi. Skuvlabeaivegirjjiid bokte oahppit dihtomielalaččat gártet reflekteret dan maid sii oidnet ja vásihit gárdebirrasis. Oidne oahppanbirrasa sákka viiddibun go dušše gárdeskuvlla seinniid siskkobealde dasgo oahppan dáhpáhuvvá maid ollesolbmuid bargguid čuvodettiin.

6.4 Searvelanja nannen

Searvelanja doaba oaivvilda Sara (2003: 125) meroštallama mielde birrasa, gos buohkain lea vejolašvuolta leat mielde ja mii lea mángga buolvva bargo- ja oahppodeaivvadanbáiki. Guovddázis leat árbevirolaš sámi máhtut ja daid árbevirolaš oahppan ja oahpposirdin. Sara mielde searvelatnjii gullet maiddái servvoštallama ja

gárdebáikki oahpaheaddji barggus veadjimis, go okto gártá fuolahit mángga skuvlla oahppiin ja oahpaheami lassin vel doaimmahit čorgema ja kievkkanhommáid, masa gullá čáziid viežžan maid. Gárdebáikkis ii sáhte ringet veahkige, jus ovdamearkka dihtii bártida. Oidne vuogasin searválasoahpahusa ávkki sámeoahpahussii. Oahpaheaddji jearahallamis loktanii čađa gaskka dorvvolašvuohta fáddán, dasgo dat lei oahpaheaddjiide dehálaš oahpahusa ordnemis. Marjut Kokko (2021) varas dutkamušas boahťá ovdan, ahte guovtteoahpaheaddji oahpahanvuohki nanne oahpahusa kvalitehta. Jurddašetne seammá vuogi sáhtašii buktit gárdeskuvlíi, go ná gárdeskuvlla oahpaheaddjis lea bargoguoibmi, gii dovdá iežas skuvlla oahppiid. Oahpaheaddji guokťá ovttasbargu sáhtašii nannet oahpaheami searvelanja prinsihpaid vuodul, mas lea eanet geavatláš máhtut. Seammás sáhtťá oahpahusa čatnat vel eanet gárdebáikki doaimmaide ja máhtuide. Skuvla- ja mánáidgárdegalledemiid gárdebáikkái sáhtťá eará láhkai plánet go skuvllaid oahpaheaddjit besset leat seamma báikkis ja ovttas smiehttat sisdoaluid ja čađahanvugiid.

Áicamis beasaime leat mielde ruovjenamahasaid oahpaheamis, ja go gárdeskuvlla vulggii njuovvama čuovvut. Vaikko oahppit eai njuovvange ieža, de sii besse leat njuovvanproseassas fárus. Joks (2007: 43) lea vuohkkasit sámáidahtťán Gibsona (1979: 254) *education of attention*, go lea gohčodan dan fuomášumi oahpaheapmin. Das mánná oahppá, go biddjojuvvo doaimmaide dihto báikkiin ja láidestuvvo doibmii mángga earálágan vugiin (Jannok-Nutti ja Joks 2018: 194). Oahpaheaddji gulahalai gárdebáikki servošiin, gii livččii njuovvamin beavit, ja dasto lážii oahpaheami njuovvansadjái. Geavahetne Joks (2007:44) čilgehusa *čájeheaddjis*, guhte su mielas lea olmmoš, gii lea veahkkin fievrrideamen máhtu ođđa buolvvaide, maid son lea ieš maid ožžon ovddit buolvvain. Čájeheaddji njuovai ja seammás čilgii doaimma. Oahpaheaddji lei veahkkin čájeheaddjái, go sátnáđii ruovjeosiid, maid sii ledje gárdeskuvllas ovdal njuovvama hárjehallan ja ságastallan. Oidne dehálažžan čájeheaddji sajádaga searvelanjas, mii doaimmá oahpahusa latnjan. Jearahallamat čájehit, ahte searvelatnja dárbbáša nannema otná servodagas, dasgo dálá bearašhámiin lea botkejuvvon dat vuohki, mas vuoras- ja boaresolbmot doibmet ovttas nuorat buolvvain. Otná beaivve searvelatnjii dárbbášuvvojit eanet nuorat fárrui. Sii sáhttet buktit dan máhtu, mii sis lea čoggon digitála máilmmis. Árbeviroláš máhtuid gaskkusteapmái sáhtašii čatnat eanet daid reaidduid geavaheami, ja ná čájeheaddjiid

geavatláš máhtuid, muitalusaid ja dadjanvugiid sáhtášii laktit nuoraid máhttomáilmmiin oktii.

Čájeheaddji dárbbaslašvuohta loktana bajás maiddá nuppi jearahallamis, gos oahpaheaddji leamaš beavit beavetuvrras gárdebáikkis oahppiiguin oahpásmuvvamen gárdebáikki doaimmaide. Sii deivet badjealbmá, gii doaibmá soaittáhagas čájeheaddjin, go čájeha ja muitala áiddi olggobeale ohkoladdiid birra. Badjealmmái evttoha oahppiide, ahte mánát ruvget áldduide vástádussan. Dákkár čájeheaddjit nannejit boazodoalu máhtolašvuođa oahpaheami gárdebáikkis. J. H. Keskitalo (2009: 63-64) oaidná searvelanja jurddašemi višuvdnan sámi skuvlamáhtu ja sámi skuvlla čatnama viidát oktavuodaide. Su mielde ovdáneapmi eaktuda molssaevttolaš jurddašemi ja ipmárdusa, mii livččii vuodđun olles skuvlaortnegii. Dorjo dán višuvnna olaheami ja sávve, ahte gárdeskuvla oahppanbiras ovdamearkan sáhtá leat okta lávki ovddosguvlui dan guvlui johtimis. Vižže nannema maiddá P. Keskitalos (2017: 61-62, 206) guhte oaivvilda eamiálbmogiid oahpahussii dehálažžan giddet fuomášumi kultuvrralaš vuđđui, mas bajásgeassin vuodđuduvvošii árbevirolaš árvvuide. Dorjo su jurdaga, dasgo son oaivvilda čoavddusin kultuvrii ja árbái gullevaš bajásgeassima ja bargovugiid, mat livčče ovddiduvvon ovttas eamiálbmot servošiin. Dát jurddašepmi lea dutkosa dáfus mearkkašahti, dasgo gárdeskuvla lea ovddiduvvon ovttas gárdebáikki servošiin. Namalassii vánhemiid ja bearrašiid dárbbuid vuodul, ja doaibmá ainge dán vuodul. Vásiheimme áicamis ahte, gieldda skuvladoaimmajodiheaddji bođii galledit gárdeskuvlla ja searvvai ovttas oahppiiguin ja oahpaheaddjiin borramii ja káfestallamii. Dát čájeha, ahte skuvlla jodihangoddi addá árvvu gárdeskuvlii ja doarju oahpaheami, mii doppe čađahuvvo jahkásaččat. Alisaari ja earáid (2020:6-7) mielde oktan eaktun lihkostuvvan gielladiđolašvuođa oahpaheamis lea, ahte skuvlla jodiheaddjit maid čájehit árvvusatnima gillii, geavaheapmái ja dan ovddideapmái.

Gárdebáikki skuvla lea álggahuvvon vánhemiid álgagis, Rotary-searvvi doaimmas ja gieldda skuvlavuogádat lea dorjon oahpaheami gárdebáikkis. Doaibma lea huksejuvvon guhkes áiggi gulahallama ja ovttasbarggu ala, man árvun lea verddevuohta guovtti kultuvrra ja giela gaskka.

7 Loahpahus

Dutkanmannolat lei dego obbasis gállin, dutkanhan viidui eanet maid leimme jurddašan. Gáržžideapmi livččii goittotge váikkuhan bohtosiidda, eange livčče seamma vuđolaččat bastán buktit ovdan dutkančuolmma. Dovddaime dehálažžan ovdanbuktit gárdeskuvlla vuogádaga ollislaččat, masa gárdebáikki servodat, giella ja verddesearvi máddin leat golbmalogi jagi bidjan searaid ja návccaid. Dán kapihttalis loahpahetne mearkuma, oktiigesse dutkamuš ja ovdanbukte jođáhaga joatkaga. Dutkanmateriála letne merkon dovdomearkkaid vuodul.

Gárdebáikkis mánát leat miehtá. Bargu ja stoahkan johtiba giehtalagaid. Mánát johtet fárrolagaid, finadit duoppil-dáppil iige doaimmain váillo fártta. Sii fertejit oahppat iešbirgejeaddjin. Meattá johtti olmmoš sáhtta veahkehastit máná mas nu. Dutkamuš gárdebáikemearkuma, dahje materiála dovdomearkka vuodul oaivvildetne, ahte gárdebáiki sulastahtta ovdalaš áigge servoša, mas sámi mánáid bajásgeassimii oassálaste buohkat ja válde vára mánáin. Gárdebáiki vásihuvvo ain sohka buolvvaid báikin, muhto dárbbáša searvelanja nannema, go dálá servodat lea nuppástuvvan dan oasil, ahte mánáin eai leat šat guktot vánhemat gárdebáikkis.

Dutkkadettiin letne gávnahan, ahte skuvla sáhtta láchit sohka buolvvaide deaivvadanbáikkiid. Diehtujuohkin ii galggašii báhcit sohka buolvvaid báikái ja bisánit dohko. Dat galggašii mannat skuvlla lágidan oahppoproseassaid bokte lunddolaččat viidáseappot ja gaskkustuvvot oahppiide sihke gárdebáikkis ja gilis. Skuvla lea geatnegahtton čuovvut oahppoplána, mii gáibida viiddiduvvon oahppanbirrasiid ja deattuha eanet go goassige ovdal giella dehálašvuoda oahpahusas. Vai oahpaheaddjit máhttet ja nákkejit searvat searvelatnjii, mas otná mánát ja nuorat loktet, de oidne dárbbášlažžan ahte, oahpaheaddjit geavahivčče searválasoahpahusa. Bargoguoibmi geainna juogadit plánema, barggu ja ovddasvástádusa soaittášii ávkkálaš. Oidne dárbbášlažžan, ahte otná searvelatnjii lasihuvvojit digitálareaiddut mitalangaskaoapmin vai buorebut olahit mánáid ja nuoraid dan áiggis, mas sii ellet. Dasa oahpaheaddjit dárbbášivčče lassiskuvlejumi vaikko searvelanja jurdaga vuodul dieđu sáhtta maid juogadit nu, ahte oahppit doibmet čájeheaddjin dego badjeolbmot bagadallet gárdebáikkis dál.

Oahppanbirasmearkuma vuodul letne boahtán dan oaivilii, ahte go oahppanbirrasa sirdá fysalaččat dihto báikái, gos leat dihto doaimmat ja dáhpáhusat, de oahpaheaddjit dustet ja oskkildit geavahit eamiálbmogiidda gullelaš bajásgeassinvugiid oahpahas. Oahpaheaddjiid mielas árbevirolaš doaimmaid livččii buoret ja dorvvoleabbo čadahit, jus livččii nubbi oahpaheaddji, geainna juogada ovddasvástádusa ja bargonoađi. Dálá vanhembuolvvas ii leat astu veahkehit dasgo nubbi vanhemiin lea dávjá beaivebarggus boazodoalu olggobealde.

Dutkosa vanhemiidmearkuma vuodul oktiigesse, ahte vanhemat sáhttet váikkuhit ja ovttasbargat skuvllain dego 30 jagi dassái, go máttasuopmelaččat verddevuođa bokte ordnejedje gárdebáikái gárdeskuvlla. Dan barttas lágiduvvo oahpahas gárddástallamiid áigge. Seammás besset oahppit searvat boazodoalu doaimmaide ja čuovvut vanhemiid barggus. Boazodoalluhan lea bearašvuđot ealáhus. Sápmelaš stuorrabearaš - jurddašemi vuodul besset oahppit maid ovdánahttit birgendáidduideaset gárdebáikkis.

Sámegiell mearkuma vuodul letne boahtán dan oaivilii, ahte gárdebáikki deháleamos skuvladoaimma lea čállit beaivegirjji sámegillii das, maid oahppit oidnet ja vásihit gárdebáikkis. Oahpaheaddjit láchet oahpahusa nu, ahte oahppiide fálljuvvo boazodollui guoskevaš sániid, doahpágiid ja dadjanvugiid oahpaheapmi. Boazodoalu kultuvrra ja árvvut guovdilastojuvvojit oahpahas. Oahppit bajásgeassojuvvojit gárdeskuvllas boazoságaide, mat čatnet ja hárvánahttet sin kultuvrra siskkáldas gulahallamii ja sosiála birrasii.

Boazoealáhusa mearkuma vuodul loahpahetne, ahte gárdebáikki oahpahasdoaimmat leat huksen oktiigullelašvuoda dovddu olbmuid, kultuvrraid, skuvllaid ja oahppiid gaskii go lea eanet ovttasbargu gárdebáikki oahppolágidemiid bokte. Oahppiid ja gárdeskuvlla bokte gárdebáikkiolbmot leat hárvánan váldit vuostá ja oahpistit skuvllalaččaid. Dien vuodul sáhtta jurddašit, ahte sii leat searvelanja čájeheaddjit. Jahkásaš galledeamit gárdebáikái čatnet guovllu mánáid ja nuoraid báikái ja dan bokte nannejit identitehta ja báikáigullelašvuoda.

Dát dutkanbargu lea viiddidan munno jurddašemi báikki ja báikái gullelaš bajásgeassima ektui. Go bohte báikkiide, smihtte maid dat fállá ja mii doppe lea geasuheaddji mánáide. Oahppanbirrasa viiddideapmi čatná ja nanne gullelašvuoda báikái. Vai čállit giehta olle guhkás, de sisttisoallá oahpahas álo maid čálalaš gálggaid

hárjehallama. Dán dutkanjođáhaga sáhtášii joatkit ja čiekŋut dutkat mánáid boazoságaid dárkileabbot, gárdebáikki beaivegirjjiid sisdoaluid rahpamiin. Miellagiddevaš livččii maiddái viidásit dutkat searvelanja-doahpaga nannema oahpahusa oktavuhtii. Aistton dan Kamil Øzerka (2017): Sápmi lea dievva didaktihkalaš modeallaid, mii dušše eat leat vel gullan daid birra!

Gáldut

- Aikio, Aimo 2010: *Olmmoš han gal birge. Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: Čálliid Lágádus.
- Aikio-Puoskari Ulla 2016: *Gullos sámegeiella!: sámegeielaid ealáskahttima buremus vuogit ja našuvnnalaš politihka linjât Suomas, Ruotas ja Norggas = Gullos sámegeiella!: Saamen kielten elvyttämisen parhaita käytäntöjä ja kansallisen politiikan linjauksia Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa*. Inari: Sámediggi.
- Alisaari, J., Harju-Autti, R., Heikkola, L. M., Kekki, N. & Kivipelto, S. (2020). Kieli, koulutus ja yhteiskunta. <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2020/kielitietoisuus-kielellisesti-vastuullinen-opetus-kielellisesti-vastuullistava-opetus-twiitteja-kasiteviidakosta> (27.10.2021).
- Alisaari, J., Harju-Autti, R., Kivipelto, S., Björklund, M., Keskitalo, P., Kuusento, K., Laasonen-Tervaoja, E. ja Vigren, H. (2020). DivED – kohti kieli- ja kulttuuritietoisempaa opettajuutta ja opettajankoulutusta. https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2020/dived-kohti-kieli-ja-kulttuuritietoisempaa-opettajuutta-ja-opettajankoulutusta?fbclid=IwAR2mQCD8szulDo_8iM7DUupejLWjzktAKQKyyC1H_RNK_NnhB2IA0Z1LsI (27.10.2021).
- Andersen, Oddmund 2004: Steder i det reindriftssamiske kulturlandskapet. - Lars Magne Andreassen (doaimm.), *Samiske landskapsstudier. Rapport fra et arbeidsseminar*. Dieđut 5/2004. [Guovdageaidnu]: Sámi Instituhtta. 123-137.
- Anttila, P. 2000: *Tutkimisen taito ja tiedonhankinta*. <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/> (30.09.2021).
- Balto, Asta 1997: *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Notam.
- Balto, Asta Mitkijá 2008: *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boahhtevaš buolvvaide: dekoloniserema akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis*. Dieđut 4/2008. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Battiste, Marie 2013: *Decolonizing Education*. Purich Publishing.
- Eira Buljo, Karen Marie: *Boazojahkki- kaleandar. Birgen. Árbevirolaš máhttu ja oahpaheapmi*. Boazoealáhusa nissonfierpmádat. The Reindeer herding women`s network.

- Eira Gaup, Inger Marie 2010: *Muohatearpmaid sisdoallu ja geavahus*. Sámi dieđalaš áigečála 2. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 3-21.
- Eira, Nils Isak 2011: *Bohccuid luhtte*. DAT. Risbergs. Uddevall
- Eira Murud, Marit Mikkelsdatter 2011: *Jahki Sámis. Luondduolbmo birgen*. Kárášjohka: Čállidlagáduš.
- Erke, Reidar, Høgmo, Asle 1995: *Identitehta ja eallin*. Artihkkalčoakkáldat moanaálbmotlaš servodagain, mas sápmelaččaid dilli lea guovddážis. Kárášjohka: Sámi oahpahusráđđi. ABC-Company AS.
- Fredriksen, Lill Tove 2012: *Dat mii munnje lea oahppis-kulturáddejupmi ja konteaksta girjjálašvuoda analysas* – Sámi dieđalaš áigečála 2/2012. 39–56.
- Guttorm, Gunnvor 2020: *Alit duodjeoahpu ásaheami hástalusat: ahtanuššat gierdavašvuodain*. Sámi dieđalaš áigečála 2020. 37 – 60.
- Gaup, Inger Anne 2015: *Ellos dearvan giellamet. Sámeigiella nubbingiella oahpahus joatkkaskuvllas*. Pedagogihka masterčáluš. UIT. Norges arktiske universitet.
- Helander, Kaisa Rautio 2008: *Namat dan nammii. Sámi báikenamaid dáruiduhttin Várjjaga guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas*. Dieđut 1/2008. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Helander, Nils Øivind 2016: *Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella: Gielladiđolašvuohhta, čálamáhttu ja guovttegielatvuohhta*. Dieđut 1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hirvonen, Vuokko (doaimm.) 2000: *Sámi oahpaheaddjiid pedagogalaš forum 21-22.9.2000. [The pedagogical forum for the Sámi teachers]. Includes my introction*. SA-raporta/SH-rapport NR 10 (2000). Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Hirvonen, Vuokko 2009: *Sámi jurddašeapmi ja oahppanvugiid sirdin oahpahussii ja dutkamii*. - Torunn Pettersen (doaimm.), Sámi oahpahus Sámi dutkan Sámi ásahe. Sámi allaskuvla 20 jagi. Sámi allaskuvla. 47-52.
- Hirvonen, Vuokko 2003: *Mo sámáidahttit skuvlla?: Reforpma 97 evalueren*.
- Hôm, Anton 2009: *Sámi dutkan*. Pettersen, T. (doaimm.). *Sámi oahpahus, Sámi dutkan, Sámi ásahe*. Sámi allaskuvla 20 jagi. Sámi allaskuvla. 53-58.
- Ingold, Tim 2000: *The preception of the Enironment. Essays on Livelyhood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.

- Ingold, Tim 2011: *Being alive. Essays on movement, knowledge and description*. London: Routledge.
- Jannok Nutti, Ylva & Joks, Solveig 2018: *En barnehages praktiske engasjement former stedets karakter*. Myrstad Anne, Sverdrup Toril og Helgesen Mai Brit (RED.) Fagbokforlaget. Bergen. 189-201.
- Jernsletten, Jorunn 2004: Landskap som tekst og handlende subjekt. - Lars Magne Andreassen (doaimm.), *Samiske landskapsstudier. Rapport fra et arbeidsseminar*. Dieđut 5/2004. [Guovdageaidnu]: Sámi Instituhtta. 46- 57.
- Joks, Solveig 2007: *Boazodoalu máhtut áiggis áigái. Etniid doaibma árbevirolaš oahpeamis boazodoalus*. Dieđut 3/ 2007. Sámi instituhtta.
- Joks, Solveig 2008: *Boazodoallu-eallinvuogi máhtut – Sámi dieđalaš áigečála* 2/2008: 21–36.
- Kallinen, Timo & Kinnunen, Taina. Etnografia. Jaana Vuori (doaimm.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehukset/etnografia/> (21.9.2021).
- Keskitalo, Jan Henry 2009: *Sámi máhttu ja sámi skuvlamáhttu: Teorehtalaš geahčastat – Sámi dieđalaš áigečála 1–2/ 2009*. 62-75
- Keskitalo, Jan Henry 2009: *Sámi oahpaheaddjioahppu ja vuodđoskuvla nuppástuhttináiggis 1980- logu gaskamuttus – soames pedagogalaš ovddidanhástalusat*. Torunn Pettersen (doaimm.). *Sámi oahpahus Sámi dutkan Sámi ásahus. Sámi allaskuvla 20. jagi Sámi allaskuvla*. 71- 78.
- Keskitalo, Pigga 2010: *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatusantropologian keinoin*. Dieđut 1/2010. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Keskitalo, Pigga 2017: *Kultursensitiiva sámi skuvla*. Kárášjohka: Davvi girji.
- Keskitalo, Pigga & Linkola, Inker-Anni 2015: *Sámegiela oinnolašvuohta sámi skuvllas*. –Kaisa Rautio Helander, Berit Anne Bals Baal, Vuokko Hirvonen, Ylva Jannok Nutti ja Jussi Ylikoski (doaimm.), Sámi dieđalaš áigečála 1/2015: 7 – 28. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla
- Kokko, Marjut: <https://www oulu.fi/yliopisto/node/212959> (28.11.2021)
- Kuokkanen, Rauna 2009: *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijiat ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Kåven, Brita & Jernsletten, Johan & Nordal, Ingrid & Eira, John Henrik & Solbakk,

- Aage 2011 (1995): *Sámi-dáru sátnegirji. Samisk-norsk ordbok*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Lantz, Annika 2013: *Intervjumetodik. 3. Deaddileapmi*. Studentlitteratur. Lund.
- Lapin Yliopisto:
<https://www.ulapland.fi/news/Vaitos-Saamelaisopetuksenkehittaminen-yksittaisten-opettajien-varassa-/oki1ivzh/56e9a7bd-e079-4c87-a469-c38006b3a1aa>
 (11.12.2021).
- Linkola, Inker-Anni 2014: *Saamelaisen koulun kielimaisema – etnografinen tutkimus saamen kielestä toisen asteen oppilaitoksessa*. Dieđut 2/2014. Koutokeino: Sámi allaskuvla.
- Länsman, Anne; Tervaniemi Saara 2012: *Saamenkielen käyttö Utsjoella*.
- Länsman, Máret Ingá 2015: *Gárdebáikki oahpahusa skuvlahistorjá*. Almmukeahtes.
- Magga, Ole Henrik 2009: *Sámi dutkama organiseren ja ruhtadeapmi Norggas – Norgga Dutkanráđi doaimmat*. Torunn Pettersen (doaim.). *Sámi oahpahus Sámi dutkan Sámi ášahus. Sámi allaskuvla 20 jagi*. Sámi allaskuvla. 79-86
- Massey, Doreen 2005: *For Space*. SAGE Publications Inc.
- Myrstad, Anne 2018: *Å bebo verden ved å bevege seg gjennom den*. Myrstad Anne, Sverdrup Toril og Helgesen Mai Brit (RED.) Fagbokforlaget. Bergen. 29-44.
- Myrvoll, Marit 2010: *Bare gudsordet duger. Om kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse*. Universitet i Tromsø.
- Nielsen, Konrad 1979a (1932-1962): *Lærebok i lappisk (samisk) : Lapp dictionary Vol. II G-M 2. hápmi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad 1979b (1932-1962): *Lærebok i lappisk (samisk) : Lapp dictionary Vol. III N-Æ 2. hápmi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nutti, Ylva Jannok 2009: *Sámi árbevirolaš matematihka diehtu ja máhttu-Akšuvdnadutkamis sámeskuvllas – Sámi dieđalaš áigečála 1–2/2009*.
- Ohcejoga gieldda 2021: *Vuodđooahpahusa oahppifuolahus plána* (23.10.2021)
<https://docplayer.fi/145880490-Vuoddoohpahusa-oahppifuolahusa-plana-ohcejoga-gielda.html>
- Opetushallitus 2016: *Vuodđooahpahusa oahppaplána vuodúštusat 2014*. Publications 2016:2.Helsinki.
https://www.oph.fi/download/175053_pohjoissaame_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (26.1.2019).
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012: *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi*.
 Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Helsinki.

- Outakoski, Hanna 2015: *Davvisámegielat čálamáhtu konteaksta*. Sámi dieđalaš áigečála 1 – 2015. 29 – 59.
- Paju, Petri, 2016. *Koulua on käytävä, etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Nuorisotutkimusseura.
https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/koulua_on_kaytava.pdf
(21.09.2021).
- Paliskunnat. <https://paliskunnat.fi/bo/balgotat/> (29.9.2021).
- Postholm, May Britt 2011: *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. 2. utgave. Oslo.
- Rahko-Ravanti, Rauna 2016: *Saamelaisopetus Suomessa: tutkimus saamelaisopettajien opetustyöstä suomalaiskouluissa*. Lapin Yliopisto. Rovaniemi.
- Rasmussen, Torkel 2014: *Go ealáska, de lea váttis dápmat : davvisámegiela etnolingvistalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus*. Dieđut 5. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Ruusuvuori, Johanna 2017: *Haastattelun analyysin vaiheet. Haastattelun analyysi*. 4 Tampere: Vastapaino. 9-3
- Sammallahti, Pekka 1989: *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji.
- Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (doaimm.) 2009: *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja (doaimm.) 2000: *Etnografia, haastattelu ja (valta) positiot*. Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen. *Etnografia metodologiana*. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino 89–112
- Rantala, T. 2005. *Oppimisen iloa etsimässä –kokemuksen etnografiaa alkuopetuksessa*. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Rantala, T. 2006. Etnografisen tutkimuksen perusteet. Girjii Metsämuuronen J. (doaimm.), *Laadullisen tutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Methelp, 215-283.
- Rastas, 2017: *Haastatteluainestojen monet tehtävät etnograafisessa tutkimuksessa*. Ruusuvuori; Nikander; Hyvärinen (doaimm.), *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 64-89.
- Sammallahti, Pekka 1989 *Sámi-Suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirjaa*. Jorgaleaddji Oy. Ohcejohka. Vaasa.

- Sara, Mikkel Nils (2003b) Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas, *Sámi skuvlla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid?* Reformsma 97. Vuokko Hirvonen (doaim.), s. 121-138. Kárašjohka Čálliidlagáduš. Sámi allaskuvla 2019: *Dutkanetihkka*. <https://samas.no/se/dutkan/dutkanetihkka> (12.09.2019)
- Skum, Marja- Kristin 2013: *Giellamolsun sámi boazodoalus*. Čálliidlagáduš. Kárašjohka.
- Susimetsä, Marko. (2019) Kieli- ja kulttuuritietoisuus ammatillisessa koulutuksessa. <https://unlimited.hamk.fi/ammattillinen-osaaminen-ja-opetus/kieli-ja-kulttuuritietoisuus/#.YXZgiBpBw2w> (27.10.2021).
- Utsi Gaup, Elisabeth 2009: Duovdagiid giella – Bálggesčuovga lunddolaš oahppanarenaid ozadettiin sáme giela oahpahusa olis. Sámi dieđalaš áigečála 1–2/2009. 46-61.
- Wadel, Cato 2016 (2010) : *Forskning i egne erfaringer*. Flekkefjord: SEKK.
- Wikipedia. [https://se.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1miid_ruovttuguovlu_\(Suopma\)](https://se.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1miid_ruovttuguovlu_(Suopma)) (29.9.2021).
- WINHEC, The World Indigenous Nations Higher Education Consortium 2019: Research Standards. <https://samas.no/se/dutkan/dutkanetihkka> (12.09.2019)
- Øzerk, Kamil 2003: *Sampedagogikk*. Oplandske Bokforlag.

Eará gáldut

- Anti, Ásá Márget [2021]: Ságastallamat, 2019-2021.
- Ingold, Tim [2021]: Logaldallan, Guovdageainnus, čakča, 2021.
- Ravna, Ellen [2021]: Bagadallan, čakčat, 2021.
- Sammallahti, Pekka [2021]: Ságastallamat, 2018, 2021.
- Øzerk, Kamil [2017]: Guovttegielatvuoda logaldallan, Álttás, čakča 2017.

Mildosat

Miellodus 1: Jearaldat searvat jearahallamii, dutkanlohpi

SEARVVAŠITGO JEARAHALLAMII?

Dát reivve lea bovdehus searvat jearahallamii oahppočájáanas barggume dihtii. Hálidatgo / hálideahppigo vanhemin/oahpaheaddjin searvat [N.N.] gárdeskuvlla dutkamii dán čavčča?

Geas lea ovddasvástádus dán prošehtii?

Letne oahpaheaddjestudeanttat Sámi allaskuvllas, gos čálle sámegiela fágasuorggi prográdu (master). Munno dutkkus gieđahallá gárdeskuvlla oahppobirasin. Fáddán lea dutkat oahppobirrasa gielalaš ja sosiálalaš beliid. Áigo áicama ja jearahallamiid vehkiin čadahit dán dutkama. Áigumuššan lea áicat mánáid giela ja skuvlla bargovugiid giela ja kultuvrra oahppamis.

Jearaldagat maid birra letne jurddašan ságastallat, leat miellodusin. Dát jearaldagat leat vuodđun ságastallamii, muhto liikká sávve ahte mii sáhttit háleštit friija ja ahte dát fáttát dolvot sága viidásit eará fáttáide. Moai báddejetne ságastallama ja čálle muitui merkejumiid, muhto jus it hálit ahte geavahetne báddenrusttega, de lea datge ordnegis. Ságastallan áigi lea sullii tiimmu- beannot, dahje nu guhká go mis sáгат jorret. Áiggi ja báikki sáhttit ovttas gávnnaht, nu ahte heive midjiide buohkaide. Sáhtte ringestit gullat goas heivešii.

Eaktodáhtolaš searvan

Lea eaktodáhtolaš searvat jearahallamii, ja jus searvvat, de lea dus lohpi goas ihkinassii geassádit jearahallamis itge dárbbas ákkastallat, jus liikká it hálitge searvat jearahallamii. Jus geassádat, de moai jávkadetne visot dieđuid maid dus letne ožžon. Buot dieđuid ja ságaid mat min gaskka leat, lohpidetne gieđahallat luohttámušain ja dolle jávohisvuodageatnegasvuoda. Anonymiserejetne juohke olbmo nu, ahte ii leat vejolaš dovdat gárvves teavsttas gii dáid dieđuid livčče addán. Jietnabáttiid duššadetne

maŋŋá. Gárvvis littererejuvvon teavsttaid anonymiserejetne. Daid lea vejolaš vurket sámi arkiivii, jus hálidat.

Gos gávnnan lasi dieđuid?

Leatgo dus gažaldagat oahpu birra dahje háliidat geavahit du vuoigatvuođaid, de váldde oktavuoda:

- Sámi allaskuvlla/Samisk høgskole. Ylva Jannok Nutti. ylvajn@samiskhs.no. Tlf. + 47 78 44 84 00
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, epoasta: (personverntjenester@nsd.no) dahje riŋge: + 47 55 58 21 17.

Sávve ahte searvvat/searvabeahkki jearahallamii ja vuolláičálát dán báhpira, mas miedat jearahallamii. Jus dus leat gažaldagat de riŋges áinnas munnuide, Máret Ingá 040-719 1977, maretinga@gmail.com dahje Risten +47951 39557, ristenrl@gmail.com

Jus searvvat jearahallamii, de Ingá sáhtá boahit [N.N.] gos sáhttit deaivvadit muhtin kafeas, [N.N.] sáhttit oaidnalit dahje jearahallama sáhtá čađahit maid [N.N.]. Moai bohte guktot veahkkeoahpaheaddjin gárdeskuvllii, ja seammás áice maid doppe muhtun beivviid. Munno gradubargui gullá maid gárdeskuvlla ovdánahttinbargu, de oidne vanhemiid oainnuid hui árvvolažžan skuvlla boahhteáiggi dihtii.

Jearahallamii miehtan / Suostumus haastatteluun:

Mun ..... lean ožžon dieđuid gárdeskuvlla dutkosa birra ja searvvan jearahallamii. Lean ádden, ahte jearahallamii searvan lea eaktodáhtolaš, ja mus lea vuoigatvuohta geassádit goas ihkinassii das. Jearahallama giela sáhtán válljet ságastallama áigge (sámegiella/ suomagiella).

Mieđan dasa ahte mu dieđut geavahuvvojit dassái go dát prošeakta loahpahunvo.

Beaivemearri / Páivämäärä:..... Báiki /Paikka:

.....

Vuolláičála:.....

.....

Mielddus 2: Govat gielladuovdagiin

Miiddus 3: Oahpaheaddjiid jearahallan gažaldagat

1. Mo lea gárdeskuvla dábálaš skuvlabeaivi?
2. Mo lea oahpahit gárdeskuvllas?
3. Mii du mielas lea ulbmil dáinna skuvllain?
4. Mo čanat oktavuoda oahppiiguin, mat bohtet iešguđetge guovlluin, dan oanehaš áiggis maid doppe lea skuvlla?
5. Mo báiki váikkuha oahppamii?
6. Mii lea somá dákkár skuvlahámis?
7. Makkár mearkašupmi oahpaheaddjis ja su kulturduogážis lea gárdeskuvllas?
8. Maid hálidivččet bargat nuppe láhkai, jus sáhtašit?
9. Leatgo gárdeskuvlla oahpahasas vuhtii váldon boazoealáhusa dárbbut?
10. Mii ávkkiid lea vázzit gárdeskuvllas?
11. Mo skuvladoaimma sáhtašii ovddidit?

Miiddus 4: Vánhemiid jearahallan gažaldagat

1. Dutno mánát mánná lea gárdeskuvllas. Mui tal dan birra.
2. Manin mánná vázzá gárdeskuvla?
3. Makkár vuordámušat leat dus skuvlii?
4. Leatgo vánhemat maktige fárus skuvladoaimmain?
5. Maid don vuorddát máná boahtteáiggis?